

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

KAZAKİSTAN'DA İSLAMİ FİNANSIN GELİŞİMİ

Nurdos TURTAYEV

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:

Doç. Dr. İSMAİL BİLGİLİ

ORC-İD NO: 0000-0002-8738-5948

KONYA 2025

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Nurdos Turtayev		
	Numarası	22810601058		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam bilimleri Anabilim dalı / İslam hukuku bilim dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora		
Tezin Adı	Kazakistan'da İslami finansın gelişimi			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Nurdos Turtayev		
	Numarası	22810601058		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam bilimleri Anabilim dalı / İslam hukuku bilim dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. İsmail Bilgili		
Tezin Adı	Kazakistan'da İslami finansın gelişimi			

ÖZET

Anahtar kelimeler: İslami finans kurumları, faiz, murâbaha, mudârebe, icâre, vekâlet, Kazakistan, Teverruk, İslam hukuku danışmanları

Kazakistan, Orta Asya'da İslami finans sektörünü geliştirmeyi hedefleyen önde gelen ülkelerden biridir. 2009 yılından itibaren, bu alanda çeşitli yasal düzenlemeler ve kurumlar oluşturulmuş, ülke İslami finansın gelişmesine yönelik önemli adımlar atmıştır. Kazakistan'daki İslami finans kurumları, İslam hukuku ilkelerine uygun hizmetler sunmakta olup faizsiz bankacılık ve finansal ürünler sağlamaktadır. Ülkedeki İslami finans sektörünün önde gelenleri, İslami bankacılık, İslami leasing ürünleri sunan kurumlar olup her biri faaliyetlerini İslam hukuku kuralları çerçevesinde yürütmektedir.

Kazakistan'da faaliyet gösteren İslami finans kurumları arasında Al Hilal İslam Bankası A.Ş., Zaman-Bank İslam Bankası A.Ş. İslami esaslara dayalı bankaları ve İslami leasing şirketleri yer almakta ve bu kurumlar, sunmuş oldukları ürünlerin İslam hukukuna uygunluğunu sağlamak için sürekli İslam hukuku denetimlerinden geçmektedir. Ayrıca, İslami finans ürünlerinin daha etkin ve yaygın kullanılabilmesi için İslam hukuku danışmanlık ve denetim mekanizmaları oluşturulmuş, ancak bu alandaki gelişmelerin artan bir şekilde izlenmesi ve düzenlenmesi gerektiği görülmüştür.

Kazakistan, İslami finans sektörünün gelişimine yönelik oluşturduğu yapısal ve yasal altyapı ile bölgedeki lider ülkelerden biri olma amacını taşırken, İslami finansın daha da yaygınlaşması için kurumlar arası iş birliği, eğitim ve farkındalık çalışmalarının güçlendirilmesi önemlidir.

ABSTRACT

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Nurdos Turtayev		
	Student Number	22810601058		
	Department	Department of Islamic Law		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Doç. Dr. İsmail Belgili		
Title of the Thesis/Dissertation	Development of Islamic finance in Kazakhstan			

ABSTRACT

Key words: Islamic financial institutions, interest, murabaha, mudaraba, ijarah, wakala, Kazakhstan, tawarruq, Islamic law consultants

Kazakhstan is one of the leading countries in Central Asia aiming to develop the Islamic finance sector. Since 2009, various legal regulations and institutions have been established in this field, marking significant steps toward the development of Islamic finance in the country. Islamic finance institutions in Kazakhstan provide services in accordance with Islamic law principles, offering interest-free banking and financial products. The key players in the Islamic finance sector include institutions that offer Islamic banking and leasing products, all of which operate within the framework of Islamic law.

Among the Islamic finance institutions operating in Kazakhstan are Al Hilal Islamic Ban" JSC and Zaman-Bank İslamic Bank JSC, which are Islamic-based banks and leasing companies. These institutions undergo continuous Islamic law audits to ensure that the products they offer comply with Islamic legal standards. Furthermore, to enable more effective and widespread use of Islamic finance products, Islamic law consultancy and auditing mechanisms have been established. However, it has been observed that developments in this area need to be increasingly monitored and regulated.

Kazakhstan aims to be one of the leading countries in the region with its structural and legal infrastructure for the development of the Islamic finance sector. Strengthening inter-institutional cooperation, education, and awareness initiatives is essential for further promoting Islamic finance.

ÖNSÖZ

Bugün kullanılan İslami finans sisteminin oluşum tarihi 20. yüzyıla dayandırılmakla birlikte, ticari ve kredi işlemlerini düzenleyen dini prensiplerin temeli 7. yüzyılda atılmıştır. Faizsiz bankacılık teorisi, 1940’larda ortaya çıkmıştır. İlk İslami esaslara dayalı bankacılık faaliyeti ise 1963 yılında Mısır’da başlamıştır. Ancak bu deneyim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1970’lerde İslami esaslara dayalı bankacılık yeniden canlanma sürecine girmiş ve “İslami finans sistemi” terimi ortaya çıkmıştır. 1972 yılında Kahire’de İslami esaslara dayalı banka “Nasser Social Bank” kurulmuştur. Bugün, dünyanın 50’den fazla ülkesinde 400’den fazla İslami esaslara dayalı banka faaliyet göstermektedir. İslami finans sistemi genellikle faiz almayan bir finansal sistem olarak tanımlanır. Ancak, İslami finansın ilkeleri yalnızca faizin ortadan kaldırılmasından daha geniştir. Bu ilkeler İslam hukukuna dayalı ekonomik yönetim, İslam toplumunun sosyal, siyasi ve kültürel yönleriyle ilgili bir dizi kural ve yasa kümesidir. Müslüman dünyasında, yaygın olarak kabul edilen finansal araçların kullanılması, İslam hukuku kurallarına uymadığı için büyük zorluklar yaratmaktadır.

Kazakistan Cumhuriyeti, Orta Asya ülkeleri arasında İslami finans sektöründe lider olmayı hedefleyen bir devlettir. 2009 yılından itibaren, bu alanda çeşitli yasal düzenlemelere değişiklikler ve eklemeler yapılmış, ayrıca kurumsal girişimler başlatılmıştır. İslami finans sektörünün gelişimi, 2018 yılında kurulan Astana Uluslararası Finans Merkezi (AUFM) tarafından belirlenen hedeflerden biri olarak kabul edilmiştir. Bu durum, Kazakistan’ın söz konusu sektörü geliştirmeye olan ilgisini açıkça göstermektedir.

1991 yılında bağımsızlığını kazanan Kazakistan Cumhuriyeti, geride bıraktığı 33 yıllık sürede ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan önemli başarılar elde etmiştir. Bankacılık sistemi, finans sektörünün ana merkezi konumunda olup, kalkınmada önemli mesafeler kat etmiş ve ekonomik kalkınmaya katkı sağlamıştır. İslami finans sektörü açısından gelişim aşamasında olan Kazakistan Cumhuriyeti’nde, ilk İslami esaslara dayalı banka 1992 yılında faaliyet göstermeye başlamış, ancak bu bankaların faaliyetleri uzun ömürlü olmamıştır. Son ve başarılı adım ise 2010 yılında atılmış ve

bu tarihten itibaren Kazakistan Cumhuriyeti'nde İslami esaslara dayalı bankalar faaliyet yürütmeye başlamıştır.

Bu tez çalışmasında, İslami finans ürünlerinin teorik temelleri ve pratik yönleri analiz edilmiştir. Ayrıca, İslami finans endüstrisinin Kazakistan'daki gelişim düzeyi incelenmiş ve yerel İslami finans kurumlarının sunduğu finansal ürünler İslam hukuku ilkeleri açısından değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra, yerel İslami finans kurumlarındaki İslam hukuku danışma kurullarının hizmetlerinin etkinliği de araştırılmıştır.

“İslami finans sisteminin tarihi ve Kazakistan'a İslami finans sektörünün girişi” olarak adlandırılan birinci bölümde, Kazakistan'daki İslami finans endüstrisinin gelişimi ve işleyişi detaylı bir şekilde incelenmiştir. İlk olarak, İslami finans sisteminin tarihsel ön koşulları ve temelleri ele alınmış, bu sistemin nasıl şekillendiği açıklanmıştır. Ardından, İslami esaslara dayalı bankacılığın ne olduğu ve faizsiz çalışma prensipleri gibi temel özellikleri tartışılmıştır. Kazakistan'a İslami finans sektörünün girişi ve ilk kurumsal girişimler de bu bölümde incelenmiştir. Bölümde ayrıca, İslami finansın uygulanabilmesi için Kazakistan'da oluşturulan hukuki ve yasal altyapıya da değinilmiştir.

“Kazakistan'daki İslami finans endüstrisi” adlı ikinci bölümde, Kazakistan'daki İslami finans endüstrisinin durumu incelenmiştir. İlk olarak, sektördeki gelişimi engelleyen başlıca faktörler ele alınmıştır. Bu faktörler arasında İslami finans kurumlarının yeterince gelişmemesi, perakende finansal ürünlerin yetersizliği, uzmanlaşmış kadroların eksikliği ve toplumun İslami finans sistemine dair bilgi düzeyinin düşük olması yer almaktadır.

Bölümde Kazakistan'daki İslami finans kurumlarının kullandığı finansal araçlar da detaylı olarak ele alınmıştır. Bu araçlar Al Hilal İslam Bankası A.Ş., Zamanbank İslam Bankası A.Ş., Kazakistan İjara Company ve Al Saqr Finance İslami leasing şirketleri gibi kurumların sunduğu çeşitli İslami finansal ürünler ve hizmetlerdir. Bu ürünler, bireysel ve kurumsal müşterilere yönelik Mudârebe, Vekâlet, Murâbaha, Teverruk ve İcâre gibi faizsiz finansal yöntemlerdir. Bu bölüm, Kazakistan'daki İslami

finans sektörünün mevcut durumunu ve bu sektörde kullanılan araçları kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktadır.

“Kazakistan’daki İslami finans kurumları uygulamalarının İslam hukuku açısından değerlendirilmesi ve İslam hukuku danışmanlıkları” başlıklı üçüncü bölümde, Kazakistan’daki İslami finans kurumlarının ürünlerinin İslam hukuku ilkelerine uygunluğu ve bu ürünlerin uygulamaları üzerinde durulmuştur. İlk olarak, bu ürünlerin İslam hukuku kurallarıyla uyumluluğu incelenmiş ve özellikle teverruk finansal ürününün bireysel ve organize düzeydeki farklı uygulamaları ile İslam hukuku hükümleri arasındaki farklar analiz edilmiştir. Ayrıca, Kazakistan’daki teverruk ürününün mevcut durumu ele alınmıştır.

Bölümde, Kazakistan’daki İslami finans kurumlarına hizmet veren İslam hukuku danışmanlarının çalışma süreçleri de tartışılmıştır. Bu bağlamda, yerel kadroların yetersizliği, farklı çalışma dilleri ve İslam hukuku denetimini düzenleyen hukuki altyapının eksiklikleri gibi sorunlar vurgulanmıştır. Genel olarak, bölüm Kazakistan’daki İslami finans sisteminin İslam hukuku ile uyumunu ve karşılaşılan zorlukları kapsamlı bir şekilde değerlendirmiştir. Sonuç kısmında da araştırmadan çıkan neticeler ifade edilmiştir.

Tez konusunun seçiminde ve tez çalışmamı hazırlamamda yönlendirme ve desteğini eksik etmeyen, yapıcı eleştirileriyle araştırmanın şekillenmesine yön veren ve tezin baştan sonra her satırını titizlikle okuyarak gerekli düzeltme ve tashihlerde bulunan çok değerli hocam Doç. Dr. İsmail Bilgili’ye teşekkürlerimi sunarım. Son olarak değerli katkıları sebebiyle hocam Doç. Dr. Necmettin Güney’e samimi saygı ve şükranlarımı arz ederim.

Nurdos TURTAYEV

KONYA- 2025

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	vi
TEZ ONAY SAYFASI.....	
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU.....	
BİLİMSEL ETİK BEYANNAMESİ.....	
TABLolar LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR.....	x
ÖZET.....	xi
ABSTRACT.....	xii
GİRİŞ.....	1
I. Araştırma Konusunun Amacı ve Sınırları.....	2
II. Araştırma Konusunun Önemi.....	3
III. Benzer Konularla Bağlantısı.....	3
IV. Araştırmanın Kaynakları ve Yöntemi.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAMİ FİNANS SİSTEMİNİN TARİHİ VE KAZAKİSTAN'A İSLAMİ FİNANS SEKTÖRÜNÜN GİRİŞİ

1.1. İslami Finans Sisteminin Oluşum Tarihi.....	7
1.2. Kazakistan'a İslami Finans Sektörünün Girişi	13
1.3. Kazakistan'da İslami Finans Alanında Yasal Altyapının Oluşturulması.....	18

İKİNCİ BÖLÜM

KAZAKİSTAN'DAKİ İSLAMİ FİNANS ENDÜSTRİSİ

2.1. Kazakistan'daki İslami Finans Sektörünün Gelişimi.....	23
2.1.1. İslami Finansman Alanında Hukuki Altyapı Yetersizliği.....	24
2.1.2. Perakende Finansal Ürünlerin Gelişmemesi.	26

2.1.3. Uzmanlaşmış Kadroların Yetersizliği.....	27
2.1.4. Toplumun İslami Finans Hakkında Bilgi Seviyesinin Düşüklüğü	29
2.2. Kazakistan'daki İslami Finans Kurumları.....	31
2.2.1. Al Hilal İslam Bankası A.Ş.....	31
2.2.1.1. Bireysel Müşterilere Hizmet.....	32
2.2.1.1.1. Mudârebe.....	32
2.2.1.1.2. Vekâlet.....	34
2.2.1.2. Kurumsal Müşterilere Hizmet.....	34
2.2.1.2.1. Kurumsal Murâbaha.....	34
2.2.1.2.2. Teverruk.....	36
2.2.1.2.3. İcâre.....	37
2.2.2. Zaman-Bank İslam Bankası A.Ş.....	38
2.2.2.1. Bireysel Müşterilere Hizmet	39
2.2.2.2. Kurumsal Müşterilere Hizmet.....	41
2.2.3. Al Saqr Finance İslami Leasing Şirketi.....	42
2.2.4. Kazakistan İjara Company İslami Leasing Şirketi.....	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAZAKİSTAN'DAKİ İSLAMİ FİNANS KURUMLARI UYGULAMALARININ İSLAM HUKUKU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ VE İSLAM HUKUKU DANIŞMANLIKLARI

3.1. Kazakistan'daki İslami Finans Kurumlarının Ürünlerinin İslam Hukukuna Uygunluğu.....	44
3.2. Bireysel Teverruk ile Organize Teverrukun Farkları ve İslam Hukuku Hükümlerinin Karşılaştırmalı Analizi.....	51
3.3. Teverruk Finansal Ürününün Kazakistan'daki Durumu.....	58
3.4. Kazakistan'daki İslam Finans Kurumlarına Hizmet Veren İslam Hukuku Danışmanlarının Çalışmaları.....	64
3.4.1. İslam Hukuku Danışmanlığı Hizmetini Yürüten Yerel Kadroların Yetersizliği.....	67

3.4.2. Çalışma Dilinin Farklı Olması.....	70
3.4.3. İslam Hukuku Denetim Alanını Düzenleyen Hukuki Normatif Temelin Yetersizliği.....	71
SONUÇ.....	76
KAYNAKÇA.....	80

TABLolar LİSTESİ

Tablo-1: İslami Esaslara Dayalı ve Konvansiyonel Bankalar Arasındaki Benzer ve Farklı Yönler.....	11
Tablo-2: Mudârebe Sözleşmesi Kapsamında Banka ile Müşteri Arasındaki Kâr Paylaşımı Oranları.....	33
Tablo-3: Kazakistan'daki İslami finans kurumlarının finansal ürünlerinin AAOIFI ve UIFA kararlarıyla karşılaştırılma sonucu.....	47
Tablo-4: Fıkıh Kitaplarındaki Teverruk ile İslami Finans Kurumlarının Uygulamalarındaki Teverruğu Karşılaştırmak.....	54
Tablo-5: Kazakistan Cumhuriyeti'nin Bankalar ve Bankacılık Hizmetleri Hakkında Kanunu ile AAOIFI Standardındaki Teverruk Ürününe İlişkin Düzenlemelerin Karşılaştırılması Sonucu.....	60

KISALTMALAR

A.A.Ş. : Açık Anonim Şirket

A.Ş. : Anonim Şirket

AAOIFI : İslami Finans Kurumları için Muhasebe ve Denetim Kuruluşu

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

ADCB : Abu Dhabi Commercial Bank

AUFM : Astana Uluslararası Finans Merkezi

BAE : Birleşik Arap Emirlikleri

BDT : Bağımsız Devletler Topluluğu

BTA : Bank Turan Alem

CIBAFI : İslami Bankalar ve Finans Kurumları Genel Konseyi

ICD : İslam Kalkınma Bankası Özel Sektörü Geliştirme Kuruluşu

IFGG : İslami Finansın Gelişim Göstergesi

IKB : İslami Kalkınma Bankası

IRTI : Uluslararası Reformist Teolojik Enstitüsü

KMGF : Kazakistan Mevduat Garanti Fonu

KOBİ : Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

UIFA : Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi

ÖZET

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

İslam Hukuku Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

KAZAKİSTAN'DA İSLAMİ FİNANSIN GELİŞİMİ

Nurdos TURTAYEV

Konya-2025

Kazakistan, Orta Asya'da İslami finans sektörünü geliştirmeyi hedefleyen önde gelen ülkelerden biridir. 2009 yılından itibaren, bu alanda çeşitli yasal düzenlemeler ve kurumlar oluşturulmuş, ülke İslami finansın gelişmesine yönelik önemli adımlar atmıştır. Kazakistan'daki İslami finans kurumları, İslam hukuku ilkelerine uygun hizmetler sunmakta olup faizsiz bankacılık ve finansal ürünler sağlamaktadır. Ülkedeki İslami finans sektörünün önde gelenleri, İslami bankacılık, İslami leasing ürünleri sunan kurumlar olup her biri faaliyetlerini İslam hukuku kuralları çerçevesinde yürütmektedir.

Kazakistan'da faaliyet gösteren İslami finans kurumları arasında Al Hilal İslam Bankası A.Ş., Zaman-Bank İslam Bankası A.Ş. İslami esaslara dayalı bankaları ve İslami leasing şirketleri yer almakta ve bu kurumlar, sunmuş oldukları ürünlerin İslam hukukuna uygunluğunu sağlamak için sürekli İslam hukuku denetimlerinden geçmektedir. Ayrıca, İslami finans ürünlerinin daha etkin ve yaygın kullanılabilmesi için İslam hukuku danışmanlık ve denetim mekanizmaları oluşturulmuş, ancak bu alandaki gelişmelerin artan bir şekilde izlenmesi ve düzenlenmesi gerektiği görülmüştür.

Kazakistan, İslami finans sektörünün gelişimine yönelik oluşturduğu yapısal ve yasal altyapı ile bölgedeki lider ülkelerden biri olma amacını taşıırken, İslami finansın daha da yaygınlaşması için kurumlar arası iş birliği, eğitim ve farkındalık çalışmalarının güçlendirilmesi önemlidir.

Anahtar kelimeler: İslami finans kurumları, faiz, murâbaha, mudârebe, icâre, vekâlet, Kazakistan, Teverruk, İslam hukuku danışmanları

ABSTRACT

Necmettin Erbakan University, Institute of Social Sciences

Department of Fundamental Islamic Sciences

Division of Islamic Law

Master's Thesis

THE DEVELOPMENT OF ISLAMIC FINANCE IN KAZAKHSTAN

Nurdos TURTAJEV

Konya-2025

Kazakhstan is one of the leading countries in Central Asia aiming to develop the Islamic finance sector. Since 2009, various legal regulations and institutions have been established in this field, marking significant steps toward the development of Islamic finance in the country. Islamic finance institutions in Kazakhstan provide services in accordance with Islamic law principles, offering interest-free banking and financial products. The key players in the Islamic finance sector include institutions that offer Islamic banking and leasing products, all of which operate within the framework of Islamic law.

Among the Islamic finance institutions operating in Kazakhstan are Al Hilal Islamic Bank JSC and Zaman-Bank Islamic Bank JSC, which are Islamic-based banks and leasing companies. These institutions undergo continuous Islamic law audits to ensure that the products they offer comply with Islamic legal standards. Furthermore, to enable more effective and widespread use of Islamic finance products, Islamic law consultancy and auditing mechanisms have been established. However, it has been observed that developments in this area need to be increasingly monitored and regulated.

Kazakhstan aims to be one of the leading countries in the region with its structural and legal infrastructure for the development of the Islamic finance sector. Strengthening inter-institutional cooperation, education, and awareness initiatives is essential for further promoting Islamic finance.

Keywords: Islamic financial institutions, interest, murabaha, mudaraba, ijarah, wakala, Kazakhstan, tawarruq, Islamic law consultants

GİRİŞ

Bu tez çalışmasında, İslami finans ürünlerinin teorik temelleri ve pratik yönleri analiz edilmiştir. Ayrıca, İslami finans endüstrisinin Kazakistan'daki gelişim düzeyi incelenmiş ve yerel İslami finans kurumlarının sunduğu finansal ürünler İslam hukuku açısından değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra, yerel İslami finans kurumlarındaki İslam hukuku danışma kurullarının hizmetlerinin etkinliği de araştırılmıştır.

Kazakistan, Orta Asya ülkeleri arasında İslami finans sektöründe lider olmayı hedefleyen bir devlettir. 2009 yılından itibaren bu alanda çeşitli yasama belgelerinde değişiklikler ve eklemeler yapılmış, ayrıca kurumsal girişimler hayata geçirilmiştir. İslami finans sektörünün geliştirilmesi, 2018 yılında kurulan Astana Uluslararası Finans Merkezi'nin (AUFM) öncelikli hedeflerinden biri olarak belirlenmiş olup, bu durum Kazakistan'ın söz konusu sektörü geliştirme konusundaki kararlılığını göstermektedir.

Kazakistan Cumhuriyeti Finans Pazarını Düzenleme ve Geliştirme Ajansı'nın verilerine göre, 2024 yılının ortasında gerçekleştirilen değerlendirmeye göre, Kazakistan'daki iki İslami bankanın varlıkları 195 milyar tenge olarak belirlenmiştir. Bu gösterge, 2020 yılından itibaren %37,8 oranında bir artış yaşandığını göstermektedir. Ancak, genel olarak İslami bankaların yerli finans piyasasındaki payı hâlâ %1'in altında kalmaktadır.¹ Bu bağlamda, on yıldan fazla bir zaman geçmesine rağmen İslami finans sektörünün ülke pazarındaki payının %1'e ulaşmamasının nedenleri üzerine soruların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu tez çalışmasının önemi, bu sorunun bilimsel bir bakış açısıyla incelenmesi ve İslami finans sektörünün Kazakistan'daki gelişimini engelleyen faktörlerin araştırılmasıyla belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Bugün Kazakistan'da İslami esaslara dayalı iki banka ve iki İslami leasing şirketi faaliyet göstermektedir. İslami finans ürünlerinin teorik temelleri, İslam hukuku prensiplerine dayanmaktadır. İslami finans kurumlarının, faizli finans kurumlarından

¹ Umıtzhan Bakelekova, "Kazak Bankalarına, İslami Finans İlkeleriyle Faaliyet Gösteren Bir Pencere Açma İzni Verilebilir", *Kursiv Media* (2024), (Erişim 25 Temmuz 2024).

temel farkı, İslam hukukuna uygun olarak faaliyet göstermeleridir. Bu nedenle, İslami finans kurumları öncelikli olarak sundukları hizmetlerin İslam hukuku ilkelerine uygunluğuna dikkat etmelidir. Kazakistan’da her İslami finans kurumunun bünyesinde “İslami finansman ilkeleriyle ilgili danışma kurulu” bulundurulması yasal bir zorunluluk olarak belirlenmiştir. Kazakistan’daki Al Hilal İslam Bankası A.Ş., Zaman-Bank İslam Bankası A.Ş., Al Saqr Finance İslami leasing şirketi, Kazakistan Ijara Company İslami leasing şirketi gibi İslami finans kurumlarının ürünleri, piyasaya sunulmadan önce mutlaka İslam hukuku danışma kurulunun onayını almalıdır. Ayrıca, bu kurumların faaliyetleri sürekli olarak İslam hukuku denetiminden geçirilmektedir.

Buna rağmen, Kazakistan toplumunda İslami finans kurumlarının faaliyetlerinin İslam hukukuna uygunluğuna şüpheyle yaklaşanlar da bulunmaktadır. Bu tür görüşler, toplum üyelerinin İslami finans ürünlerinin özelliklerini tam olarak anlamamalarından veya finans kurumlarının faaliyetlerinde gerçekten şüphe uyandıracak durumların ortaya çıkmasından kaynaklanıyor olabilir. Bu bağlamda, Kazakistan’daki İslami finans kurumlarının sunduğu finans ürünlerini analiz etmek ve bunların İslam hukukuna uygunluğunu incelemek, İslami finans kurumlarındaki İslam hukuku danışma kurullarının etkinliğini ve İslam hukuku gözetim sistemini değerlendirmek, bu araştırma çalışmasının güncelliğini ortaya koymaktadır.

Kazakistan’daki İslami finans sektörü, büyüme potansiyeline sahip olsa da bazı zorluklarla karşı karşıyadır. Bunlar arasında yerel halkın İslami finans anlayışına yönelik bilgi eksiklikleri, sektörle ilgili profesyonel eğitimli kadroların yetersizliği, uluslararası yatırımcılar için yeterli piyasa olgunluğunun sağlanamaması gibi engeller bulunmaktadır. Ayrıca, yasal altyapının güçlendirilmesi ve İslami finans kurumlarının uluslararası standartlarla uyumlu hale getirilmesi de önemli bir konu olarak öne çıkmaktadır.

I. Araştırma Konusunun Amacı ve Sınırları

İslami finans endüstrisi, günümüzde hızla gelişen yeni alanlardan biridir. Şu an için Kazakistan pazarında İslami finans kurumlarından yalnızca İslami esaslara dayalı bankacılık ve İslami leasing şirketleri bulunmaktadır. Bu nedenle, bu tez çalışması

Kazakistan pazarında mevcut olan İslami bankacılık ve leasing sektörleriyle sınırlı kalmıştır. Burada da ana odak, İslami bankaların faaliyetlerine verilmiştir. Zira İslami bankalar, Kazakistan pazarında İslami finans sektörünün öncüsü olarak kabul edilmektedir.

Araştırmanın temel amacı, İslami finans ürünlerinin İslam hukukuna uygunluğunu analiz ederek, Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki İslami finans kurumlarının hizmetlerini geliştirmeye yönelik bilimsel temellere dayalı öneriler geliştirmektir.

II. Araştırma Konusunun Önemi

Bilimsel temellere dayanan teorik ve pratik öneriler, Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki İslami finans kurumlarının İslam hukuku ilkelerine uygunluğunu denetleme mekanizmalarının geliştirilmesinde, ülkedeki İslami finans endüstrisinin kapsamlı bir şekilde geliştirilmesinde metodolojik bir kılavuz olarak, ayrıca İslam bilimleri ve İslam ekonomisi derslerinin öğretiminde yardımcı bir araç olarak kullanılabilir.

III. Benzer Konularla Bağlantısı

İslami ekonomisi ve İslami finans endüstrisi, 20. yüzyıldan bu yana fıkıh alanlarının en çok araştırılan yönlerinden biridir. İslami finans sistemine ilişkin her yıl düzenlenen çeşitli konferanslar ve bilimsel dergilerde yayımlanan makalelerin sayısı, bu alanın araştırılma düzeyini göstermektedir. İslami ekonomi ve finans alanındaki araştırmalar, sektörü çeşitli açılardan incelemeye yöneliktir. Genel olarak, İslami ekonomi ve finans sistemi üzerine modern yazılar, 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren kaleme alınmaya başlanmıştır. Alanında ilk araştırmaları gerçekleştirenler arasında M. Gazâlî, Ebû Zehre, M. Hamidullah, M. Zerkâ, Z. Salih, A. İkbâl, M. Nâbî, M. Uzeyr, B. Sadr, İ. Abduh, M. Hasanüzzaman, M. Kahf, A. Zerkâ, V. Zühayli, N. Sıddikî, Y. Karadâvî, S. Hamud, A. Yusri, A. Çoudhury, F. Han gibi bilim insanları bulunmaktadır.² Söz konusu bilim insanlarının bir kısmı, alanı finansal ve ekonomik yönleriyle incelerken, diğer bir kısmı finansal meseleleri fıkıh açısından araştırmıştır.

² Abdul Azim Islahi, "Four Generations of Islamic Economists Abdul", *JKAU: Islamic Economics* 23/1 (2010), s.165-170.

Genel olarak, 20. yüzyıldaki bilim adamlarının çalışmaları, İslami ekonomi ve finans sisteminin teorik temellerinin oluşturulmasında önemli bir rol oynamıştır.

IV. Araştırmanın Kaynakları ve Yöntemi

Kazakistan’da İslami finansın gelişimi konusuyla ilgili daha önce doğrudan hiçbir çalışma ele alınmamıştır. Bu konuyla ilgili birçok önemli yazı, makale ve çalışma bulunmaktadır ve bu çalışmalardan önemli olanları hakkında bahsedilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada klasik ve çağdaş literatürlerden yararlanılmıştır. İslami finans kurumlarının kullandığı ürünlerinin ve faizin kavramlarını Ebu’l-Fadl Mecduddin el-Mevsilî’nin “*el-İhtiyâr*”, “*el-Muhtar’ın Anahtarı*”, İbn Manzûr el-Ensârî’nin “*Lisânü’l-‘Arab*” kitaplarından istifade edilmiştir.

Faize dair sünnetten getirilen delilleri tespit noktasında Müslim’in “*Kitâbu’l-Müsâkat*”, Buhari’nin “*Kitabu’l-Büyu*” hadis kaynaklarından yararlanılmıştır.

Bu çalışmada İslami finans araçları, İslami esaslara dayalı bankacılık ve faiz konuları detaylı bir şekilde ele alınan modern kaynaklardan da faydalanılmıştır.

Çalışmada faydalanılan kitaplardan biri Atila Yanpar’ın “*İslâmi Finans: İlkeler, Araçlar ve Kurumlar*” adlı kitabıdır. Kitapta İslami finansın prensipleri, yapısal özellikleri, İslami esaslara dayalı bankacılık ve finansal araçlar hakkında detaylı bilgiler sunulmaktadır.

Faydalanılan diğer bir kaynak, Fatih Kazancı’nın “*Uluslararası Ticaretin Faizsiz Finansmanı*” adlı kitabıdır. Kitap, uluslararası ticaretin faizsiz finansmanı konularını detaylı bir şekilde ele almaktadır.

Mustafa Yurtadur ve İshak Yıldız’ın “*Faizsiz Finans*” adlı kitabı, faydalanılan kaynaklardan biridir. Kitapta İslami finans araçları, katılım bankacılığı ve faiz konuları detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

Diğer yararlanılan bir kaynak ise Ali Osman Öztürk, Omar Khalid Bhatti ve Nurgül Sevinç'in "*Yeni Başlayanlar İçin İslami Bankacılık ve Finans*" kitabıdır. Kitapta İslami dünya görüşü, İslami esaslara dayalı bankacılığın kaynakları, konvansiyonel bankacılık ile İslami esaslara dayalı bankacılık arasındaki farklar detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Konuya ilişkin literatür taraması, İslami finans sektörünün gelişim hızını Kazakistan bağlamında inceleyen bilimsel araştırmaların sınırlı olduğunu göstermiştir. Kazakistan'daki İslami finans sektörünü araştıran yerli akademisyenler arasında A. Salikhova, Kazakistan'da İslami finans alanında kabul edilen normatif ve hukuki altyapının durumunu incelemiştir. "*Bankacılık Hukuku ve Kazakistan'da İslami Bankacılığın Uygulanması*" makalesinde bu konuyu incelemiştir.

Kazakistan'daki İslami bankacılığın gelişim süreçleri detaylı bir şekilde Almira Nagimova "*Kazakistan Ekonomisinde İslam Kapitalizmi*" adlı çalışmasında incelemiştir. Makale, 2021 yılında "Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkiler" dergisinde yayımlanmıştır.

Gulnazym Supugalieva, "*Dünya tecrübesinde İslami bankacılığın kullanım özellikleri*" makalesinde İslami esaslara dayalı bankacılığın kullanım özelliklerinin dünyadaki tecrübesi hakkında araştırmıştır. Makale "Al Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi dergisinde" yayınlanmıştır.

Kitap ve makalelerden başka araştırmada konu ile alakalı tez çalışmalarından da istifade edilmiştir. Bunların başında Ordabayeva Aliya'nın "*Kazakistan ve Türkiye Bankacılık Sisteminin Karşılaştırmalı Analizi*" adlı yüksek lisans tezi, Azhar Nurbay'ın "*Çok Etnikli ve Çok Dinli Gelişmekte Olan Ülkelerde İslami Bankacılık*" adlı yüksek lisans tezi gelmektedir.

Konuya ilişkin yapılan literatür taraması, Kazakistan'daki İslami finans sektörünün gelişim hızına dair çalışmaların yetersiz olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle yerel pazarda kullanılan İslami finans ürünleri ve bunların İslam hukuku temellerine dair özgün bir bilimsel araştırmanın yapılmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, daha önce yapılan bilimsel çalışmaların incelenmesi sonucunda, Kazakistan'daki

İslami finans kurumlarının İslam hukuku uyumunu denetleyen İslam hukuku danışma kurullarının faaliyetleri ve genel İslam hukuku denetim sistemi üzerinde herhangi bir araştırma yapılmadığı anlaşılmıştır. Bu tez çalışması, belirtilen alanlardaki eksiklikleri doldurarak bilimsel bilgiye katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAMİ FİNANS SİSTEMİNİN TARİHİ VE KAZAKİSTAN'A İSLAMİ FİNANS SEKTÖRÜNÜN GİRİŞİ

Bugün kullanılan İslami finans sisteminin oluşum tarihi 20. yüzyıla dayandırılmakla birlikte, ticari ve kredi işlemlerini düzenleyen dini prensiplerin temeli 7. yüzyılda atılmıştır. İslam medeniyetinde banka olarak bilinen özel bir kurum olmasa da Müslümanlar tarih boyunca ticaret, ortaklık, güvene dayalı yönetim, kiralama ve borç gibi işlemleri yaygın bir şekilde kullanmışlardır. A. Liber, Müslümanların 7. yüzyıldan itibaren ticaretin kapsamını genişleterek uluslararası ticari ilişkileri daha önce görülmemiş bir seviyeye taşıdıklarını belirtmektedir. Bu bağlamda, A. Liber İslam medeniyetinde ticaretin hızlı gelişimine katkı sağlayan iki temel faktöre dikkat çeker: 1) İslam'ın tüccarın itibarını yücelten ve toplumdaki konumunu belirginleştiren bir din olması, Müslümanların ticaret faaliyetlerinde olağanüstü bir dinamizm sergilemelerine neden olmuştur. 2) Arap Yarımadası'ndaki kutsal yerlere her yıl dünyanın dört bir yanından insanların akın etmesi. Hac ibadeti için çeşitli ülkelerden Mekke'ye gelen Müslümanlar, ibadetlerini tamamladıktan sonra kendi ülkelerine çeşitli mallar götürerek ticari kazanç elde etmişlerdir. Ayrıca, farklı bölgelerden Mekke'ye gelen hacılar, birbirleriyle tanışarak farklı ülkelerdeki ticaret koşulları hakkında bilgi edinmişlerdir. Hatta, hacıların arasında, hac dönüşü evlerine dönmeyip doğrudan başka ülkelere ticari amaçlarla seyahat eden tüccarlar hakkında da kaynaklar bulunmaktadır.³ Araştırmacı A. Udoviç, Orta Çağ'da İslam medeniyetinde özel bir banka kurumu bulunmasa da bankacılık işlemlerinin yaygın olarak kullanıldığını belirtmektedir.⁴

1.1. İslami Finans Sisteminin Oluşum Tarihi

Faizsiz bankacılık fikri ve teorisi, temel olarak 1940'larda Enver Kureyşi, Naim Sıddık gibi isimlerin çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır. Bu fikir ve teorinin daha

³ Alfred Liber, "Eastern Business Practices and Medieval European Commerce", *The Economic History Review* 21 (1968), s. 230.

⁴ Abraham Udovitch, *Bankers Without Banks: Commerce, Banking and Society in the Islamic World of the Middle Ages*, 1981, s. 273.

gelişmiş versiyonu, 1950’lerden 1970’lere kadar olan dönemde Muhammed Hamidullah, Muhammed Uzair ve diğer bilim insanları tarafından çeşitli çalışmalarla desteklenmiştir. İlk İslami esaslara dayalı banka faaliyeti 1963 yılında Mısır’da Ahmet el-Neccar tarafından “Mit Ghambır” tasarruf bankasının kurulması ile başlamıştır.⁵ Ancak 1967’deki hükümet değişimiyle bu deneyim sona ermiştir. 1970’lerde ise İslami esaslara dayalı bankacılık yeniden doğuş sürecine girmiş ve yeni bir İslami esaslara dayalı banka 1972 yılında Kahire’de kurulmuştur. Dünya genelinde, İslami esaslara dayalı bankacılık sektöründeki önemli dönüm noktalarından biri, 1975 yılında Suudi Arabistan’da gerçekleşmiştir. Bu dönemde, Müslüman ülkelerin ekonomik kalkınmasını ve sosyal ilerlemesini sağlamayı hedefleyen İslam Kalkınma Bankası (İKB), İslam hukuku prensiplerine dayanarak kurulmuştur.⁶ Günümüzde, İslami esaslara dayalı bankacılık sistemi uluslararası finansal bir sistem boyutuna ulaşmış ve İngiltere, ABD, Kanada ve Avustralya gibi dünyanın birçok ülkesinde bu bankacılık sistemi uygulanmaktadır.⁷ Kazakistan’a İslami esaslara dayalı bankacılık sistemi 1990’ların başında girmiştir. İlk deneyim başarısız olmuş olsa da, ikinci ve son denemesinde başarıya ulaşmıştır. Bugün Kazakistan’da iki İslami esaslara dayalı banka ve iki İslami leasing şirketi faaliyet göstermektedir.

İtalyanca kökenli “Banco” kelimesinden türetilen ve “masa” veya “sayaç” anlamlarını içeren⁸ “Banka” terimi, sermaye, para ve kredi sorunlarını ele alarak, işletmelerin her türlü işlemi uygulayan ve düzenleyen gerçek ve tüzel kişiler için ekonomik bir kurumdur.⁹ Bankacılık kurumu modern döneme ait olsa da, sunduğu işlevler binlerce yıl öncesine, hatta yazılı tarihten öncesine kadar uzanmaktadır.¹⁰

En gelişmiş tanım olarak bankalar, ekonomik kurumların sermayelerini, devlet tasarruflarını ve diğer serbest kaynakları finansal araç olarak kabul eden, ihtiyaç

⁵ Mustafa Yurttadur - İshak Yıldız, *Faizsiz finans* (İstanbul, 2017), s. 20.

⁶ İna Soldatenkova, “İslam Kalkınma Bankası”, *Banki.ru* (Erişim 25 Nisan 2024).

⁷ Prof. Dr. Ali Osman Öztürk vd., *Yeni Başlayanlar İçin İslami Bankacılık ve Finans* (İstanbul, 2021), s. 83-84.

⁸ Öztürk vd., *Yeni Başlayanlar İçin İslami Bankacılık ve Finans*, s. 74.

⁹ Ordabayeva Aliya, *Kazakistan ve Türkiye Bankacılık Sisteminin Karşılaştırmalı Analizi* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosya Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, 2007), s.9.

¹⁰ Erol Süleyman Gündüz - Kamil Uslu, “Faizsiz Bankacılığın Geleneksel Bankacılığa Uyarlanması”, *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* 13/25 (2021), s. 477.

sahiplerine kredi sağlayan, karşılıklı ödemeler gerçekleştiren ve ekonomi için çeşitli hizmetler sunan kuruluşlardır. Bu yolla ekonominin verimliliğini doğrudan etkileyen önemli kurumlar olarak kabul edilirler.¹¹

İslami esaslara dayalı bankaların işleyişi, konvansiyonel bankalardan farklıdır. Her iki banka da kâr amacı güderken, İslami esaslara dayalı bankalar İslam hukuku hükümlerine dayanarak genel bankacılık sistemini konvansiyonel bankalardan farklı prensipler üzerine kurmuşlardır. Banka kârlılığı, ticari bankaların ve toplu olarak bankacılık sektörünün finansal performansını ve verimliliğini tanımlamak için kullanılan bir ölçüttür.¹² Konvansiyonel bankalar faizli borç vererek kâr elde ederler; İslami esaslara dayalı bankalarda ise faiz uygulaması yasaktır.¹³

Riba, Arapça kökenli bir terim olup Türkçe’de faiz olarak karşılık bulmaktadır ve sözlükte fazlalık, çoğalma, artma, yükselme anlamlarına gelmektedir.¹⁴ İslam hukuku terimleri içinde ise, aynı cins malların birbiri ile karşılıklı satış akdinde şart koşulan bir fazlalık olarak tanımlanmaktadır.¹⁵ Faizsiz finansın doğuşu, İslam hukukunun faiz yasağına dayanmaktadır.¹⁶ İslam hukuku, faizin zararlı ve sömürücü olduğu, ekonomik dengesizliklere yol açtığı gerekçesiyle faizi yasaklamıştır. İslam hukuku ve İslami finans felsefesine göre, borç veren kişi, herhangi bir karşılık beklemeden borç verecektir.¹⁷

Çok sayıda kişi, faizsiz “İslami esaslara dayalı bankacılığın” yalnızca Müslümanları veya Yahudi-Hıristiyan-İslam topluluğunu ilgilendiren bir mesele olduğunu düşünmektedir. Hatta İslami esaslara dayalı bankacılığın, Basra Körfezi’nde

¹¹ Yerken Begaliyev, *Kazakistan Bankacılık Sistemi: Uluslararası Bankacılık Standartlarına Uyum Süreci ve Sonuçları* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Teorisi Bilim Dalı, 2006), s.1.

¹² Roger F. Slagle, *Quantitative Easing, Bank Size and Bank Profitability: An Explanatory Study of U.S. Commercial Banks* (Doctoral dissertation, Capella University, 2021), s.12.

¹³ Resul Aydemir vd., “Türkiye’deki Geleneksel ve Katılım Bankacılığının Karşılaştırmalı Analizi: Ücret ve Komisyon Gelirleri, Mevduat Faizleri ve Kârlılık”, *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies, Dergisi*, (2022), s.79.

¹⁴ İsmail Özsoy, “FAİZ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1995, 12/110.

¹⁵ Ebu’l-Fadl Mecduddin el-Mevsilî, *el-İhtiyâr*, Celal Yeniçeri (İstanbul, 2016), s.161.

¹⁶ Fatih Kazancı, *Uluslararası Ticaretin Faizsiz Finansmanı* (Ankara, 2021), s.77.

¹⁷ Muhammad Nouman vd., “Interest Rate Volatility and Financing of Islamic Banks”, *Plos One* 17/7 (2022), s.2.

bulunan petrol kaynaklarına sahip ülkelerin birikmiş servet ve varlıklarına açılan bir kapı olarak algılandığı yanılığısına düşmektedirler. Ancak bu benzetme doğru değildir. Bu bankacılık türü, her türlü inanç ve düşünceden insanlara yönelik bir hizmet sunmaktadır.¹⁸

“Katılım Bankası” (Participation bank) ve “Faizsiz Banka” (Interest-Free Bank) olarak adlandırılan bu bankalar, uluslararası literatürde genellikle “İslami Banka” (Islamic Bank) olarak bilinmektedir.¹⁹

İslami esaslara dayalı bankacılık, İslam hukukunun prensip ve kurallarına dayalı bir bankacılık sistemidir. Bu bankacılık türünün temel ilkeleri, kâr ve zararın ortaklık yoluyla paylaşılması, faizin yasaklanması, paranın bir değişim aracı ve değer ölçüsü olarak kullanılmasıdır.

İslami esaslara dayalı bankacılıkta faiz kullanımı yasaklanmıştır. Bu yasak, İslam hukukunun kaynağı olan Kitap ve Sünnet’e dayanmaktadır. Kur’an-ı Kerim’in Bakara (2:188, 2:275-279), Al-i İmran (3:130), Nisa (4:140) ve Rum (30:39) surelerinde faizle ilgili hükümler bulunmakta ve bu hükümler faizi açıkça yasaklamaktadır. Bakara suresinin 275. ayetinde faizin kesin olarak haram kılındığı belirtilmektedir: *“Faiz yiyenler (kabirlerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu hal onların “Alım-satım tıpkı faiz gibidir” demeleri yüzündendir. Halbuki Allah, alım-satımı helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan sonra kime Rabbinden bir öğüt gelir de faizden vazgeçerse, geçmişte olan kendisininidir ve artık onun işi Allah'a kalmıştır. Kim tekrar faize dönerse, işte onlar cehennemlidir, orada devamlı kalırlar”*.

Medine döneminin ikinci veya üçüncü yılında borç faizi yasaklandıktan sonra, altı veya yedinci yılında alışveriş faizi de yasaklanmıştır. Bu iki tür faizi kapsayan ve bu konuda en önemli hadislerden biri Ubâde b. Sâmî tarafından rivayet edilen hadistir: *“Altına karşılık altın, gümüşe karşılık gümüş, buğdaya karşılık buğday, arpayı karşılık arpa, hurmaya karşılık hurma, tuza karşılık tuz cinsi cinsine birbirine eşit ve*

¹⁸ Yahia Abdul-Rahman, *İslam’da Bankacılık ve Finansman* (İstanbul, 2015), s.67.

¹⁹ Atila Yanpar, *İslâmi Finans İlkeler, Araçlar ve Kurumlar* (İstanbul, 2021), s.140.

*peşin olarak satılır. Malların sınıfları değişirse peşin olmak şartıyla istediğiniz gibi satın”.*²⁰

İslami esaslara dayalı bankacılığın kapsamı, sadece faizin terk edilmesinden ibaret değildir. Bu tür bankacılık uygulamaları, İslam hukukuna dayalı bir ekonomik yönetimi, İslam toplumunun sosyal, siyasi ve kültürel yönleriyle ilgili bir dizi kural ve yasa kümesini içerir. Bu bağlamda, İslami esaslara dayalı bankacılık sisteminin diğer bankacılık modellerinden farklılıklarına odaklanmak önemlidir. Öncelikle, bu sistemde faiz yasaklanmıştır. İkincisi, neredeyse tüm İslami esaslara dayalı bankalar risk paylaşımı ilkesini benimser. Üçüncüsü, eğlence işi, domuz eti üretimi, alkol ürünleri gibi sektörlerin finansmanı yasaklanmıştır.²¹ Düzenleyici makamlar ve işletmeler, İslami esaslara dayalı bankacılığı İslami finansın temeli olarak görmektedir.

Konvansiyonel bankalardan farklı olarak, İslami esaslara dayalı bankaların finansal aracılığı, gerçek varlıklarla yapılan işlemlerden elde edilen kâr payına dayanmaktadır. İslami esaslara dayalı bir banka, belirli koşullarda borç verir ve fon toplar, mevduatlarda faize izin vermez. Konvansiyonel banka ile İslami esaslara dayalı banka arasındaki temel farklar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo-1: İslami Esaslara Dayalı ve Konvansiyonel Bankalar Arasındaki Benzer ve Farklı Yönler²²

Performans özellikleri	Bankalar	
	İslami esaslara dayalı	Konvansiyonel
Risk yönetimi kavramı	Risk paylaşımı kavramı	Risk transferi kavramı
Fon toplama özellikleri	Yatırımcılar riskleri ve getirileri banka ile	Yatırımcılar, kural olarak, belirli ve garantili bir faiz

²⁰ Müslim, “Kitâbu’l-Müsâkat”, *Sahih-i Müslim Tercümesi ve Şerhi* (İstanbul, 1908), 5/108-109; Buhari, “Kitâbu’l-Büyu”, *Sahih Hadisler*, ts., (Erişim 25 Eylül 2024).

²¹ Öztürk vd., *Yeni Başlayanlar İçin İslami Bankacılık ve Finans*, s.84-91.

²² Hasan Maher - Dridi Jemma, “Put to the Test. Islamic Banks were More Resilient than Conventional Banks During the Global Financial Crisis”, *Finanse & Development*, (2010), s.46.

	paylaşırlar. Yatırımcıların finansal sonucu garanti edilmez ve bankanın finansal sonuçlarına bağlıdır.	olarak riskleri bankaya aktarırlar. Bu yüzden faiz oranı doğrudan bankanın yatırımlarının karlılığına bağlı değildir.
Yatırımcıların bankanın kâr ve zararına katılımı	Mevcut	Neredeyse yoktur
Vadesiz mevduatlarda garantili ödemeler	Mevcut	Mevcut
Yatırım mevduatlarında garantili ödemeler	Yoktur	Mevcut
Yatırım özellikleri	Yatırım sürecinde risk paylaşım mekanizmaları kullanılmaktadır. Aktif faaliyetlerin ana hacmi, yatırım projelerinin özkaynak finansmanı, ürün, mal ve hizmet alım satımının finansmanı ile ilgilidir.	Yatırımlar ağırlıklı olarak borç bazında yapılmaktadır. Borçlular, alınan fonların yatırılmasının sonucuna bakılmaksızın faiz öderler. Risk transfer araçları kullanılmaktadır.
Teminata bağlı olarak bankanın kredi verme konusunda karar verme hakkı	Çoğu zaman teminatlarına göre müşterilere karşı ayrımcılık yapma hakkı yoktur.	Her zaman mevcuttur

İnsanlar ve insanlar ile eşyalar arasındaki ilişkileri detaylı bir şekilde inceleyen İslam hukuku, genel olarak çevre ve sosyal hayatı birbirinden ayırmadan ele almaktadır. İslam hukukunun kapsadığı tüm hükümleri, kuralları bütüncül bir şekilde

ele alır ve toplumda adaletin, yardımlaşmanın, eşitliğin ve güvenliğin sağlanmasını amaçlar.²³

İslami esaslara dayalı bankacılık, bankacılık işlemlerinin gerçekleştirilmesi, yatırım ve ticari faaliyetlere katılım sağlanması, ayrıca finansal ürün ve hizmetlerin sunulması gibi süreçlerin tamamının, İslami içtihatlar doğrultusunda hayata geçirildiği faizsiz bankacılık sisteminin adını ifade eder.²⁴ Faiz uygulamalarının yasaklanması, son yıllarda Müslüman olmayan ülkeleri de etkisi altına almaktadır. İslami esaslara dayalı bankalar, kredi ve yatırım işlemlerinden elde ettikleri geliri, faizden ziyade para-mal veya hizmet-para temelli yöntemlerle elde ederler, bu da onları konvansiyonel bankalarla ayırır. Bu nedenle, İslami esaslara dayalı bankacılık faaliyetlerinde bulunan bankaların, faiz içermeyen işlemler yapmaları gerekmektedir. Bu bankaların genel işlemleri ve sundukları ürün ve hizmetlerde faiz uygulamaları haram olarak kabul edilir.

1.2. Kazakistan'a İslami Finans Sektörünün Girişi

Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki İslami finans kurumlarının tarihi, bağımsızlık döneminden itibaren başlamaktadır. İslam finansının ilerlemesi, doğrudan İslami esaslara dayalı bankacılığın gelişimiyle yakından ilişkilidir.²⁵ Kazakistan, İslami finans kurumları alanında önemli adımlar atmaktadır. Kazakistan'da İslami finansman kurumu ilk kez 1990 yılında Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti döneminde kurulmuştur. Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Suudi Arabistan ile ortaklık ilişkilerini geliştirmek amacıyla ülkede bir İslami banka açma kararı almıştır. Alınan 472 sayılı kararda, 1 Ocak 1991'de bir İslami finans kurumu kurulması kararı onaylanmıştır. Daha sonra, 1992 yılında ülke bağımsızlığını kazandığında, Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev bu anlaşmayı canlandırarak 5 sayılı kararlar yeniden onaylanmıştır. Sonuç olarak, Kazakistan'da ilk kez İslam Ticaret ve Sanayi Odası başkanı olan Şeyh Salih Abdullah Kamil'in (ö. 2020) yönettiği Al-Baraka İslami

²³ Serpil Sumer - Ramazan Yanık, "İslami Finansa Döngüsel Ekonomi", *Hitit İlahiyat Dergisi* 20/3 (2021), s.210.

²⁴ Öztürk vd., *Yeni Başlayanlar İçin İslami Bankacılık ve Finans*, s.83.

²⁵ Azhar Nurbay, *Çok Etnikli ve Çok Dinli Gelişmekte Olan Ülkelerde İslami Bankacılık* (Yüksek Lisans Tezi, Paris Amerikan Üniversitesi, 2009), s.8.

bankası şubesinin kuruluşu gerçekleştirilmiştir. Al-Baraka İslami bankası, ülkedeki petrol ve doğalgaz gibi büyük sektörlerin finansmanı ile ilgilenmiş ve dışarıdan sağlanan ilk yatırımlar arasında yer almıştır.²⁶

Diğer bir İslami esaslara dayalı banka ise Mısır kökenli Amerikalı bankacı Yahia Abdul Rahman tarafından kurulan Lariba-Bank İslam bankası olup 1993 yılında Kazakistan'da kurulmuştur. Bu banka, Kazakistan tarihinde halka konut finansmanı hizmeti sunan ilk banka olmuştur.²⁷ Her iki banka da Kazakistan hükümeti ile ortak girişim olarak kurulmuş, ancak piyasada uzun süre faaliyet göstermemişlerdir.²⁸ Bu durumun ana nedeni, ülkedeki bazı yetkililerin bankaların faaliyetlerini önemli ölçüde engellemiş olmalarıdır.²⁹ İlk banka, beş yıl sonra, 1997 yılının Ocak ayında Kaspî Bank adıyla konvansiyonel bir bankaya dönüşmüştür.³⁰ İkinci banka ise 2006 yılına kadar faaliyet göstermiş³¹ ve daha sonra yeniden düzenlenerek AsiaCredit Bank adıyla konvansiyonel bir banka olarak yeniden adlandırılmıştır.³²

Ülkedeki İslami finans alanındaki önemli girişimlerden biri, Kazakistan'ın 30 Kasım 1995 tarihinde İslam Kalkınma Bankası'na üye ülkeler arasına katılmasıdır. Bu üyelik sonrasında, 1998 yılında Orta Asya ve Bağımsız Devletler Topluluğu'ndaki ilk ve tek İslami Kalkınma Bankası ofisi Kazakistan'ın Almatı şehrinde açılmıştır. Almatı'da kurulan bu ofis, İslami esaslara dayalı bankacılık alanında önemli bir merkez haline gelmiştir.³³

2000'li yıllarda, Kazakistan'daki konvansiyonel bankalar, Orta Doğu ülkelerindeki İslami esaslara dayalı bankalardan finansman sağlamaya büyük ilgi göstermeye başlamıştır. Bu bankalar arasında en fazla finansmanı İslami bankalardan

²⁶ Ruslan Nagayev - Rashed Jahangir, "Islamic Finance in Central Asia and Russia", *IKAM Research Reports* 28 (2022), s.9.

²⁷ Abdul-Rahman, *İslam'da Bankacılık ve Finansman*, s.17.

²⁸ Almira Nagimova, "Kazakistan Ekonomisinde İslami Sermaye", *Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, (2021), s.103.

²⁹ Alisultan Kulanbay, "İslami Finans", *Egemen Qazaqstan Dergisi* (Erişim 21 Mart 2023).

³⁰ "Kaspî Banka A.Ş. Hakkında", *7kun.kz* (Erişim 22 Mayıs 2024).

³¹ Abdul-Rahman, *İslam'da Bankacılık ve Finansman*, s.17.

³² Nagimova, "Kazakistan Ekonomisinde İslami Sermaye", s.103.

³³ Nurlan Baybazarov, "İslam Kalkınma Bankası, Kazakistan'daki su projelerinin uygulanması için burs ve finansman sağlayacak", *Primeminister.kz* (Erişim 01 Mayıs 2024).

temin eden banka BTA Bank olmuştur. BTA Bank, 2003 yılında İslami Kalkınma Bankası (İKB) ile iş birliği yapmış ve Arap, İngiltere ve Malezyalı katılım bankalarından 250 milyon dolarlık sendikasyon kredisi sağlamıştır. Böylece, İslami destekli kredileri kullanan ve katılım bankacılığı kurallarını uygulayan ilk Kazakistan bankası olmuştur. BTA Bank, yabancı İslami bankalardan “vekâlet” sözleşmesi yoluyla finansman sağlayarak bu fonları yerel küçük ve orta ölçekli işletmelerin finansmanında kullanmıştır. Banka, finansal operasyonlarında icâre, murâbaha, istisna ve teverruk gibi İslami finans araçlarını kullanmıştır.³⁴ Bu tür kredilerden Alyans Bank, Center Credit Bank ve Kazkommertsbank da faydalanmıştır.³⁵ 2008 yılında küresel finans krizi çıktı ve kredi alan bankalar temerrüde düşmüştür. Aynı zamanda kredi veren İslami esaslara dayalı bankalar da büyük kayıplar yaşamıştır. Daha sonra bu borçlar iade de edilmemiştir. Bu durum, Orta Doğu ülkelerindeki yatırımcıların Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerine olan güvenini sarsmıştır. Bu olumsuz etkinin etkileri günümüzde de gözlemlenmektedir.³⁶

Sonuç olarak, yukarıda belirtilen örnekler, Kazakistan’ın İslami finansman alanındaki deneyimlerinin 2009 yılındaki yasal düzenlemelerden önce gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Kazakistan, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri arasında yalnızca yasama sürecinde öncü olmakla kalmayıp, genel olarak İslami finans kurumlarıyla erken dönemde ilişki kurmasıyla da dikkat çekmektedir.

Bu dönemden sonra, Kazakistan hükümeti, İslami esaslara dayalı bankacılığın gelişimine katkı sağlamak amacıyla önemli adımlar atmaya başlamıştır. Kazakistan’ın ilk Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, 12 Şubat 2009 tarihinde “Kazakistan Cumhuriyeti’nin İslami esaslara dayalı bankaların ve teşkilatların İslami finansmanının organizasyonu ve işleyişine ilişkin bazı yasal düzenlemelerde

³⁴ B.M. Aliyeva, “Kazakistan’da İslami Finansmanın Rolü”, *Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi* 2 (2016), s.202.

³⁵ Seyfettin Erdoğan - Ayfer Gedikli, *Katılım Bankacılığı Açısından Gelişmekte Olan Ülke Deneyimleri* (İzmit, 2018), s.290.

³⁶ Kulanbay, “İslami Finans”, (Erişim 25 Mart 2023).

değişiklik ve ilaveler yapılması hakkında” adlı yasayı imzalayarak yürürlüğe koymuştur.³⁷

Kazakistan’ın ilk Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev’in 2010 yılında gerçekleştirdiği “Yeni Yüzyıl - Yeni Ekonomik Kalkınma – Kazakistan’ın Yeni Fırsatları” başlıklı halka hitabında, yerli sermaye piyasasının daha etkin çalışması için teşviklerde bulunarak, Kazakistan’ın 2020 yılında Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ve Orta Asya’daki İslami esaslara dayalı bankacılığın merkezi olma gerekliliğini ve Asya’nın önde gelen on finans merkezinden biri olma hedefine yönelik kararlılığını açıkça vurgulamıştır.³⁸

Kazakistan’da İslami esaslara dayalı banka kurmanın yeni hamlesi, Haziran 2009’da Birleşik Arap Emirlikleri Hükümeti ile Kazakistan Hükümeti arasında bir mutabakat zaptı imzalanmasıyla başlamıştır. Sonuç olarak, 2010 yılında Al Hilal İslam Bankası A.Ş. kurulmuş ve tüzel kişilik olarak tescil edilmiştir. Bu anlaşma kapsamında, Abu Dabi’de yerleşen Al Hilal Bank, merkezi Almatı’da, şubeleri Astana ve Çimkent’te bulunan Al Hilal İslam Bankası A.Ş.’nin %100’ne sahiptir, şubelerin her biri hem bireysel hem de kurumsal müşteriler için geniş bir ürün çeşitleri sunmayı amaçlamaktadır.³⁹

Al Hilal İslam Bankası A.Ş. bankasının Başkanı Prasad Abraham bankanın planları hakkında şöyle açıklamada bulunmuştur: “Al Hilal İslam Bankası A.Ş. büyük kamu şirketlerini finanse etme planıyla Kazakistan pazarına girdi. Ayrıca, tüketicilerden gelen yüksek ilgi ve himaye sayesinde, Banka gelecekte özel şirketlere ve bireylere fon sağlamaya başlamayı planlamaktadır”.⁴⁰

Al Hilal İslam Bankası A.Ş., Kazakistan Cumhuriyeti Bankacılık Yasası’nda belirtildiği şekilde bağımsız bir İslami Finans İlkeleri Kurulu oluşturmuştur. Bu kurul,

³⁷ Gulnazym Supugalieva, “Dünya tecrübesinde İslami bankacılığın kullanım özellikleri”, *Al Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi dergisi*, (2016), s.296.

³⁸ Nursultan Nazarbayev, *Yeni Yüzyıl - Yeni Ekonomik Kalkınma - Kazakistan’ın Yeni Fırsatları* (2010), s.9.

³⁹ G. N. Khaki. - Bilal Ah. Malik, “Islamic Banking and Finance in Post-Soviet Central Asia with Special Reference to Kazakhstan”, *İslami Bankacılık ve Finans* 1/1 (2013), s.17.

⁴⁰ Muhamad Abduh Daniyar Omarov, “Muslim’s Awareness and Willingness to Patronize Islamic Banking in Kazakhstan”, *Journal of Islamic Banking and Finance*, (2013), s.17.

fıkıh, finans, bankacılık ve hukuk alanlarında uzmanlaşmış ve kapsamlı bilgiye sahip, İslam hukuku ilkelerine göre görüş (fetva) yayınlama yetkinliğine sahip bilimsel nitelikteki kişilerden oluşmaktadır.

Kazakistan’da açılan ikinci İslami finans kurumu, Kazakistan İjara Company adlı İslami leasing şirkettir. Kazakistan İjara Company leasing şirketi, 2013 yılında ICD ve diğer yerli ve yabancı hissedarların ortaklığıyla kurulmuştur.⁴¹

2017 yılında İslami finansman piyasasına Al Saqr Finance adlı yeni bir İslami finans leasing şirketi katıldı. Al Saqr Finance, 2000 yılından 2016 yılına kadar faizli finansal leasing şirketi olarak faaliyet gösterip, 2017 yılında İslami finans leasing şirketine dönüştürülmüştür.⁴²

2009 yılında Kazakistan’da uygulamaya konan yasal çerçeve, İslami finans alanında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ancak, bu dönemdeki yasal düzenlemeler, konvansiyonel bankaların İslami esaslara dayalı bankalara dönüşmelerine veya İslami esaslara dayalı bankaların ürünlerini sunmalarına izin vermemekteydi. Bu durum, ülkedeki finansal çeşitliliğin kısıtlanmasına ve İslami finansın gelişimine engel oluşturmuştur.

1 Ocak 2016 tarihinde Kazakistan Cumhuriyeti Bankacılık Yasası’nda yapılan yeni düzenlemelerle konvansiyonel bankalara İslami esaslara dayalı bankacılığa geçiş imkânı tanınmıştır.⁴³ Bu yeni düzenlemeler, finansal sektördeki dönüşümü teşvik ederek İslami finansın daha geniş bir kesime ulaşmasını sağlamıştır. Böylece, Kazakistan’da finansal hizmetlerin çeşitlenmesi ve İslami finansın yaygınlaşması için önemli bir adım atılmıştır.

Aynı yılın 13 Temmuz’unda, konvansiyonel bir banka olan Zaman Bankası A.Ş., İslami esaslara dayalı bankaya dönüşmek için Kazakistan Cumhuriyeti Merkez

⁴¹ Laura Kuanova, *İslami Finansın Sosyal Etkinliği: Teori ve Pratik* (Doktora Tezi, Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi, 2022), s.103.

⁴² “Kazakistan’da İlk Kez ICD ve Al Saqr Finance İş Birliği Memorandumunu İmzaladı.”, *Forbes Kazakhstan*, (Erişim 25 Ekim 2024).

⁴³ Alfıya R. Salikhova, “Banking Law and Implementation of Islamic Banking in Kazakhstan”, *JKAU: Islamic Economics* 29/2 (2016), s.128.

Bankası'ndan izin almıştır. 17 Ağustos 2017 tarihinde ise Zaman Bankası A.Ş., İslami esaslara dayalı bankacılık faaliyetlerini yürütmek üzere gerekli izin belgesini almış ve bankanın adı Zaman-bank İslam Bankası A.Ş. olarak değiştirilmiştir.⁴⁴ Şu anda, Kazakistan'ın iç pazarında yukarıda belirtilen dört İslami finans kurumu faaliyet göstermektedir. Bu değişiklikler, Kazakistan'daki finansal sektörde İslami finans kurumlarının gelişimi ve yaygınlaşması açısından önemli bir adımı temsil etmektedir.

1.3.Kazakistan'da İslami Finans Alanında Yasal Altyapının Oluşturulması

Genel olarak, ülkede İslami finans kurumlarının ana destekçisi, Kazakistan Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'dir. İlk Cumhurbaşkanı'nın doğrudan teşvikiyle, 2003 yılında Almatı'da, 55 ülkenin katılımıyla İslam Kalkınma Bankası (İKB) Başkanlar Kurulu'nun 28. oturumu gerçekleştirilmiş ve ortak projeler hayata geçirilmeye başlanmıştır. Bu toplantı, BDT ülkelerindeki İslam Kalkınma Bankası'nın gerçekleştirdiği ilk yüksek düzeyli iş birliği faaliyetlerinden biri olmuştur.

İslam Kalkınma Bankası (İKB) Başkanı Ahmed Mohamed Ali'nin de katıldığı bu toplantıda, Kazakistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Kazakistan ekonomisinin sanayileştirme planlarını hayata geçirmek için İKB'ye büyük umutlarla yaklaştığını dile getirmiştir. Kazakistan, İKB ile iş birliği yaparak kendi alanını genişletmiş ve Arap ekonomik gelişim kuruluşlarıyla, özellikle Kuveyt Fonu, Suudi Kalkınma Fonu ve Abu Dabi Kalkınma Fonu ile iş birliğini artırmıştır. Bu adımlar, Kazakistan'ın ekonomik ve sosyal durumunu yeni bir seviyeye taşıyarak etkili bir şekilde iyileştirmesine katkıda bulunmuştur.⁴⁵

Daha önce, Kazakistan'da İslami finansmandan sorumlu bir devlet kurumu bulunmamaktaydı. Bu alanda yalnızca Almatı Bölgesel Finans Merkezi faaliyet göstermekteydi, ancak düzenleme yetkileri olmadığı için birçok mesele çözüme

⁴⁴ Nagimova, "Kazakistan Ekonomisinde İslami Sermaye", s.104.

⁴⁵ Nazarbayev Haberler, "Kazakistan ve İslam Konferansı Örgütü: Bugünü ve Yarını", *N.Nazarbayev center* (Erişim 25 Mayıs 2023).

kavuşturulamamaktaydı. Nursultan Nazarbayev'in talimatıyla, Ülke Merkez Bankası bu merkeze destek sağlamakla görevlendirilmiştir.

Günümüzde, bu alanın gelişimi için personel yetiştirme konusuna büyük önem verilmektedir. Bu sebeple, İslami finans sistemi, Astana'daki Finans Akademisi ve Kazak Ekonomi, Finans ve Uluslararası Ticaret Üniversitesi müfredatına özel kurslar olarak eklenmiştir.⁴⁶

Kazakistan'daki İslami finansmanın kronolojik gelişimini aşağıdaki şekilde açıklamak mümkündür:⁴⁷

1. 12 Şubat 2009 tarihinde, İslami esaslara dayalı bankacılık alanında "Kazakistan Cumhuriyeti'nin İslami esaslara dayalı bankaların ve teşkilatların İslami finansmanının organizasyonu ve işleyişine ilişkin bazı yasal düzenlemelerinde değişiklik ve ilaveler yapılması hakkında" adlı ilk yasa kabul edilmiştir. Bu yasa, Kazakistan'ın İslami finansın gelişimini kolaylaştıran ilk Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkesi olmasını sağlamıştır. Bu yasalar, İslami esaslara dayalı bankacılık faaliyetlerinin yasal temelini güçlendirmeye, İslami esaslara dayalı bankaların faaliyetine yönelik kısıtlamaları kaldırmaya, devlet tarafından düzenleme ve denetleme yöntemlerini güçlendirmeye ve İslami esaslara dayalı bankacılık işlemlerinin gerçekleştirilme sıklığını ve listesini belirlemeye yöneliktir. Bu çerçevede, İslami esaslara dayalı bankaların hizmetleri ve İslami finansal araçlarının çıkarılmasına yönelik temel gereklilikler, faiz yerine kâr payı ödemeleri, İslami prensiplere uygun hizmetleri finanse etme, İslami finans ilkelerine göre danışma kurulunun oluşturulması, İslami finansal araçlarının çıkarılmasında İslami finans şirketlerinin kurulması hakkında belirlenmiştir. Bu şekilde, İslami esaslara dayalı bankaların ticari işlemlere katılmasına ve müşterileriyle kâr paylarını ve zararları paylaşmasına izin verilmiştir.⁴⁸

⁴⁶ Kulanbay, "İslami Finans", (Erişim 28 Mart 2023).

⁴⁷ Gulmira ve diğerleri Azretbergenova, "Kazakistan'da İslami Finans Alanının Değerlendirilmesi ve Geliştirilmesi Özellikleri", *Ekonomi: strateji ve uygulama Dergisi* 4/15 (2020), s.88.

⁴⁸ Nursultan Nazarbayev, Kazakistan Cumhuriyeti'nin İslami bankaların ve Teşkilatların İslami finansmanının organizasyonu ve işleyişine ilişkin bazı yasal düzenlemelerinde değişiklik ve ilaveler yapılması hakkında (Kazakistan Cumhuriyeti'nin İslami bankaların ve Teşkilatların İslami finansmanının

2. Haziran 2009 Birleşik Arap Emirlikleri hükümeti ile Kazakistan arasında imzalanan anlaşma sonucunda, Kazakistan’da İslami esaslara dayalı bankaların kurulmasına karar verilmiştir. Bu yasa ile ülkenin ilk tam teşekküllü İslami prensiplere dayalı bankası olan Al Hilal İslam Bankası A.Ş. kurulmasına karar verilmiştir. Bu adım, Kazakistan’ın finansal sektöründe İslami finansın gelişimine yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

3. 2010 yılında, Kazakistan’da ilk tam teşekküllü İslami esaslara dayalı banka olan Al Hilal İslam Bankası A.Ş. kuruldu.

4. İslami finans kurumları için yasal altyapının oluşturulmasındaki ikinci adım, 22 Temmuz 2011 tarihinde kabul edilen “Kazakistan Cumhuriyeti’nin bazı yasal bölümlerine İslami finansmanın organizasyonu ile ilgili değişiklikler ve eklemeler yapılmasına dair” kanunun yürürlüğe girmesiyle gerçekleşmiştir. Bu yasada, İslami menkul kıymetlerin ihracı ve bu süreci yöneten taraflarla ilgili düzenlemeler ele alınmıştır.⁴⁹

5. 2013 yılının Nisan ayında Kazakistan’da ikinci İslami finans kurumu, Kazakistan İjara Company adlı İslami leasing şirketi kuruldu.

6. Mart 2012’de Kazakistan hükümetinin kararıyla, ülkede İslami finansmanın geliştirilmesi için gerekli yol haritası kabul edilmiştir. Ulusal Banka, 2020 yılına kadar İslami finansmanın geliştirilmesine ilişkin yol haritasını hazırlamış ve “İslami finansal sistem” kavramını tanımlamak, murâbaha ürününü İslami esaslara dayalı bankaların bir aracı olarak belirlemek, bu tür araçları vergi açısından yönetmek ve ayrıca vekâlet araçlarını düzenlemek gibi çalışmaları uygulamaya koymuştur. Kazakistan Hükümeti, ülkedeki İslami finansın payını 2020 yılına kadar %5’e çıkarmayı hedeflemiştir.

organizasyonu ve işleyişine ilişkin bazı yasal düzenlemelerinde değişiklik ve ilaveler yapılması hakkında), 31 (2009), Kanun No. 4, s.12.

⁴⁹ Adilet.zan.kz, Kazakistan Cumhuriyeti’nin İslami Finansman Organizasyonu Konularına İlişkin Bazı Yasama Düzenlemelerinde Değişiklik ve Ekleme Yapılması Hakkında (Kazakistan Cumhuriyeti’nin İslami Finansman Organizasyonu Konularına İlişkin Bazı Yasama Düzenlemelerinde Değişiklik ve Ekleme Yapılması Hakkında), (2011), (Erişim 25 Eylül 2024).

Ancak, İslami finansın Kazakistan pazarındaki payının %1'in altında kalması, bu hedefin tam olarak gerçekleşmediğini göstermektedir.

7. Aralık 2014'te, Bağımsız Devletler Topluluğu ve Orta Asya ülkeleri için İslami finans kurumlarının geliştirilmesi ve düzenlenmesine yönelik bir yuvarlak masa toplantısı gerçekleştirilmiştir.

8. Aralık 2014'te, Kazakistan Kalkınma Bankası uluslararası İslami finans standartları ve İslami finans kurumları için muhasebe ve denetim kuruluşunun (AAOIFI) üyesi olmuştur.

9. Mayıs 2015'te, Kazakistan Kalkınma Bankası Almatı'da 12. İslami finansal hizmetler alanındaki Zirve'sini gerçekleştirmiştir.

10. 1 Ocak 2016 tarihinde, hükümet, İslami menkul kıymet ihracına izin veren ve konvansiyonel bankaların İslami esaslara dayalı bankalara dönüşmesine imkân tanıyan yasayı kabul etmiştir.

11. 2017 yılında Al Saqr Finance adlı yeni bir İslami finans leasing şirketi kurulmuştur.

12. Ağustos 2017'de, ilk kez bir konvansiyonel banka olan Zaman Banka bankası tam teşekküllü bir İslami esaslara dayalı bankaya dönüştürüldü ve adı Zaman-bank İslam Bankası A.Ş. olarak değiştirilmiştir.

13. 2018 yılından itibaren, Kazakistan'da Astana Uluslararası Finans Merkezi (AUFM) kurulmuş ve İslami Mali Kurumlar için Muhasebe ve Denetim Organizasyonu ile İslami Finansal Hizmetler Kurulu'nun üyesi olmuştur.

14. 2020 yılında Kazakistan'da, 2020-2025 yılları arasında İslami finansmanın geliştirilmesine yönelik yeni bir Master Plan kabul edilmiştir. Astana Uluslararası Finans Merkezi'nin (AUFM) talebi doğrultusunda başlatılan 2020-2025 Master Planının hazırlanmasına, İslam Kalkınma Bankası tarafından teknik destek sağlanmış ve proje, Malezya merkezli ZICO Shariah Advisory Services şirketine teslim edilmiştir. Genel olarak bu stratejik planın ana hedefi, önceki 2012-2020 yol

haritasında ulaşılamayan hedeflere ulaşmaktır. Bu kapsamda, Kazakistan piyasasındaki İslami finans endüstrisinin payının 2025 yılına kadar %3-5'e çıkarılması amaçlanmaktadır. ZICO Shariah Advisory Services, Master Planı hazırlamadan önce yerel yasaları ve piyasayı kapsamlı bir şekilde analiz etmiş ve ülkedeki İslami finans sektörünün, özellikle İslami bankacılığın gelişimini engelleyen çeşitli faktörleri tespit etmiştir. Genel olarak, 2020-2025 Master Planındaki öneriler, ülkedeki faizli bankalara tanınan imkânlar ve ayrıcalıkları İslami bankalara da sunarak tüm bankacılık sistemine eşit fırsatlar sağlamaya yönelik bir çaba içermektedir.⁵⁰

Yukarıdaki bilgileri özetleyerek, Kazakistan'ın İslami Finans sektörüyle olan bağlantısını yasa öncesi ve yasa sonrası dönemler olarak ikiye ayırabiliriz. BDT ülkeleri içinde, Kazakistan Cumhuriyeti yukarıda belirtilen girişimlerle İslami finans sektöründe öne çıkmaktadır. Ancak, bu çabalarına rağmen Kazakistan henüz başlangıçta hedeflenen sonuca tam olarak ulaşamamıştır. Bu hedeflere ulaşabilmek için ülkede öncelikle İslami finans alanında daha fazla çalışma yapılması, teknik kapasitenin artırılması ve İslami finans konusunda daha fazla eğitim faaliyetinin düzenlenmesi gerekmektedir.

⁵⁰ AIFC ve ZICO Şariah, *Kazakistan Cumhuriyeti için 2020-2025 İslami Finans Master Planı* (2020), s.44.

İKİNCİ BÖLÜM

KAZAKİSTAN'DAKİ İSLAMİ FİNANS ENDÜSTRİSİ

Bu bölümde Kazakistan Cumhuriyeti'nde İslami finansın gelişim hızını engelleyen faktörler incelenmiştir. Bu amaçla, ülkede kabul edilen İslami finansı geliştirmeye yönelik yol haritaları ve diğer yazarların araştırma çalışmaları analiz edilmiştir. Özellikle 2012-2020 ve 2020-2025 yıllarına ilişkin yol haritalarındaki hedefler ve bu hedeflerin sonuçları detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Araştırma, İslami finans sektöründeki mevcut durumu anlamak ve gelişim sürecinde karşılaşılan engelleri belirlemek açısından önemli veriler sunmaktadır. Bu bağlamda, yol haritalarındaki stratejik hedeflerin gerçekleştirilmesi için gerekli önlemlerin alınmasının önemi vurgulanmaktadır. Bölümde ülkedeki İslami finans kurumlarında kullandıkları finansal araçlar da incelenmiştir.

2.1. Kazakistan'daki İslami Finans Sektörünün Gelişimi

Hükümetin 29 Mart 2012 tarihinde kabul ettiği 371 sayılı karar, “İslami Finansmanı Geliştirmenin 2020 Yılına Kadar Yol Haritası” Kazakistan'da İslami finansın kapsamlı bir şekilde geliştirilmesi açısından önemli dokümanlardan biri olarak değerlendirilmektedir. 2012 yılında kabul edilen bu belge, sekiz ana hedefi kapsamaktadır. Bu hedefler şunlardır: hukuki altyapının iyileştirilmesi; bilgilendirme ve farkındalık artırma faaliyetlerinin düzenlenmesi; İslami finans altyapısının geliştirilmesi; uluslararası iş birliğinin güçlendirilmesi; kamu sektörünün geliştirilmesi; İslami finans hizmetleri pazarının genişletilmesi; bilimsel ve eğitim alanlarının geliştirilmesi; yatırımcılarla olan ilişkilerin optimize edilmesi.⁵¹ Söz konusu yol haritası çerçevesinde, İslami sigorta ve leasing hizmetlerinin yasalaştırılması, bazı vergi yüklerinin hafifletilmesi ve faizli bankaların İslami bankalara dönüştürülmesine yönelik yasaların kabulü gibi bir dizi inisiyatif hayata

⁵¹ Adilet.zan.kz, İslami Finansmanın Geliştirilmesine Yönelik 2020 Yılına Kadar Yol Haritasının Onaylanması Hakkında (İslami Finansmanın Geliştirilmesine Yönelik 2020 Yılına Kadar Yol Haritasının Onaylanması Hakkında), (2012), (Erişim 11 Ocak 2025).

geçirilmiştir. Ancak, İslami finans pazarının mevcut durumu, bu yol haritasında belirlenen hedeflerin çoğunun henüz gerçekleştirilemediğini göstermektedir.⁵²

2020 yılında Kazakistan'da, 2020-2025 yılları arasında İslami finansmanı geliştirmeye yönelik yeni bir Master Plan kabul edilmiştir. Bu plan, AUFM'nin talebi üzerine geliştirilmiş olup, İslam Kalkınma Bankası tarafından teknik destek sağlanmıştır. Projenin hazırlık çalışmaları, Malezyalı ZICO Shariah Advisory Services şirketine verilmiştir.

Bu stratejik planın temel amacı, önceki 2012-2020 yol haritasında ulaşılmamış hedeflere ulaşmaktır. Plan, Kazakistan pazarındaki İslami finans sektörünün payını 2025 yılına kadar %3-5 seviyesine yükseltmeyi öngörmektedir. ZICO Shariah Advisory Services şirketi, Master planı hazırlamadan önce yerel yasaları ve pazarı kapsamlı bir şekilde incelemiştir. Bu araştırmalar sonucunda, ülkedeki İslami finans sektörünün, özellikle İslami bankacılığın gelişimini engelleyen bir dizi faktör belirlenmiş ve bu faktörlere yönelik somut çözümler önerilmiştir.⁵³ Genel olarak, 2020-2025 Master planındaki öneriler, ülkedeki konvansiyonel bankalara tanınan imkanlar ve ayrıcalıkları İslami esaslara dayalı bankalara da sunarak herkes için eşit fırsatlar yaratmayı amaçlamaktadır. Ancak, bu planda yer alan önerilerin zorunlu olmadığını ve yalnızca danışmanlık niteliği taşıdığını belirtmek önemlidir. Bu durum, yetkili organın Master planda yer alan tüm önerileri aynı anda kabul etmemiş olmasında etkili olmuştur.

2.1.1. İslami Finansman Alanında Hukuki Altyapı Yetersizliği

Ülkedeki İslami finans, özellikle İslami esaslara dayalı bankacılık alanı, beklenen hedeflere henüz ulaşamamıştır. Master planda yer alan çoğu önerinin çözümü, devlet organları düzeyinde gerçekleştirilecek meseleleri kapsamaktadır. Bu bağlamda, ZICO Shariah Advisory Services uzmanları, İslami finansın geliştirilmesinde devlet desteğinin rolünü vurgulamış ve Kazakistan hükümetini İslami finansın gelişimi için devlet organlarını harekete geçirmeye çağırmıştır. Bu

⁵² AIFC ve ZICO Şariah, *Kazakistan Cumhuriyeti için 2020-2025 İslami Finans Master Planı*, s.44.

⁵³ AIFC ve ZICO Şariah, *Kazakistan Cumhuriyeti için 2020-2025 İslami Finans Master Planı*, s.44-56.

doğrultuda, Malezya, Umman ve Suudi Arabistan'ın başarılı deneyimlerini örnek olarak göstermiştir.⁵⁴

Kazakistan, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri arasında İslami finans sektörünü yasalaştıran ilk ülke olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, yerel yasada hâlâ değişiklik ve iyileştirme gerektiren birçok konu bulunmaktadır. Yerli araştırmacılar, İslami finans sektörünün gelişimini engelleyen temel faktörlerden biri olarak, normatif-hukuki yapının yetersizliğini vurgulamaktadır. Ülkedeki İslami finansmanı geliştirmeye yönelik hukuki altyapının oluşturulmasında sistematiklik ve tutarlılığın eksik olduğunu belirtmektedir. Onlara göre, Kazakistan'da normatif-hukuki belgelere gerekli değişikliklerin yapılması süreci, aniden değil, yalnızca belirli durumlar üzerinden gerçekleşmektedir. Bu durum, hukuki altyapının kapsamlı bir şekilde gelişimini engellemektedir. Özellikle, devletin her bir yasal değişikliği için onu destekleyecek özel bir durum olmasını bekleme eğilimi, süreci yavaşlatmaktadır.⁵⁵ İslami finansman alanında hukuki altyapı geliştirme girişimleri, genellikle halkın yoğun talebinden ziyade büyük işletmelerin çıkarları doğrultusunda ortaya çıkmaktadır. Araştırmacı P. Maggs, bu tür bir yaklaşımın Kazakistan için de geçerli olduğunu ifade etmektedir.⁵⁶

Master Plan'da, Kazakistan pazarındaki İslami bankaların sayısının iki ile sınırlı olmasının, ülkedeki yasal gerekliliklerin karmaşıklığı ile ilişkili olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda, ZICO Shariah Advisory Services uzmanları, Kazakistan Cumhuriyeti'nin yasalarındaki ticari banka açma gerekliliklerinin, diğer ülkelerle karşılaştırıldığında çok daha yüksek olduğunu ifade etmiştir. "Kazakistan'da Bankalar ve Bankacılık Hizmetleri" yasası, herhangi bir ticari bankadan (ister konvansiyonel ister İslami esaslara dayalı olsun) talep edilen asgari sermaye miktarının 26,2 milyon ABD doları olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, banka açmak için gereken ek masraflar göz önüne alındığında, ortalama düzeyde bir ticari banka açmak için en az

⁵⁴ AIFC ve ZICO Şariah, *Kazakistan Cumhuriyeti için 2020-2025 İslami Finans Master Planı*, s.45.

⁵⁵ Laura Kuanova, *The Social Effectiveness of Islamic Finance: Theory and Practice*, s.74-76.

⁵⁶ Peter Maggs, "Islamic Banking in Kazakhstan Law Peter", *Review of Central and East European Law* 36 (2011), s.376.

30-35 milyon ABD doları gerekmektedir. Yabancı uzmanlar, bu durumu pazara yeni İslami bankaların katılımını engelleyen faktörlerden biri olarak değerlendirmektedir.⁵⁷

2.1.2. Perakende Finansal Ürünlerin Gelişmemesi

Kazakistan'daki İslami esaslara dayalı iki bankanın çoğunlukla kurumsal müşterilere hizmet vermesi, halkın beklentilerini tam anlamıyla karşılamamaktadır.⁵⁸ Yerel pazarda halkın geneline yönelik perakende finansal ürünlerin gelişmemesi, İslami finans sektörünün büyümesini engelleyen temel faktörlerden biridir. Kazakistan'daki Al Hilal İslam Bankası A.Ş., başlangıçta kurumsal müşterilere hizmet vermek amacıyla kurulmuştur. Son yıllarda sunmuş olduğu bazı perakende finansal ürünler hariç, Al Hilal İslam Bankası A.Ş., faaliyetleri hâlâ büyük ölçüde kurumsal müşterilere yöneliktir. Genel halka yönelik İslami finans ürünlerinin geliştirilmesinde Zaman-bank İslam Bankası A.Ş., katkısı ise neredeyse yok denecek kadar azdır. İlk olarak Kazakistan pazarında perakende İslami finans ürünlerini geliştirmek amacıyla açılan Zaman-bank İslam Bankası A.Ş., günümüzde faaliyetlerinin %98'ini kurumsal segmente yönlendirmektedir.⁵⁹

Dünya genelinde İslami finans endüstrisinin temel itici gücü, bireysel tüketicilerdir. IFGG (İslami Finansın Gelişim Göstergesi) verilerine göre, dünyadaki İslami finans varlıklarının %80'inin perakende finansal ürünlere ait olduğu belirlenmiştir.⁶⁰ Bu durum, İslami finansı geliştirmek isteyen ülkelerin öncelikle halka erişilebilir perakende finansal ürünlerin geliştirilmesine odaklanmaları gerektiğini göstermektedir.

Bu bağlamda, Master planda Kazakistan'daki İslami finans ürünlerinin yalnızca kurumsal iş ortamlarıyla sınırlı kalmayıp, geniş halk kitlelerine erişilebilir perakende finansal ürünlerin geliştirilmesi konusu öncelikli olarak ele alınmıştır. Daha spesifik olarak, Master planda, Kazakistan yasalarında yer alan İslami finans

⁵⁷ AIFC ve ZICO Şaria, *Kazakistan Cumhuriyeti için 2020-2025 İslami Finans Master Planı*, s.48-49.

⁵⁸ AIFC ve ZICO Şaria, *Kazakistan Cumhuriyeti için 2020-2025 İslami Finans Master Planı*, s.44.

⁵⁹ Nagimova, "Kazakistan Ekonomisinde İslami Sermaye", s.103-104.

⁶⁰ IRTI Tomson Reuters, CIBAFI, "Kazakhstan Islamic Finance 2016. A New Frontier for Islamic Finance", *National Bank of Kazakhstan*, (2016), s.103.

ürünlerinin kullanımına uygun koşullar yaratılması ve mevcut yasalar kapsamında tanınmayan yeni finansal ürünlerin yasalaştırılması önerilmiştir. Ancak, bu öneri doğrultusunda henüz iç hukukta herhangi bir yasama değişikliği gerçekleştirilmemiştir. Master planı hazırlayan ZICO Shariah Advisory Services uzmanları, Kazakistan'ın mevcut koşullarında, İslami esaslara dayalı bankalardan ziyade, konvansiyonel bankalarda “İslami pencere” açmanın, halka daha erişilebilir perakende finansal ürünleri daha hızlı geliştireceğine inanmaktadır. Uzmanların açıklamalarına göre, İslami finans altyapısının henüz tam olarak olgunlaşmadığı bir ülkede İslami esaslara dayalı yeni bir bankanın açılması büyük riskler taşımaktadır. Buna karşın, konvansiyonel bankalarda “İslami pencere” açmanın, önemli ölçüde maliyet ve risk gerektirmediği belirtilmektedir. Ayrıca, konvansiyonel bankaların önceden oluşturulmuş sağlam bir müşteri tabanına sahip olması da süreci kolaylaştırmaktadır. Yabancı uzmanlar, konvansiyonel bankalar bünyesinde “İslami pencere” açmanın etkinliğini, Malezya, Endonezya, Umman, BAE ve İngiltere gibi ülkelerin başarılı deneyimlerine dayandırmaktadır.⁶¹

Kazakistan'daki konvansiyonel bankalarda “İslami pencerelerin” açılmasının önemini, yerel uzmanların büyük çoğunluğu desteklemektedir. Laura Kuanova tarafından gerçekleştirilen sosyal araştırmaya katılan katılımcıların %92'si, Kazakistan'da “İslami pencerelerin” açılmasını onayladıklarını belirtmiştir. Ancak, Kazakistan'daki yetkili otorite, Master plandaki “İslami pencerelerin” açılmasını düzenlemeye yönelik öneriyi yeterince dikkate almamıştır. Konvansiyonel bankalar bünyesinde “İslami pencere” açılmasına şu anda Kazakistan'ın iç hukukunda izin verilmemektedir. Kazak hükümeti, bu konuda “İslami finansla yalnızca tam teşekküllü İslami esaslara dayalı bankalar ilgilensin” görüşünü benimsemektedir.⁶²

2.1.3. Uzmanlaşmış Kadroların Yetersizliği

Kazakistan'da İslami finans sistemini anlayan kadroların eksikliği belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. İslami finans sistemine yönelik yerel kadroların yetiştirilmesi için ülkedeki üniversitelerin potansiyelinden yararlanmak son derece

⁶¹ AIFC ve ZICO Şariah, *Kazakistan Cumhuriyeti için 2020-2025 İslami Finans Master Planı*, s.49.

⁶² Laura Kuanova, *The Social Effectiveness of Islamic Finance: Theory and Practice*, s.75.

önemlidir. “İslami Finansmanı Geliştirmenin 2020 Yılına Kadar Yol Haritasında” bu alanda bilimsel ve eğitim programlarının geliştirilmesi öncelikli olarak ele alınmıştır. Bu hedefin gerçekleştirilmesi çerçevesinde, Turar Rıskulov Kazak Ekonomi Üniversitesi ve Sultanmahmut Toraygirov Pavlodar Devlet Üniversitesi gibi birçok yerli üniversitede, ekonomi bölümlerinin müfredatına “İslami Finans Temelleri” dersi eklenmiştir. Ayrıca, İslami finans alanı, “Bolaşak” programındaki öncelikli meslekler listesine dahil edilmiştir. Özellikle yurt dışında yüksek lisans veya doktora yapmak isteyen adaylar için “Islamic Finance” ve “Islamic Finance and Management” programları kapsamında Durham University ve New Orleans University gibi önde gelen üniversitelere başvuru imkânı sağlanmıştır. Ayrıca, 2019 yılında Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi’nde İslami finans alanında özel bir merkez kurulmuştur.⁶³ Ancak, uluslararası deneyimlerle karşılaştırıldığında, bu tür girişimler ülke için oldukça sınırlıdır. Yurtdışı yükseköğretim kurumlarında, İslami finans alanı sadece bir seçmeli ders olarak değil, aynı zamanda özel ve tam kapsamlı bir bölüm olarak eğitim verilmektedir. IFGG (İslami Finansın Gelişim Göstergesi) tarafından sunulan verilere göre, 2019 yılında dünyada İslami finans eğitimi veren 972 kurum tespit edilmiştir. Bu alandaki önde gelen beş ülke arasında ise Endonezya, Malezya, İngiltere, BAE ve Pakistan yer almaktadır.⁶⁴

İslami finans alanındaki kadroların genişletilmesi, sektörün gelişimi için kritik öneme sahip faktörlerden biridir. ZICO Shariah Advisory Services uzmanları, Kazakistan pazarında İslami finans alanında özel olarak yetiştirilmiş kadroların eksikliğine dikkat çekmiştir. Master planda, Kazakistan’daki İslami finans sektöründe çalışan uzmanların çoğunun temel bilgilerinin faizli finans sistemi çerçevesinde şekillendiği ifade edilmektedir. Yerel uzmanların İslami finans alanındaki bilgisi genellikle kurslar ve eğitimlerle sınırlıdır. Dolayısıyla, Master planda İslami finans alanının yerel üniversitelerde bir disiplin olarak öğretilmesine yönelik öneriler sunulmuştur. İslami finans sistemini Kazakistan koşullarıyla ilişkilendirerek öğreten özel eğitim programlarının geliştirilmesi, nitelikli ve bilgili yerel İslami finans

⁶³ “Kazak Ulusal Üniversitesi’nde İslami Finans Merkezi açıldı.”, *Muslim.kz* (2019), (Erişim 28 Aralık 2024).

⁶⁴ ICD-Refinitiv, *Islamic Finance Development Report 2020. Progressing Through Adversity* (2020), s.60.

uzmanlarının yetiştirilmesine önemli katkılar sağlayacaktır. İslami finans alanında akademik programlar, sadece Kazakistan’da değil, genel olarak Orta Asya’da da yeterince gelişmemiştir. Kazakistan, eğitim programlarını ve akademik enstitüleri geliştirerek Orta Asya’da İslami finans alanında eğitim veren bir merkez haline gelebilir.⁶⁵

Bu durumlar, ülkede İslami finans alanında yükseköğretim kurumlarının potansiyelinin hâlâ yeterince etkin bir şekilde kullanılmadığını göstermektedir. Ancak, yükseköğretim kurumlarını tek taraflı eleştirmek de doğru değildir. Genel olarak, bu kurumların, piyasada yüksek talep gören mesleklere öncelik verdiği göz ardı edilmemelidir. Başka bir deyişle, yerel üniversitelerin yalnızca dört İslami finans enstitüsünün bulunduğu küçük bir pazar için İslami finans alanında özel bir fakülte açmayı henüz uygun görmemesi mümkündür. Bu nedenle, meseleye tek bir açıdan yaklaşmak doğru değildir. Kazakistan toplumunda İslami finans ürünlerine yönelik talep arttıkça ve piyasa katılımcıları çoğaldıkça, yükseköğretim kurumlarının da aktifliğinin artması beklenebilir.

2.1.4. Toplumun İslami Finans Hakkında Bilgi Seviyesinin Düşüklüğü

İslami finans sektörünün gelişimi, yerel halkın talebiyle doğrudan ilişkilidir. İstatistiksel verilere göre, Kazakistan nüfusunun yaklaşık %70’inin İslam dinine mensup olduğu sıklıkla belirtilmektedir. Yerel araştırmacılar Kazakistan’daki Müslüman nüfusun sayısını, İslami finans sektörünün gelişim potansiyeli ile ilişkilendirmektedir.⁶⁶ Ancak 2016 yılında Thomson Reuters, CIBAFI ve IRTI gibi uluslararası kuruluşların Kazakistan’da gerçekleştirdiği sosyal araştırma, yerel halkın büyük çoğunluğunun İslami finans alanında yeterince bilgiye sahip olmadığını ortaya koymuştur. Söz konusu araştırmada, katılımcıların %70’i “İslami finans hakkında hayatımızda hiç duymadık” şeklinde yanıt vermiştir. %41’lik bir kesim, İslami finans hakkında bilgi sahibi olmasalar da daha fazla öğrenmek istediklerini belirtirken, %39’u bu konuya dair hiçbir ilgi duymadıklarını ifade etmiştir. Araştırmayı yürüten uluslararası uzmanlar, Kazakistan gibi nüfusunun büyük bir kısmı Müslüman olan bir

⁶⁵ AIFC ve ZICO Şaria, *Kazakistan Cumhuriyeti için 2020-2025 İslami Finans Master Planı*, s.127-129.

⁶⁶ Laura Kuanova, *The Social Effectiveness of Islamic Finance: Theory and Practice*, s.72-159.

ülkede bu tür yanıtlar almış olmalarına şaşırıldıklarını dile getirerek, bunun sebebinin Sovyetler Birliği dönemindeki dini inançlara yönelik kısıtlamalar olabileceğini öne sürmüşlerdir.⁶⁷ Toplumun bilgi seviyesinin düşüklüğü, İslami finans ürünlerine yönelik talebin az olmasına yol açmaktadır.

Bu gösterge, halkın İslami finans ürünlerine yönelik anlayışlarının yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bunun için İslami finans kurumları, ürünlerini halk arasında geniş bir şekilde tanıtmalı ve bu alanda medya temsilcilerinin potansiyelini etkili bir şekilde kullanmayı hedeflemelidir. Diğer yandan, reklam ve bilgilendirme faaliyetlerinin yürütülmesi, halka yönelik İslami finans ürünlerinin gelişimine bağlıdır. Yukarıda, Kazakistan pazarında genel kamuya erişilebilir perakende finans ürünlerinin yeterince gelişmediği vurgulanmıştır. Halkın ihtiyaç duyduğu perakende finans ürünleri olduğunu göz önünde bulundurursak, yerel İslami finans kurumları reklamdaki önce, halka açık perakende ürünlerini geliştirmeye odaklanmalıdır.

Sonuç olarak, Kazakistan'da İslami finans sektörünün gelişimini engelleyen bazı faktörler belirlenmiştir: devlet desteğinin yetersizliği; normatif-hukuki altyapının tam olarak gelişmemiş olması; perakende finans ürünlerinin yeterince gelişmemesi; nitelikli kadro eksikliği; toplumun İslami finans konusundaki okuryazarlık seviyesinin düşük olması; bilgi ve bilinçlendirme çalışmalarının gerekli düzeyde yürütülmemesi. Bu engellerin çoğunun çözümleri, 2020-2025 yıllarına yönelik Master planda doğrudan veya dolaylı olarak yer almaktadır. Ancak, İslami pencerelerin yasalaştırılması, yasama gerekliliklerinin kolaylaştırılması ve yasadaki finansal ürünler listesinin genişletilmesi gibi hukuki önerilerle ilgili olarak Kazakistan yargı sisteminde henüz herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

⁶⁷ Tomson Reuters, CIBAFI, "Kazakhstan Islamic Finance 2016. A New Frontier for Islamic Finance", s.61.

2.2. Kazakistan'daki İslami Finans Kurumları

Kazakistan'daki İslami finans kurumları, faizsiz finansman prensiplerine dayanan çeşitli finansal araçlar kullanmaktadır. Bu kurumlar hem bireysel hem de kurumsal müşterilere, İslami hukuka uygun şekilde hizmet vermeyi hedeflemektedir.

2.2.1. Al Hilal İslam Bankası A.Ş.

Kazakistan'da İslami finans kurumlarının yeni dönemi, 2010 yılında Al Hilal İslam Bankası A.Ş.'nin açılmasıyla başlamıştır. ⁶⁸ Al Hilal İslam Bankası A.Ş., 2010 yılında Kazakistan Cumhuriyeti ve BAE hükümetleri arasındaki anlaşma çerçevesinde kurulmuş olup, İslam hukuku kurallarına uygun olarak yenilikçi bankacılık ürünleri ve hizmetleri sunmak amacıyla faaliyete geçmiştir. Kazakistan ve BDT'deki ilk İslam bankası olan Al Hilal İslam Bankası A.Ş., BAE'de önemli bir bankacılık grubu olan Abu Dabi Commercial Bank (ADCB) grubunun bir parçasıdır. Abu Dabi hükümetinin önde gelen bağımsız varlık fonlarından biri olan Mubadala Investment Company, ADCB Group'un çoğunluk hissedarıdır. Başlangıçta Al Hilal İslam Bankası A.Ş., Kazakistan'daki büyük ve orta ölçekli ticari işletmelerin İslami finansal çözümlerine odaklanarak kurumsal sektörde faaliyet göstermiştir. 2017 yılında, 7 yıllık başarılı kurumsal müşteri ilişkilerinin ardından banka perakende bankacılık hizmetlerini de başlatmıştır. Bu şekilde, banka günümüzde Almatı, Astana ve Çimkent şehirlerindeki şubeler aracılığıyla mevcut hesaplar, mevduatlar, finansman ürünleri, nakit takas hizmetleri, hazine hizmetleri ve diğer tüm bankacılık ürünlerini sunmaktadır.⁶⁹

Al Hilal İslam Bankası A.Ş. bireysel ve kurumsal müşterilere hizmet vermektedir.⁷⁰

⁶⁸ Ekaterina Aliyeva, "İslami Bankacılık Kazakistan'da ve Dünyada Nasıl Gelişiyor", *Kursiv Media* (Erişim 25 Temmuz 2023).

⁶⁹ Khaki. - Malik, "Islamic Banking and Finance in Post-Soviet Central Asia with Special Reference to Kazakhstan", s.17.

⁷⁰ Nurbolat Amanzhol, "Faizsiz Kredi, Helal İpotek. Kazakistan'da Hangi İslami Finans Ürünleri Mevcut?", *Inform buro* (Erişim 19 Kasım 2023).

2.2.1.1. Bireysel Müşterilere Hizmet

Al Hilal İslam Bankası A.Ş. bireysel müşterilere mudârebe ve vekâlet hizmetlerini sunmaktadır.

2.2.1.1.1. Mudârebe

Mudârebe “الضرب في الارض” cümlesinden türeyen Türkçe karşılığı “yol tepmek”⁷¹ anlamını veren bir isimdir. Mudâribin kazanç elde etmek için ülkeler dolaşıp yol tepmesinden dolayı bu ortaklığı mudârebe demiştir.⁷²

Mudârebe bir kişi güvenilir ve işini iyi yürütebilen ikinci bir kişiye paralarını verir ve bu kişi paraları yatırım projelerine yatırır. Sonunda, kâr anlaşmaya göre paylaşılacaktır. Burada birinci kişi Müşteri (Rabbü'l-mal), ikinci kişi bankadır (Mudârib).⁷³

Mudârebe mevduatında banka, müşterinin sermayesini güvenilir bir şekilde yönetir ve kârı belirlenen oranda bölüştürür. Ancak, beklenmedik durumlarda (bankanın yükümlülüklerinde dürüstlük eksikliği hariç durumlarda) mevduat sahibinin sermayesinin kaybından sorumlu değildir. Çünkü İslam hukukunun gerekliliğine göre mudârebe sözleşmesinde mudarib (kendi hatasından kaynaklanan kayıplar dışında) kayıplara sorumlu değildir. Benzer şekilde, bir bankanın müşterinin başlangıç sermayesine veya beklenen kârına kefil olması, İslam hukuku normlarını ihlal etmek olarak değerlendirilir. Bu tür talepler, Kazakistan Cumhuriyeti'nin “Bankalar ve Bankacılık Hizmetleri” hakkındaki yasınının 52-6. maddesinde açıkça belirtilmiştir.⁷⁴ İslam hukukuna göre, yatırımcının başlangıç sermayesine sadece üçüncü bir taraf kefil olabilir. Ancak, Kazakistan'daki İslami esaslara dayalı bankalarda şu anda üçüncü

⁷¹ Nureddin Ebü'l-Hasan Ali b.Sultan Muhammed Ali el-Kari, *Fethu Babil-İnaye bi-Şerhin-Nikaye*, 1997, s. 536; Burhanuddin el-Merginani, *el-Hidaye Şerhu Bidayetil Mübtedi*, 2014, s. 166.

⁷² Ebu'l-Fadl Mecduddin el-Mevsili, *el-Muhtar'ın Anahtarı*, ed. Prof. Dr. Orhan Çeker, 2021, s. 471.

⁷³ Mustafa Avcı, *Türk Hukuk Tarihi* (Ankara, 2022), s.640; Cemal Kalkan, *Faizsiz Bankacılıkta Mudârebe ve Kâr* (İstanbul, 2022), s. 16.

⁷⁴ Adilet.zan.kz, Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki Bankalar ve Bankacılık Hizmetleri Hakkında (Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki Bankalar ve Bankacılık Hizmetleri Hakkında), (1995), Kanun No.2444.

taraf kefaleti bulunmamaktadır. Kazakistan’ın Mevduat Garanti Fonu (KMGF) da İslami bankalara hizmet vermemektedir.⁷⁵

Mudârebe mevduatı belirli özelliklere sahiptir. Müşteri, bankaya tenge veya ABD doları cinsinden para yatırabilir. Minimum yatırım miktarı 150.000 tenge veya 500 ABD dolarıdır. Yatırılan paranın yerleştirilme süresi 1, 3, 6, 12 ve 24 ay arasında belirlenebilir. Mevduat getirileri, başlangıçta yapılan anlaşmaya göre her ay müşteri ile banka arasında paylaşılır. Mudârebe mevduatında ek yatırım imkânı bulunmamakta ve kısmi para çekme işlemine izin verilmemektedir.⁷⁶ Aşağıdaki tabloda Mudârebe sözleşmesi kapsamında Banka ile Müşteri arasındaki kâr paylaşımı oranları tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo-2: Mudârebe sözleşmesi kapsamında Banka ile Müşteri arasındaki kâr paylaşımı oranları⁷⁷

Para birimi	Pay	Yatırım (ay)				
		1	3	6	12	24
KZT	Müşteri	25%	27%	30%	55%	60%
	Banka	75%	73%	70%	45%	40%
USD	Müşteri	10%	15%	20%	40%	42%
	Banka	90%	85%	80%	60%	58%

⁷⁵ KMGF Basın Merkezi, “Mevduat ve garantiler”, *Kazakistan Mevduat Garanti Fonu* (Erişim 02 Haziran 2023).

⁷⁶ Bikineeva Karina, “Analiz: 2022’de Kazakistan’daki En Karlı Mevduat”, *Bizmedia.kz* (Erişim 15 Ocak 2024).

⁷⁷ “Mudârebe Mevduatı Güvenilir ve Karlı Bir Yatırımdır”, *Al Hilal İslam Bankası* (Erişim 25 Mart 2024).

2.2.1.1.2. Vekâlet

Vekâlet mevduatı,⁷⁸ güvenilir ve kârlı bir yatırım türüdür.⁷⁹ Müşteri, fonlarını banka yönetimine emanet eder. Banka, sahip olduğu bilgi ve deneyime dayanarak bu fonları özenle seçilmiş projelere yatırım yapar ve elde edilen kâr, müşteri ile banka arasında paylaşılır.⁸⁰

Vekâlet mevduatı belirli özelliklere sahiptir. Müşteri, fonlarını Kazakistan tenge veya ABD doları cinsinden bankaya yatırabilir. Minimum yatırım miktarı 150.000 tenge veya 500 ABD doları olarak belirlenmiştir. Fonların yerleştirilme süresi 1, 6, 12 ve 24 ay olarak seçilebilir. Mevduat getirileri, sözleşme süresinin sonunda, başlangıçta yapılan anlaşmaya göre müşteri ile banka arasında paylaşılır. Ek yatırım imkânı sınırsızdır ancak vekâlet mevduatında kısmi para çekme işlemine izin verilmemektedir.⁸¹

2.2.1.2. Kurumsal müşterilere hizmet

Al Hilal İslam Bankası A.Ş. işletmeleri çoğunlukla kurumsal müşteriler içindir. Banka kurumsal müşterilere aşağıdaki hizmetleri sunmaktadır.

2.2.1.2.1. Kurumsal murâbaha

Murâbaha, ilk sözleşmeyle iktisap olunan malın maliyet bedeline belirli bir kâr eklenerek ikinci bir sözleşmeyle alıcıya devredilmesidir.⁸² Kurumsal murâbaha, mal alım satımına dayalı bir finansman işlemidir. Banka, malları satın alır ve mülkiyetine alır, daha sonra bunları müşteriye ödeme süresinin uzatılmasıyla ve önceden kararlaştırılan primli fiyat üzerinden yeniden satar. Primli fiyat, malların değerinin bir yüzdesi veya belirli bir tutar olarak hesaplanır. Müşteri, malları alır ve uygun, önceden

⁷⁸ Ebu Bekr Alâeddin Ebu Bekr b. Mes'ud b. Ahmrd el-Hanefi el-Kâsani, *Bedaiüs-Sanai fi Tertibiş-Şerai*, 2010, 7/405-406.

⁷⁹ Ebü'l- Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Rüşd el-Kurtubi, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l Muktesid*, 2023, s. 744; Ebu İshak eş-Şirazi, *el-Mühezzeb*, 2017, 2/162.

⁸⁰ Tansholpan Gazizkyzy, "Kazakistanlılar İslami Bankalarda Daha Fazla Mevduat Açmaya Başladı", *7kun.kz* (Erişim 29 Aralık 2023).

⁸¹ Karina, "Analiz: 2022'de Kazakistan'daki En Karlı Mevduat", (Erişim 14 Aralık 2023).

⁸² Abdülğani b. Talib b. Hammâde ed-Dimaşki el-Hanefi el-Meydâni, *el-Lübab fi Şerhil-Kitab*, 2017, s. 74; el-Kurtubi, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l Muktesid*, s. 259-260.

kararlaştırılmış bir ödeme planına göre ödeme yapar. Malın değeri ve bankanın prim fiyatı sözleşmede belirtilir.⁸³

Bu işlem şu şekilde çalışır: Müşteri, ürünü ve tedarikçiyi seçer. Daha sonra bankaya başvurarak mal ve seçilen tedarikçi ile ilgili tüm bilgileri sağlar ve tedarikçinin fiyat teklifini bankaya sunar. Banka, tedarikçiden hemen teslim şartıyla malı satın alır. Malın mülkiyet hakları ve riskleri bankaya geçer. Banka ve Müşteri, malı müşteriye satmak için bir alım-satım sözleşmesi, yani Murâbaha sözleşmesi yapar. Malın fiyatı, tedarikçiden satın alınan fiyat ile bankanın prim fiyatından oluşur. Murâbaha sözleşmesi imzalandıktan ve mallar Müşteriye teslim edildikten sonra, mallar Müşterinin mülkiyetine geçer. Müşteri, önceden kararlaştırılmış bir ödeme planına göre ödeme yapar.⁸⁴

Kurumsal murâbaha, İslam finansmanında sıkça kullanılan bir yöntemdir. Bu işlem talep eden kurumlar için belirli şartlar ve gereklilikler bulunmaktadır. Banka, tütün ve alkol üretimi, kumar ticareti, silah ve mühimmat üretimi gibi İslam hukukunun ilke ve kurallarına uymayan sektörler dışında ekonominin her sektörünü finanse etmektedir. Kurumun en az üç yıldır faaliyette olması gerekmektedir. Banka, devlet ve yarı devlet kurumlarının katılımıyla uygulanan projeler dışında bireysel başlangıç projelerini finanse etmez. Proje sahibinin katılım payı, yatırım proje maliyetinin %20'sinden az olmamalıdır. Kurumun başka bankalarda vadesi geçmiş borçları bulunmamalıdır. Finansman süresi, projenin türüne ve endüstrinin özelliklerine bağlı olarak 7 yıla kadar sürebilir. Finanse edilecek kurum, son üç yıl içinde krl olmalıdır. Banka, bu şartlara uymayan projeleri kabul etmez. Al Hilal İslam Bankası A.ř., 2018 yılından itibaren kurumsal murâbaha sözleşmesini ipotek uygulamaları alanında kullanmaya başlamıştır.⁸⁵

⁸³ "Murabaha: şeriata Uygun Finansman Tekniklerini Anlamak", *FasterCapital* (Erişim 11 Nisan 2024).

⁸⁴ "Kurumsal Murâbaha", *Al Hilal İslam Bankası* (Erişim 29 Mart 2024).

⁸⁵ "Kurumsal Murâbaha", (Erişim 21 Nisan 2024).

2.2.1.2.2. Teverruk

Teverruk, İslami finans dünyasında büyük ilgi gören ve alım satıma dayalı bir finansman işlemidir.⁸⁶ Bu yöntemde, banka bir aracı kurumdan ham madde satın alır ve Murâbaha sözleşmesi kapsamında önceden belirlenen primli fiyattan müşteriye satar. Prim fiyatı, tek seferlik bir miktar veya mal maliyetinin bir yüzdesi olarak hesaplanır. Müşteri, Murâbaha sözleşmesini imzaladıktan sonra, ham maddeyi üçüncü bir tarafa satar ve bu süreçte banka aracılık rolü üstlenir. Teverruk'te altın ve gümüş kullanılmaz.⁸⁷

Bu işlem şu şekilde işler: Banka, birinci aracıdan ham maddeyi (malı) anında ödeme ve teslim şartıyla satın alır. Malların zilyetliği ve riskleri bankaya geçer. Banka ile müşteri, malın anında teslimi için primli fiyatla ve taksitli ödeme koşullarıyla alım-satım sözleşmesi imzalar. Prim fiyatı, mal maliyetinin bir yüzdesi şeklinde veya tek seferlik bir miktar olarak hesaplanır. Teverruk sözleşmesi imzalandıktan sonra malın mülkiyet hakkı müşteriye geçer. Müşteri, malları satın aldıktan sonra banka aracılığıyla ikinci bir aracıya anında ödeme ve teslim şartıyla satar. Banka, müşterinin satış teklifini ikinci aracıya sunar ve malın satışından sonra ikinci aracı kurumdan alınan parayı müşterinin hesabına aktarır. Müşteri, ödemeleri belirlenen programa göre taksitler halinde bankaya havale eder.⁸⁸ Teverruk, kurumsal murâbahada olduğu gibi belirli şartlara sahiptir ve bu şartlar İslam hukukuna göre belirlenmiştir. Teverruk sözleşmesine altın, gümüş ve döviz mal olarak kullanılamaz. Müşteri ile alım satım sözleşmesi yapılan kadar malın bankanın mülkiyetinde olması gereklidir. Banka, malın alış fiyatını, malın alımı ile ilgili tüm masrafların tutarını ve prim fiyat değerini müşteriye bildirmekle yükümlüdür.⁸⁹

Al Hilal İslam Bankası A.Ş., Teverruk sözleşmesini ipotek teminatlı yeniden finansman işlemlerinde uygulayarak, müşterilere nakit kaynaklara İslam hukukuna uygun bir biçimde erişim imkânı sunmaktadır. Bu finansman, müşterinin konvansiyonel bir bankadan daha önce almış olduğu faizli ipotek borcunun

⁸⁶ "Murabaha Ürünü: Murâbaha Dünyasını Keşfetmek", *FasterCapital* (Erişim 05 Şubat 2024).

⁸⁷ "Emtia Murâbaha", *Al Hilal İslam Bankası* (Erişim 24 Şubat 2024).

⁸⁸ "Murabaha Ürünü: Murâbaha Dünyasını Keşfetmek", (Erişim 07 Mayıs 2024).

⁸⁹ "Murabaha Ürünü: Murâbaha Dünyasını Keşfetmek", (Erişim 11 Nisan 2024).

kapatılmasında kullanılmaktadır. Sonuç olarak, konvansiyonel bankaya olan ipotek borcunu ödeyip Al Hilal İslam Bankası A.Ş. nezdinde borçlu kalmaktadır.

2.2.1.2.3. İcâre

İcâre kelimesi⁹⁰ “ecr” fiilinden türeyen bir isimdir.⁹¹ İcâre, konvansiyonel kiralamanın İslami karşılığıdır⁹² ve iki taraflı bağlayıcı bir sözleşmedir.⁹³ Banka, gayrimenkulü satın alır ve Müşteri ile bir icâre sözleşmesi yapar. Kiralama süresi boyunca gayrimenkulün mülkiyeti ve mülkiyetine ilişkin tüm riskler bankaya geçer. Ödemelerin miktarı ve planı, kiralama sözleşmesinde önceden belirlenir.⁹⁴ Al Hilal İslam Bankası A.Ş., müşterilerine aşağıdaki kiralama türlerini sunmaktadır:

- Satın alma ve geri kiralama: Mülkiyet haklarını sonradan Müşteri’ye devrederek geri kiraya verme,
- İnşaat halinde veya planlanan gayrimenkulün mülkiyet hakkının sonradan devredilmesi ile İleri Vadeli Kiralama.⁹⁵

İleri Vadeli kiralama, yapım aşamasında olan veya yapımı planlanan gayrimenkul için ön kira sözleşmesi yapılan kiralamadır. Temel olarak, İleri Vadeli kiralamaya konu olabilecek mülk türleri yalnızca gayrimenkul değildir. Ancak pratikte çoğunlukla gayrimenkullere uygulanan finansal bir üründür.

İcâre işlemi şu şekilde çalışır: Müşteri, kiralanacak mal ve malın tedarikçisini bağımsız olarak belirler. Müşteri, kiralanacak mal ve tedarikçi ile ilgili tüm bilgileri sağlayarak finansman için bankaya başvurur. Banka, koşulları ve fiyatı inceler ve kiralanacak malı satın aldıktan sonra müşteriden bir kiralama sözleşmesi yapılacağına dair yazılı taahhüt alır. Banka, kiralanacak malı tedarikçiden masrafları kendisine ait olmak üzere satın alır. Banka, müşteriden kiralanacak malın tutarının hesaplanmasına

⁹⁰ el-Kâsani, *Bedaiüs-Sanai fi Tertibiş-Şerai*, 6/7.

⁹¹ el-Kari, *Fethu Babil-İnaye bi-Şerhin-Nikaye*, s. 421.

⁹² Mihail Boldov, “İslami Bankacılık Nedir? Müslüman Bir Banka Nasıl Çalışır?”, *Tinkoff.ru* (Erişim 25 Mart 2024).

⁹³ Talip Türcan, *İslam Hukuku*, ed. Talip Türcan (Ankara, 2019), s.451.

⁹⁴ Ebü'l-Berekat En-Nesefî, *Kenzü'd-Dekaik*, 2019, s. 543.

⁹⁵ “İcâre”, *Al Hilal İslam Bankası* (Erişim 23 Mart 2024).

dahil olan bir başlangıç katkı payı ödemesini talep etme hakkına sahiptir. Banka, müşteri ile yaptığı sözleşme boyunca malı belirli bir süre için kiralar. Kiralama malı teslim edildiği ve müşterinin intifa hakkından yararlanmaya başladığı anda, kira sözleşmesi hükümlerine uygun olarak müşteri kira ödemelerini yapar. Kiralama ödemeleri, kiralanan malın maliyetinden sabit kısım, bankanın kârı ve diğer maliyetlerden oluşur. Kiralama süresi sonunda Müşteri, sözleşme kapsamındaki tüm yükümlülüklerini yerine getirirse, banka kiralanan malı anlaşılan fiyatta satış yoluyla veya hediye etme şartıyla müşteriye teslim eder.⁹⁶

İcâre sözleşmesi yapılana kadar mülk veya mal bankanın mülkiyetinde olması lazım. Kiralama ödemeleri kiralama malı Müşterinin faydalanması için ya da intifa için müsait olduğunda başlayacaktır.⁹⁷

Belirli durumlarda, İcâre işlemi (kiralama) bankanın malın mülkiyetine geçmeden önce, malın özelliklerine ve niteliklerine göre gerçekleştirilebilir. Aynı zamanda, kiralama ödemeleri, mal Müşteri tarafından kullanılmaya veya intifa (faydalanma) için müsait olduğunda başlar. Bu tür durumlarda Banka, İstisna sözleşmesi çerçevesinde, malı Müşteri ile akdedilen sözleşmenin belirttiği nitelik ve özelliklere uygun şekilde satın alır. Malın teslim edildiği anda, kiralama sözleşmesinde belirtilen nitelik ve özellikleri karşılamaması durumunda, Müşteri malı kabul etmeme ve uygun olanını talep etme hakkına sahiptir. Banka, malın veya malın niteliklerinin ve özelliklerinin kiralama sözleşmesine tam olarak uygun olmasını sağlamak için, malın yapım veya imalat işlerinin denetimi, teslimi, montajı ve devreye alınması için Müşteriyi vekil olarak atayabilir.⁹⁸

2.2.2. Zaman-bank İslam Bankası A.Ş.

Kazakistan'da İslami esaslara dayalı faaliyet gösteren diğer bir banka ise Zaman-bank İslam Bankası A.Ş.'dir. Bu banka, 6 Temmuz 1991 tarihinde Almatı şehrinde Zaman özel bankası olarak kurulmuş olup, Kazakistan'ın en eski beş bankasından

⁹⁶ "İcâre", (Erişim 23 Mart 2024).

⁹⁷ R. Bahitov, "İslami Finans Araçları: Vergilendirme Uygulamalarındaki Eğilimler", *Nalogoved* (Erişim 15 Mart 2024).

⁹⁸ "İcâre", (Erişim 02 Mayıs 2024).

biridir. Eylül 1996’da banka, açık anonim şirket (A.A.Ş.) statüsüne geçerek Zaman-bank A.A.Ş. adını almıştır. 1998 yılında, Zaman-bank A.A.Ş.’nin hissedarları değişmiş ve yeni hissedarlar bankanın merkezini Almatı şehrinden Pavlodar eyaletinin Ekibastuz şehrine taşıma kararı almışlardır. 2003 yılında, Zaman-bank A.A.Ş.’nin Almatı şehrinde bir şubesi açılmıştır. 27 Ağustos 2004 tarihinde, Zaman-bank A.A.Ş., yasal gerekliliklere uygun olarak Zaman-bank A.Ş. adını almış ve anonim şirket statüsüne dönüşmüştür. 2013 yılında ise Zaman-bank A.Ş., İslami bankacılık prensiplerine uygun geçiş sürecini başlatmıştır.⁹⁹ 2014 yılında Zaman-bank A.Ş. “Al Maali” İslami finansal danışmanlık şirketi (BAE) ve “Zicolaw” avukatlar ve hukuk danışmanları şirketi (Malezya) ile birlikte çalışarak tam teşekküllü İslami esaslara dayalı bankaya dönüşüm prosedürünü ve mekanizmasını geliştirmiştir. 13 Temmuz 2016 tarihinde İslami esaslara dayalı banka statüsüne geçmek için Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Bankası’ndan izin aldı. 2017 yılın başında Bankada İslami finansman ilkelerine uygunluğu sağlamak amacıyla bir danışma konseyi kurulmuş ve bu konseye Shariyah Review Bureau’nun temsilcileri üye olmuştur. 17 Ağustos 2017 tarihinde Zaman-bank A.Ş. İslami banka izin belgesini¹⁰⁰ almıştır ve Zaman-bank İslam Bankası A.Ş. olarak değişmiştir.¹⁰¹ Zaman-bank İslam Bankası A.Ş. ülkedeki kurumsal ve bireysel müşteriler ile iş yürütmektedir.

2.2.2.1. Bireysel Müşterilere Hizmet

Zaman-bank İslam Bankası A.Ş. bireysel müşteriler için Vekâlet ajans mevduatı (depozitosu) hizmetini sunmaktadır.

Vekâlet, bir kimsenin işini başkasına devretmesi¹⁰² ve o işte onu kendi yerine ikame etmesidir.¹⁰³ Vekâlet, karşılıklı her iki taraf açısından da bağlayıcı olmayan bir acentelik sözleşmesidir.¹⁰⁴ Müşteri (müvekkil) fonlarını yatırım için Banka’ya (vekil)

⁹⁹ Nagimova, “Kazakistan Ekonomisinde İslami Sermaye”, s.104.

¹⁰⁰ “Kazakistan’da İslami finansın gelişiminin kroniği”, *Kazakistan Ulusal Bankası* (Erişim 04 Mayıs 2024).

¹⁰¹ Gulfairuz Assaeva, “İslam Bankası Zaman Banka”, *Forbes Kazakhstan* (Erişim 17 Mart 2024).

¹⁰² Serahsi Şemsüleimme, *el-Mebsut*, 2009, 19/4-5; En-Nesefî, *Kenzü’-d-Dekaik*, s. 483.

¹⁰³ el-Kari, *Fethu Babil-İnaye bi-Şerhin-Nikaye*, s. 512; Burhanuddin el-Merginani, *el-Hidaye Şerhu Bidayetil Mübtedi*, 2014, s. 472.

¹⁰⁴ Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, s.616.

emanet eder, Banka (vekil) ise tarafların anlaşması boyunca herhangi bir İslam hukuku'na uygun olan iş projesine fon yatırarak kâr elde etmek için elinden gelenin en iyisini yapar. Müvekkil, kendi para kaynağını vekil'e sunar ve bu para, vekil'in güvenli yönetimi ve mülkiyeti altında olur. Vekâlet'deki işlemleri, sadece vekil yatırım ajansı mevduatı sözleşmesinde belirtilen yükümlülükler dahilinde yürütmelidir. Yatırım projesinden elde edilen kâr, vekil'den müvekkil'e anlaşılan hesaplanan kâr miktarında yönlendirilmelidir.

Fazla kâr olması durumunda, vekil, müvekkil'e hesaplanan kârın ödenmesinden sonra kalan tutardan vekil primi alma hakkına sahiptir. Ayrıca vekil, her halukarda ön sözleşmenin başlangıcında, ajans primi olarak anlaşılan komisyonu (işlemdeki aracılık veya aracılık hizmetleri ücretini) alır.¹⁰⁵

Örneğin: Müşteri A, Vekâlet'ye dayalı bir yatırım ajansı mevduatı açarak 12 ay boyunca 5.000.000 tenge yatırmıştır. Mevduatın (depozitonun) beklenen geliri %10 veya 500.000 tenge olarak belirlenmiştir. Ayrıca, Müşteri, ajans komisyonunu (işlemdeki aracılık veya aracılık hizmetleri ücreti) 300.000 tenge tutarında peşin olarak bankaya ödemiştir. Sözleşme süresi bittikten sonra, banka yatırımların sonuçlarını inceleyerek projeden elde edilen kârın 1.200.000 tenge olduğunu ve bunun beklenen gelirin üzerinde olduğunu belirlemiştir. Vekâlet sözleşmesinin özellikleri dikkate alınarak, beklenen kârın aşılması durumunda bir prim sağlanmaktadır: Banka, Müşteriye 500.000 tenge (beklenen kâr) aktaracaktır. Böylece Müşteri toplamda 5.500.000 tenge (5.000.000 + 500.000) almış olur. Banka ise 300.000 tenge ajans komisyonu ve 700.000 tenge Vekâlet priminden oluşan 1.000.000 tenge gelir elde edecektir.

Zaman-bank İslam Bankası A.Ş. vekâlet ajans mevduatının iki türünü sunmaktadır; vekâlet standart ve vekâlet emin. Mevduatlar arasındaki temel farklar: mevduat para birimi, hızlılık, kâr oranı (normu), kısmi para çekme imkânıdır.

¹⁰⁵ "Vekâlet Ajente Mevduatı", *Al Hilal İslam Bankası* (Erişim 18 Nisan 2024).

Vekâlet standart ajansının anlaşılmasına göre müşteri bankaya projeleri ve yatırım yöntemlerini seçmekte sınır koymaz.

Vekâlet emin sözleşmesi ise, anlaşılan geliri yüksek işlemlere yatırım yapmayı sağlar.¹⁰⁶

2.2.2.2. Kurumsal Müşterilere Hizmet

Mudârebe, bir yatırım mevduatıdır. Burada yatırımcı (Rabbü'l-mâl)¹⁰⁷ parasını bankaya verir, banka ise yönetici (Mudârib)¹⁰⁸ olarak görev yapar ve bu parayı farklı risk seviyelerine sahip yatırım projelerine yatırır. Kâr, önceden anlaşılan orana göre banka ile yatırımcı arasında paylaşılır. Diğer tüm İslami mevduat türlerinde olduğu gibi, yatırım faaliyetinin sonucu belirsiz olduğundan ve elde edilen kâr bu gerçeğe göre dağıtıldığından, ödül doğrudan veya dolaylı olarak garanti edilmez. Dolayısıyla, bu müşteri tarafından belirli bir süre için bankaya nominal olarak iade edileceği garanti edilmeden, aktarılan paranın kullanım sonuçlarına bağlı olarak gelir ödenmesi şartıyla yapılan bir yatırımdır. Bu tür mevduat, biraz birikimi olan ve risk almaya istekli kişiler için ilgi çekicidir.¹⁰⁹ Yatırım mevduatının özelliği, yatırımın en az miktarı ve süresinde (zaman sınırlaması) sınırlı olmasıdır.¹¹⁰

Örneğin, bir Müşteri Mudârebe'ye dayalı bir yatırım mevduatı açarak 5.000.000 tenge yatırır ve kâr paylaşımı sözleşmesi: 70/30'u dikkate alarak, müşteri ve banka arasında anlaşma sağlanır. Sözleşme süresi sona erdikten sonra banka, yatırım faaliyetinin sonuçlarını değerlendirerek, bu projenin toplam kârının 2.400.000 tenge olduğu sonucuna varır. Kâr paylaşımı sözleşmesine göre, müşteri 1.680.000 tenge (2.400.000 x %70) ve banka 720.000 tenge (2.400.000 x %30) kazanmaktadır. Bu bağlamda, yatırım projesine göre müşteri, minimum komisyon, idari ve diğer

¹⁰⁶ "İslami finansman ve özellikler", *Banker.kz* (Erişim 07 Mayıs 2023).

¹⁰⁷ En-Nesefi, *Kenzü'd-Dekaik*, s. 222.

¹⁰⁸ Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, s.640; Kalkan, *Faizsiz Bankacılıkta Mudârebe ve Kâr*, s.36.

¹⁰⁹ İnara Ahambekova, "Kazakistan'da İslami Ticaret: Nasıl İşler ve Bilmeniz Gerekenler", *Orda* (Erişim 29 Eylül 2023).

¹¹⁰ Saule Magau, "Kazakistan'da Faizsiz Kredi ve Konut Verilmeye Başlandı", *Turan Times* (Erişim 02 Ekim 2023).

masraflar düşüldükten sonra toplamda 6.680.000 tenge alacaktır. Banka ise yatırım projesinden 720.000 tenge ve hizmet sağlama komisyonu alacaktır.

2.2.3. Al Saqr Finance İslami Leasing Şirketi

Al Saqr Finance İslami leasing şirketi 20 yılı aşkın bir geçmişe sahip önde gelen bir İslami finans şirketidir. Faaliyet yılları boyunca şirket, pazarda lider konumda yer almış ve Kazakistan'daki en büyük beş leasing şirketi arasında bulunmuştur. 2016 yılında, konvansiyonel bir leasing şirketinden evrensel bir İslami finans şirketine dönüşüm gerçekleştirilmiştir.

2017 yılının başından itibaren İslami leasing şirketi olarak küçük ve orta ölçekli işletmelere icâre ve murâbaha finansal ürünler sunmaktadır. Müşterilere sağlanan tüm ürünler, şirketin İslam hukuku danışma kurulu Bahreyn'deki Shariyah Review Bureau tarafından onaylanmıştır.

Al Saqr Finance İslami leasing şirketi 2017 yılında Kazakistan'da ilk İslami ödeme kartlarını, ikinci düzey bankalardan biri ForteBank A.Ş. ile iş birliği içinde, co-branding ürün olarak piyasaya sürmüştür.

Aralık 2019'da, İslam Kalkınma Bankası Özel Sektörü Geliştirme Kuruluşu (ICD) ile Al Saqr Finance arasında iş birliği protokolü imzalanmıştır.¹¹¹

2.2.4. Kazakistan İjara Company İslami Leasing Şirketi

Kazakistan İjara Company İslami leasing şirketi Kazakistan'da İslam hukuku prensiplerine uygun olarak faaliyet gösteren ilk kiralama şirketi olma özelliğini taşımaktadır. Şirket, 2013 yılının Nisan ayında İslam Kalkınma Bankası Özel Sektörü Geliştirme Kuruluşu (ICD) ile uluslararası ve yerel yatırımcı grupları arasında kurulan bir ortaklık olarak hayata geçirilmiştir. Şirket, İslami leasing alanında faaliyet göstermekte olup, hizmetlerini ekonominin tüm sektörlerine sunmaktadır. Bununla birlikte, İslam hukuku normlarına ve ilkelerine uygun alternatif finansman araçları sağlama yoluyla, küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ) gelişimine özel bir önem

¹¹¹ "Al Saqr Finance", *AİFP Facebook*, (Erişim 19 Eylül 2024).

verilmektedir.¹¹² Bu şirket, Al Saqr Finance İslami leasing şirketi gibi finansman işlemlerinde icâre ve murâbaha finans ürünlerini kullanmaktadır.

¹¹² "Şirket Hakkında", *Kazakistan İcara Şirketi*, (Erişim 31 Ekim 2024).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAZAKİSTAN'DAKİ İSLAMİ FİNANS KURUMLARI UYGULAMALARININ İSLAM HUKUKU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ VE İSLAM HUKUKU DANIŞMANLIKLARI

Bu bölüm, Kazakistan'daki İslami finans kurumlarının sunduğu ürünlerin ve bu ürünlerle ilgili İslam hukuku danışmanlıklarının incelenmesine odaklanmaktadır. İslami finans, İslam hukukuna uygun finansal ürünler ve hizmetler sunarak, Müslüman toplulukların ekonomik ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflemektedir. Kazakistan, son yıllarda İslami finans alanında önemli gelişmeler kaydetmiş, çeşitli finansal ürünler ve hizmetler sunan kurumlar kurulmuştur.

3.1. Kazakistan'daki İslami Finans Kurumlarının Ürünlerinin İslam Hukukuna Uygunluğu

İslami finans kurumlarının karşılaştığı temel zorluklardan biri, finansal ve ekonomik açıdan etkin olmanın yanı sıra sundukları finansal ürünlerin İslam hukuku gereklilikleriyle uyumlu olmasını sağlamaktır. İslami bankaların faaliyetlerinin İslam hukukuna uygunluğu, çeşitli ülkelerde yapılan araştırmalarla detaylandırılmıştır. Örneğin, U. Badr, A. Mısri ve H. Ahmed, Arap ülkelerindeki İslami bankaların finansal operasyonlarının, İslam ekonomisinin temel ilkeleriyle ne ölçüde uyumlu olduğunu belirlemek amacıyla ampirik bir araştırma yapmışlardır. Araştırma, 56 farklı bankanın faaliyetlerinin İslam ekonomisi ilkelerine uygunluk oranını incelemiş ve bu oranın %29 ile %90 arasında değiştiğini ortaya koymuştur. Ayrıca, bazı bankaların faaliyetlerinin büyük bir kısmının İslam hukuku ile uyumlu olmadığı tespit edilmiştir.¹¹³

Kazakistan pazarında faaliyet gösteren Al Hilal İslam Bankası A.Ş., Zamanbank İslam Bankası A.Ş. ve Al Saqr Finance, Kazakistan İjara Company İslami leasing şirketleri gibi İslami finans kurumlarının tamamında İslam hukuku danışmanlık hizmetleri bulunmaktadır. Bu finansal kurumların sunduğu ürünler, piyasaya

¹¹³ Ahmed El-Mısri vd., "İslami Bankaların İşlemlerinin İslam Ekonomisi İlkeleriyle Uyumunun Değerlendirilmesi", *King Abdulaziz Üniversitesi Dergisi: İslam Ekonomisi* 30/3 (2017), s. 181.

sunulmadan önce mutlaka İslam hukuku danışmanlarının onayını almak zorundadır. Bu süreç, finansal ürünlerin İslam hukuku ile uyumlu olmasını ve İslam hukuku ilkelerine uygun şekilde faaliyet göstermelerini sağlamak amacıyla yürütülmektedir.

Bununla birlikte, Kazakistan toplumunda İslami finans kurumlarının faaliyetlerinin İslam hukuku ile uyumluluğuna dair şüpheler de bulunmaktadır. Tomson Reuters, CIBAFI ve IRTI gibi uluslararası kuruluşların Kazakistan'da gerçekleştirdiği sosyal araştırmada, örneklem grubunun %25'inin "İslami bankaların faaliyetleri, dini kurallara tam olarak uymamaktadır" şeklinde bir görüş bildirdiği tespit edilmiştir. Bu durum, İslami finansın toplum tarafından kabulü ve uygulanabilirliği konusunda bazı belirsizliklerin ve eleştirilerin var olduğunu göstermektedir.¹¹⁴ Toplum üyelerinin, İslami finans ürünlerinin İslam hukuku ile uyumuna dair şüpheli bir görüş benimsemelerinin arkasında, bu ürünlerin özelliklerinin tam olarak anlaşılması veya İslami finans kurumlarının gerçekten de şüpheli finansal ürünlerle çalışıyor olmaları etkili olmuş olabilir. Bu durum, İslami finansın doğru anlaşılması ve sektördeki bazı uygulamaların şeffaflık eksikliklerinden kaynaklanan güvensizliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

İslami finans kurumlarının faaliyetlerinin İslam hukuku ile uyumlu olması, bu kurumların güvenilirliğini ve etkinliğini sağlamak adına en önemli unsurlardan biridir. İslam hukuku ile uyumlu ürün ve hizmetlerin sunulması, toplumun bu kurumlara duyduğu güveni artırarak, İslami finans ürünlerine olan talebin artmasına olumlu bir etki yapacaktır. Bu bağlamda, söz konusu çalışmada, Kazakistan'daki İslami finans kurumlarının sundukları finansal ürünlerin İslam hukuku ile uyumluluğu detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Karşılaştırmalı analiz, sektörle ilgili özel standartları belirleyen AAOIFI (İslami Finans Kurumları için Muhasebe ve Denetim Kuruluşu) ile fetva verme konusunda uzmanlaşmış olan Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi (UIFA) kararları temel alınarak gerçekleştirilmiştir. Bu yaklaşım, İslami finans ürünlerinin İslam hukuku ile uyumluluğunu değerlendirmek için farklı uluslararası otoritelerin görüşlerini bir araya

¹¹⁴ Tomson Reuters, CIBAFI, "Kazakhstan Islamic Finance 2016. A New Frontier for Islamic Finance", s. 98-106.

getirmektedir. Dünyadaki çeşitli fıkıh akademileri ve İslam hukuku fetva kurulları arasından bu iki organizasyonun seçilmesinin iki temel nedeni bulunmaktadır. İlk olarak, her iki kuruluş da uluslararası düzeyde tanınmaktadır. İkinci olarak ise, Kazakistan, söz konusu iki kuruluşa da aynı anda üyedir. Bu faktörler, söz konusu organizasyonların seçilmesinde etkili olmuştur.

AAOIFI (İslami Finans Kurumları için Muhasebe ve Denetim Kuruluşu), 1991 yılında Bahreyn’de kurulmuş olan ticari olmayan bir kuruluştur. Kuruluşun temel amacı, uluslararası düzeyde İslami finans endüstrisine ilişkin standartlar belirleyerek, finansal kurumların hizmetlerini optimize etmektir. Bugüne kadar, bu kuruluş İslam hukuku, muhasebe, yönetim ve etik alanlarında toplam 100 standart yayımlamıştır. AAOIFI’nin üye yapısında, 45 ülkeden ulusal bankalar, finansal denetim ve düzenleme otoriteleri, çeşitli finansal kurumlar, muhasebe ve denetim şirketleri yer almaktadır. Kuruluşun standartları, günümüzde dünya çapındaki birçok önde gelen finansal kurum tarafından rehber olarak kabul edilmekte ve uluslararası düzeyde önemli bir yer tutmaktadır. AAOIFI’nin, küresel İslami finans kurumlarının faaliyetlerini standartlaştırma ve bu alanda bir tutarlılık sağlama konusundaki katkısı büyük ölçüde takdir edilmektedir.¹¹⁵ Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Bankası, 2014 yılında AAOIFI tarafından gözlemci üye olarak kabul edilmiştir. Bu adım, Kazakistan’ın İslami finans sektöründeki uluslararası standartlara uyum sağlama çabalarının bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.¹¹⁶

UIFA, İslam İş Birliği Teşkilatı’na bağlı, çeşitli alanlarda ortaya çıkan çağdaş sorunların dini hükmünü kolektif bir şekilde incelemeyi amaçlayan uluslararası bir fıkıh akademisidir. Akademi, 57 ülkeden gelen 76 uzman ve akademisyenden oluşan bir kadroya sahiptir. 1981 yılında kurulan UIFa, bugüne kadar 24 kez toplanarak, çeşitli konularda 238 İslam hukuku hükmü (fetva) yayınlamıştır. Bu yönüyle, dünya çapındaki fıkıh akademileri arasında en geniş kapsamlı olanıdır. Kazakistan, 1995

¹¹⁵ “AAOIFI Hakkında”, *İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetim Kuruluşu* (Erişim 25 Eylül 2024).

¹¹⁶ “Kazakistan’da İslami Finansın Gelişim Kronolojisi”, *Kazakistan Ulusal Bankası* (Erişim 10 Ekim 2024).

yılında bu akademiye üye olarak katılmıştır.¹¹⁷ Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi tarafından verilen dini fetvalar ve kararlar, şu an itibarıyla hiçbir ülkede hukuki açıdan bağlayıcı değildir. Bu kararlar, yalnızca dini ve ahlaki rehberlik sağlamak amacıyla kabul edilmekte olup, resmi hukuk sistemlerine entegre edilmemektedir. Kazakistan'daki İslami finans kurumlarının finansal ürünlerinin AAOIFI ve UIFa kararlarıyla karşılaştırılma sonucu aşağıda tablo şeklinde verilmiştir.

Tablo-3: Kazakistan'daki İslami Finans Kurumlarının Finansal Ürünlerinin AAOIFI ve UIFa Kararlarıyla Karşılaştırılma Sonucu¹¹⁸

No	Finansal Ürün	AAOIFI kararı	UIFA kararı
1	Murâbaha	İzin Verilir (No. 8 Standardı)	İzin Verilir (No. 40-41 Kararları)
2	Teverruk (Organize Teverruk)	Yasaklanmıştır (No. 30 Standardı) ¹¹⁹	Yasaklanmıştır (No. 179 Kararı, 2009 Yılı)
3	İcâre	İzin Verilir (No. 9 Standardı)	İzin Verilir (No. 110 Kararı)
4	İleri Vadeli (Forward) İcâre	İzin Verilir (No. 9 Standardı, Madde 2)	İzin Verilir (No. 188, 196 Kararları, 2012, 2013 Yıllar)
5	Vekâlet	İzin Verilir (No. 23 Standardı)	İzin Verilir

¹¹⁷ Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi, *Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi'nin Kararları ve Tavsiyeleri*, (Erişim 12 Ekim 2024).

¹¹⁸ Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi, *Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi'nin Kararları ve Tavsiyeleri*, s.75,220,245,410,441,463; AAOİFİ, *Faizsiz Finans Standartları* (Manama, 2015), S. 195, 233, 365, 753.

¹¹⁹ AAOIFI faizsiz finans standardı 2006 tarihli teverruk standardında bireysel ve organize teverruk ayrımı yapmamaktadır. Ancak teverruğun geçerli olması için şart koştuğu kurallar, bankaların mevcut şekliyle uyguladıkları organize teverrukta tam anlamıyla bulunmamaktadır. Dolayısıyla AAOIFI'nin organize teverruğu caiz görmeyeceği söylenebilir.

6	Mudârebe	İzin Verilir (No. 13 Standardı)	İzin Verilir (No. 123 Kararı, 2001 Yılı)
---	----------	---------------------------------	--

Yukarıdaki tablodan, Kazakistan pazarındaki İslami finansal ürünlerin, teverruk dışındaki tüm ürünlerinin AAOIFI ve UIFA organizasyonlarının olumlu sonuçlarına sahip olduğu görülmektedir. Teverruk, AAOIFI tarafından yasaklanmış olmakla birlikte, ancak bireysel teverruk olması halinde belli şartlarla cevaz vermiştir, UIFA kararında İslam hukukuna aykırı olduğu hükmü verilmiştir. UIFA No. 179 kararında organize teverruğu yasaklamasının sebebini şöyle açıklamaktadır: Organize teverruk, finansman sağlayıcı ile finansman talep eden arasında açık, örtülü veya geleneksel bir iş birliği içermesi nedeniyle yasaktır. Bu iş birliği, gelecekte daha büyük bir borç karşılığında anında nakit temin etmek için bir hile oluşturmaktadır ve bu durum faiz olarak değerlendirilmektedir. Teverruk dışında kalan finansal ürünlerin İslam hukuku ile uyumluluğunu doğrulayan standartlar ve karar numaraları tabloda belirtilmiştir. Bu nedenle, araştırma sırasında bu ürünlerin İslam hukuku hükümlerini ayrı ayrı incelemek gerekli görülmemiştir. Teverruk ürününe gelince, bu ürün, Kazakistan'daki İslami bankalar tarafından en yaygın şekilde kullanılan finansal araçtır. Bu bağlamda, teverruk ürününün UIFA ve AAOIFI tarafından yasaklanmasının dini boyutları ve Kazakistan pazarında geniş bir kullanım alanı bulmasının sebepleri üzerinde özel bir inceleme yapmak uygun bulunmuştur.

Teverruk ürünü, AAOIFI ve UIFA kararlarında (Arapça metinlerinde) التورق - teverruk terimiyle anılmaktadır. التورق - Teverruk ifadesinin dilbilimsel anlamı ise arapçada gümüşten yapılmış dirhem anlamına gelen الورق – el-varik kelimesinden türetilmiş bir kelimedir.¹²⁰

Fıkıh terimi olarak teverruk, bir kişinin bir malı vadeli olarak alıp, onu başka bir kişiye, aldığı fiyattan daha düşük bir bedelle peşin olarak satmasıdır. Bu işlemle kişi, nihayetinde nakit paraya sahip olmayı hedefler. Teverruk terimi, yalnızca Hanbeli

¹²⁰ İbn Manzûr el-Ensârî, *Lisânü'l-'Arab* (Dar es-Sabr, Beyrut, 1883), 12/255.

fakihleri tarafından kullanılmış bir terimdir. Diğer mezheplerin fıkıh kitaplarında ise, bu konu genellikle “bey‘u’l-îne” (بيع العينة) başlığı altında ele alınmaktadır.¹²¹ AAOİFİ standartlarının İngilizceye çevrilmiş versiyonunda teverruk, “monetization” terimiyle adlandırılmaktadır.¹²² Diğer İngilizce kaynakların çoğunda ise “commodity murabaha – mal murâbahası” olarak tanınmaktadır. Bu ürünün “commodity murabaha” olarak adlandırılmasının nedeni, belirli aşamalarında murâbaha işlemine özgü uygulamaların kullanılmasıyla ilgilidir. Her ne kadar bazı ortak özelliklere sahip olsalar da, murâbaha ile teverruk arasındaki fıkhi ve ekonomik farklar oldukça büyüktür. Amacı açısından incelendiğinde, murâbaha finansal ürününde müşteri, bankaya nakit para yerine belirli bir malı satın almak için başvururken, teverruk finansal ürününde müşteri, başlangıçta bankaya mal yerine belirli bir miktar nakit para almak için başvurur. Diğer bir deyişle, murâbahada mal işlemin ana hedefi iken, teverrukta mal yalnızca formel bir ticaret ilişkisi kurma aracı olarak kullanılır.¹²³ Söz konusu farkın ekonomiye önemli etkileri bulunmaktadır. Bu nedenle, teverruk ürününün bazı literatürlerde “Commodity Murabaha – mal murâbahası” olarak adlandırılması, onu murâbaha ile eşdeğer kılmamalıdır.

Teverruk finansal işlemi, “Kazakistan Cumhuriyeti’nde Bankalar ve Bankacılık Faaliyetleri Hakkında Kanun” kapsamında tamamen farklı bir adlandırma ile tanımlanmıştır. Özellikle, bu ürün, yasada “Üçüncü bir kişiye sonraki satış şartlarıyla ticari kredi sağlanarak, ticaret aracı olarak bireyler ve tüzel kişiliklere İslami bankanın katılımıyla İslami finansman sağlama” şeklinde uzun bir ifadeyle tanımlanmıştır. Kazakistan Cumhuriyeti yasalarında, İslami finansal ürünlerin mevcut terminolojiden farklı bir şekilde adlandırılması, yalnızca teverruk için değil, diğer İslami finansal ürünler için de geçerli bir durumdur.¹²⁴ Bu süreç, Kazakistan Cumhuriyeti yasalarına dini terimlerin girmesinden kaçınma ilkesiyle ilişkilendirilebilir. Ancak, Kazakistan’daki İslami bankaların resmi internet siteleri ve yıllık raporlarında söz konusu ürün “Mal Murâbaha” terimiyle anılmaktadır. Bu tezde,

¹²¹ Vakıflar ve İslami İşler Bakanlığı, *Kuveyt Fıkıh Ansiklopedisi*, 1988, 14/147.

¹²² AAOİFİ, *Faizsiz Finans Standartları*, s. 753.

¹²³ Monzer Kahf, *İslamic Finance Contracts* (California, 2013), s. 322-323.

¹²⁴ Adilet.zan.kz, Kazakistan Cumhuriyetinin bankalar ve bankacılık hizmetleri hakkındaki (Kazakistan Cumhuriyetinin bankalar ve bankacılık hizmetleri hakkındaki), (1995), Kanun No. 2444, Kanun No.2444.

söz konusu ürünün, kendi özgün adıyla, yani “teverruk” terimiyle anılması tercih edilmiştir.

Teverruk, çağdaş İslam alimleri arasında tartışmalara yol açan ve bir finansal ürün olarak tartışmaya konu olan önemli bir husustur. AAOIFI’ye üye bilim insanları ve uzmanlar, teverruk meselesini çeşitli toplantılarda ele almış ve sonucunda 2006 yılında teverruk ile ilgili olarak No.30 numaralı standart kabul edilmiştir. Bu standartta, bireysel teverruk belirli şartlar çerçevesinde caiz kabul edilmiştir. “Belirli şartlar” arasında, çoğunlukla genel ticaretle ilgili koşullar yer almaktadır. Özellikle, malı satan tarafın, malı satmadan önce tamamen sahip olması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca, malın nihayetinde başlangıçtaki satıcıya geri dönmemesi gerektiği belirtilerek, finansal işlemlerin “îne” (العينة) ticaretine dönüşmesinin engellenmesi gerektiği ifade edilmiştir.¹²⁵

UIFA’ya gelince, akademinin 2009 tarihli 179 numaralı kararında teverruk, “bireysel teverruk” (التورق الفردي - teverruk ferdi) ve “organize teverruk” (التورق المنظم - teverruk munazzam) olarak iki türe ayrılmış ve her birine ayrı ayrı hüküm verilmiştir. Kararda, bireysel teverrukla ilgili olarak şu hüküm verilmiştir: “Bu tür teverruk’un İslam hukuku açısından hükmü, ticaret şartlarının tam olarak yerine getirilmesi durumunda caizdir”, diğer yandan, İslami bankaların uyguladığı “organize teverruke” yasak getirilmiş ve şu açıklama yapılmıştır: “Çünkü burada, nakit para talep eden (müstevrik) ile finansman sağlayıcı taraf arasında, doğrudan ya da dolaylı bir şekilde ya da yerleşik gelenekler çerçevesinde bir iş birliği bulunmaktadır. Söz konusu işlemler, para talep eden tarafa nakit para verip, fazladan bir miktar geri almak amacıyla yapılan bir düzenleme olarak değerlendirilir. Bu tür bir işlem yapmak ise, faize dayalı bir uygulamadır” şeklinde ifade edilmiştir.¹²⁶

¹²⁵ *Faizsiz Finans Standartlar*, ts., s. 734.

¹²⁶ Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi, *Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi’nin Kararları ve Tavsiyeleri*, s. 410.

3.2. Bireysel Teverruk ile Organize Teverrukun Farkları ve İslam Hukuku Hükümlerinin Karşılaştırmalı Analizi

Bireysel teverruk durumu üzerine önceki fıkıh alimlerinin görüşlerine bakacak olursak, bu meselede alimler başlangıçtan iki farklı görüşe ayrılmışlardır. Caiz görenler arasında; İmam Ebu Hanife (ö.150/767), Ebu Yusuf (ö.182/798), İmam Şafii (ö.204/820) ve Ahmed b. Hanbel (ö.241/855) (İmam Ahmed'in "mekruh" dediği görüşü de bulunmaktadır) yer almaktadır. Yasaklayanlar ise; Maliki mezhebi alimleri ve Hanbeli mezhebinin sonraki dönemdeki alimleridir. Ömer bin Abdülaziz (ö. 101/720) ve Muhammed b. Hasan Şeybani (ö.189/805) bu durumu mekruh olarak değerlendirenlerdir. İbn Teymiyye (ö.728/1328) ve İbn el-Kayyim (ö.751/1350) ise haram olarak hükmetmişlerdir.¹²⁷

Vehbe ez-Zühayli (ö.2015), bireysel/ferdi teverruk konusunda onu caiz gören alimlerin dayandığı delilleri şu şekilde açıklamaktadır:

1.Kur'an'daki "Allah, ticareti helal kılmış, faizi ise haram kılmıştır" (Bakara, 275) ayeti doğrultusunda, ticaret temelli işlemler, özel bir yasaklayıcı delil bulunmadığı sürece, asıl olarak helal kabul edilir.

2. Teverruk işleminin dışsal şekli ve düzenlenme süreci, İslam hukukunun ticarete koyduğu şartlarla çelişmemektedir. Ancak, bu ticaret anlaşmasının gerçek amaçlı ya da hileli bir şekilde nakit paraya ulaşmak için kullanıldığı meselesi, İslam hukuku hükümde dikkate alınmaz. Hanefi ve Şafî mezheplerine göre, en önemli nokta, işlemin dışsal şekli ve uygulanma sürecinin İslam hukukuna uygun olarak gerçekleştirilmesidir. Bu mezheplere göre, ticaret anlaşmasına katılan tarafların içsel niyetleri ve amaçları dikkate alınmaz.

3. Akli delil: Teverruk işleminin, insanların günlük ihtiyaçlarını karşılamadaki rolü oldukça önemlidir. Hayatta nakit paraya ihtiyaç duyan bir kişi için her zaman borç veren bulunamayacağı bilinen bir gerçektir. Böyle bir durumda, mali zorluklardan

¹²⁷ Abdullah b. Mahmud El-Mevsili, *el İhtiyarlı Talilil Muhtar*, 2022, 4/153.

¹²⁸ Hanaa Muhammed Hilal El-Hunaiti, "Teverruk Hakikatı, Çeşitleri, Meşhur İçtihat ve Düzenlenmiş Bankacılık", *İslam Kitapları Derlemesi* (2009), (Erişim 22 Ekim 2024).

çıkarmak amacıyla, bir malı vadeli olarak satın alıp, ardından onu başka birine daha düşük bir fiyattan peşin olarak satmak, meselenin en uygun çözümü olarak kabul edilir.¹²⁹

Bireysel teverrick işlemine yasak getiren alimler, kendi görüşlerini ispatlamak için aşağıdaki delilleri ileri sürerler:

1. “İnsanlar dinar ve dirheme düşkünlük gösterip, İne ticaretiyle meşgul olduklarında ve öküzün peşinden gidip Allah yolundaki cihadı terk ettiklerinde, Allah Teala onların başına bir felaket gönderir, bu felaketten, dinlerine geri dönmedikçe kurtulamazlar” şeklindeki hadis delil olarak sunulmaktadır. Hadiste geçen “İne ticareti” ifadesi, malı vadeli olarak alıp daha düşük bir fiyattan peşin olarak satarak nakit para elde etmeyi amaçlayan ve sonunda elde edilen paranın daha fazlasını geri ödemeyi gerektiren tüm işlemleri kapsamaktadır.

2. Teverrickun faizcilik ile benzerliği: Nihai sonucu itibariyle, teverrick, ticaret işlemine dayalı olarak belirli bir miktarda nakit paraya ulaşmayı ve sonrasında bu parayı fazlasıyla geri ödemeyi ifade eder.

3. Teverrickteki ticaret sözleşmelerinin gerçek amacının dışında, yalnızca nakit para elde etme amacıyla yapıldığı durumdur. Yani, nakit paraya ihtiyaç duyan tarafın (müstevrik) malı satın alıp, ardından geri satması, faiz yasağını dolanmak için kullanılan bir hile olarak gerçekleştirilmektedir.

4. Malın, başlangıçtaki satıcıdan farklı bir üçüncü tarafa satılması, teverrickü yasaklanan “İne” ticaretinden ayırmaz.¹³⁰

Bu durum, bireysel teverrickun tarihsel olarak uzun zamandır canlı tartışmalara neden olan bir işlem olduğunu göstermektedir. İlk dönemdeki âlimler, iki farklı görüşe ayrılarak, her bir taraf yukarıda belirtilen gerekçelerini sunarak kendi görüşlerini savunmuşlardır. Ancak fıkıh âlimlerinin çoğunluğu, bireysel teverrickun İslam hukuku

¹²⁹ El-Hunaiti, “Teverrick Hakikati, Çeşitleri, Meşhur İctihat ve Düzenlenmiş Bankacılık” (2009), (Erişim 26 Ekim 2024).

¹³⁰ El-Hunaiti, “Teverrick Hakikati, Çeşitleri, Meşhur İctihat ve Düzenlenmiş Bankacılık” (2009), (Erişim 30 Ekim 2024).

açısından caiz olduğuna dair görüşü benimsemiştir.¹³¹ Buna dayanarak, günümüzün toplu fetva verici kurumu olan UIFFA teverruğun klasik fıkıh kitaplarında yer alan "الفردی" (ferdi), yani bireysel türüne caiz olduğuna dair hüküm vermiştir.

Şunu belirtmek gerekir ki, yukarıda belirtilen fıkıh alimlerinin teverrukla ilgili tartışmaları, yalnızca bireyler arasında, önceden anlaşma yapılmadan gerçekleştirilen bireysel teverrukla ilgilidir. Oysa günümüzdeki İslami finans kurumlarında uygulanan teverruk, klasik fıkıhtaki bu bireysel teverrukten oldukça farklıdır.

Günümüzde, alan uzmanlarının tartışmalarına yol açan temel işlem, organize teverruk (التورق المنظم - teverruk munazzam) olmuştur. Organize teverruk, şu an İslami finans sektöründe en fazla eleştirilen ve tartışmalara neden olan finansal ürünlerden biri olarak kabul edilmektedir.

Organize teverruk ürününde, tarafların belirli bir malı birbirlerine alıp satmasının nihai sonucu, müşterinin ihtiyaç duyduğu nakit paraya ulaşması ve karşılığında bankaya aldığı tutardan daha fazla bir meblağ ödemek zorunda kalmasıyla son bulmaktadır.¹³²

Günümüzde teverrukla uğraşan İslami finans kurumları ve onlara fetva veren İslam hukuku danışmanları, genellikle önceki alimlerin bireysel teverrukla ilgili verdikleri fetvalara dayanarak görüşlerini savunmaktadır. Ancak, günümüzdeki İslami finans kurumlarında uygulanan teverruk, fıkıh kitaplarında yer alan teverrukla aynı şekilde değerlendirilemez. Klasik fıkıh kitaplarında hükmü açıklanan teverruk, tarafların önceden anlaşma yapmadan tesadüfi şekilde gerçekleşirken, günümüzdeki finans kurumlarının uygulamalarındaki teverruk sistematik bir şekilde organize edilerek uygulanmaktadır.¹³³ Bu bağlamda, fıkıh kitaplarındaki teverruk ile İslam bankalarının uygulamalarındaki teverruk arasındaki farkları belirlemek amacıyla karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır.

¹³¹ Bakanlık, *Kuveyt Fıkıh Ansiklopedisi*, s. 147.

¹³² İsmail Halitoğlu, "Organize Teverruk Üzerine Bir Analiz ve TKBB Danışma Kurulu ve AAOIFI Standartlarının Mukayesesi", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2021), s. 667.

¹³³ Durmuş Çetmi, *İslam Hukukunda Teverruk ve Günümüz Uygulaması* (Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2018), s. 92.

Tablo-4: Fıkıh Kitaplarındaki Teverruk ile İslami Finans Kurumlarının Uygulamalarındaki Teverruğu Karşılaştırmak.¹³⁴

1	2	3	4
No.	Benzerlikler ve farklar	Klasik fıkıh kitaplarındaki teverruk	İslami finans kurumlarındaki teverruk
1	A-tarafının malı satın almadaki asıl amacı nakit para elde etmektir.	√	√
2	A-tarafının malı C-tarafına satmasına B-tarafı temsilci olarak veya diğer bir yöntemle müdahale eder.		√
3	B-tarafı ile C-tarafı arasında bir ilişki olacaktır.		√
4	A-tarafı, malı C-tarafına sattığında nakit parayı (malın değerini) B-tarafı aracılığıyla alır.		√
5	A-tarafı, malı C-tarafına sattığında parayı (malın değerini) doğrudan C-tarafından alır.	√	
6	Çoğu durumda, C-tarafının A-tarafından mal satın alma işlemini B-tarafı önceden organize eder		√

¹³⁴ el-Hunaiti, "Teverruk Hakikati, Çeşitleri, Meşhur İctihat ve Düzenlenmiş Bankacılık" (2009), s.3-8; Sami b. İbrahim el-Suailem, *Teverruk Bankacılık Ürünleri*, 2009, s.22.

	(malın piyasa fiyatının değişme riskini önlemek amacıyla).		
7	A-tarafının malı satın almadaki amacının nakit para elde etmek olduğunu B-tarafı başından itibaren bilir.		√

A-tarafı: Malı taksitle alıp, ardından peşin ödemeye satan kişi (müstevrik-nakit para arayışı içinde olan kişi).

B-tarafı: Malı taksitle satan kişi (banka).

C-tarafı: Malı A-tarafından peşin ödeme ile satın alıcı.

Tablodaki yapılan karşılaştırmalı analiz, teverrukun söz konusu iki türü arasında benzerliklerden ziyade, farkların daha fazla olduğunu ortaya koymuştur. Bu farkları incelediğimizde, iki türü birbirinden ayıran temel özelliğin, İslami finans kurumlarında uygulanan teverruğun özel bir şekilde organize edilmiş olarak gerçekleştirilmesi olduğu sonucuna varılabilir. Bu durum, teverruğun “munazzam المنظم” yani “organize edilmiş” olarak tanımlanmasının temel sebebidir.

Yukarıda belirtilen durumları analiz ettiğimizde, klasik fıkıh kitaplarındaki bireysel teverrukla ilgili verilen fetvaların, günümüz finans kurumlarında uygulanan teverrukla karşılaştırılmasının doğru olmadığı sonucuna varılabilir. Teverruğun modern kullanımı, geçmişten oldukça farklı olduğundan, onun hükmü de ayrı olmalıdır. Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi, yukarıda belirtilen şekilde, teverruk işlemini organize ve bireysel olarak ikiye ayırarak her birine ayrı hüküm vermenin amacını burada ortaya koymaktadır.

Bugünkü organize teverruğun, fıkıh kitaplarındaki bireysel teverrukten farklı olduğunu, Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî'ye bağlı İslam Fıkıh Akademisi'nin kararları da doğrulamaktadır. Akademi, teverruk meselesini ilk kez 1998 yılında, 15. oturumunda

ele almış ve belirli şartlar altında helal olduğu yönünde bir hüküm vermiştir.¹³⁵ Önemli bir nokta, akademinin teverrukle ilgili verdiği bu kararın, bireysel teverrukle ilgili olduğudur. Ancak, o dönemde bazı İslam bankaları, bu kararı gerekçe göstererek organize teverruğu uygulamaya başlamıştır. Bunu fark eden akademi üyeleri ve uzmanlar, 2003 yılında yapılan 17. toplantıda, “Bazı dönemlerde bankaların uyguladığı teverruk” konusunu yeniden ele alarak yeni bir karar almışlardır. Yeni kararda, organize teverruk şu şekilde tanımlanmıştır: “Öncelikle banka, uluslararası veya diğer borsalardan belirli bir mal satın alır ve bu malı, nakit ödeme talep eden müşteriye taksitle satar. Ardından banka, (koşullu olarak veya yerleşik bir alışkanlık temelinde) müşterinin adına, söz konusu malın üçüncü bir tarafa peşin olarak satılmasını organize eder. Son olarak, banka, üçüncü tarafın peşin ödeme tutarını müşteriye teslim eder”. Bu işlem şeklinin kullanımına yasak getirilmiştir. Ayrıca, Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî İslam Fıkıh Akademisi'nin son kararında, organize teverruğun bireysel teverruktan tamamen farklı olduğu vurgulanmış ve organize teverruğun şu özelliklerinin İslam hukukuna aykırı olduğu belirtilmiştir:

1. Bankanın, müşterinin aldığı malı üçüncü bir şahsa satmasını organize etmesi, bu işlemi İslam hukukunun yasakladığı “îne” ticaretine benzetmektedir.

2. Bankacılıkta uygulanan teverruk işlemlerinde, genellikle alınıp satılan malın mülkiyete geçiş işlemi İslam hukukunun belirlediği şartlara uygun olarak gerçekleştirilmemektedir.

3. Bankacılıkta uygulanan teverruk işlemlerindeki alım-satım sözleşmeleri yalnızca şekli olarak gerçekleştirilmekte olup, gerçekte banka, faizle finansman sağlayan taraf olarak hareket etmektedir.¹³⁶

Vehbe ez-Zühayli (ö.2015), akademinin bu kararıyla ilgili olarak, “Sonuç olarak değerlendirildiğinde, teverruk işlemi, bankanın önce müşteriye borç para verip, ardından bu parayı fazlasıyla geri almasını ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında,

¹³⁵ Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî'ye İslam Hukuk Akademisi, *İslam Fıkıh Akademisi Kararları Mekke-i Mükerrme*, 2010, s. 357.

¹³⁶ Akademisi, *İslam Fıkıh Akademisi Kararları Mekke-i Mükerrme*, s.426-428.

bu yalnızca faizli kredi verme işlemini gerçekleştirmek için icat edilmiş bir hiledir” şeklinde bir görüş belirtmiştir.¹³⁷

AAOIFI, İslami finans kurumlarına, belirli şartlar çerçevesinde bireysel teverruk işlemlerini kullanmalarına izin vermekte ve bunu bir hile olarak değil, aksine faizden korunma aracı olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda, kuruluşun No. 30 standardının İslam hukuku temellendirmesinde şu ifadeye yer verilmiştir: “Teverruk, faiz ile sonuçlanan bir hile değil, tam tersine faizden korunmayı sağlayan bir finansal araçtır. Gerçekte, teverruk, faizsiz borç arayanlar için mükemmel bir İslam hukuku çözümüdür. Aişe (r.a.) annemiz ve Abdullah İbn Mübarek’in (r.a.) teverruk işlemlerine başvurduklarına dair rivayetler bulunmaktadır.”¹³⁸

Söz konusu durumu analiz ettiğimizde, teverruk ürününün İslam hukuku ilkeleri hükmünün ne kadar tartışmalı olduğunu görmek mümkündür. Ancak yapılan analiz, günümüz fıkıh alimlerinin çoğunluğunun organize teverruke karşı olduklarını ortaya koymuştur. Çoğunlukla aynı görüşte olan fıkıh alimlerinin görüşlerini yansıtan uluslararası fıkıh akademilerinin kararları da bu bakış açısını desteklemektedir. Aslında, organize teverruke yalnızca fıkıh alimleri değil, aynı zamanda İslam iktisadi alanında tanınmış bilim insanları da karşı çıkmaktadır. Onlar organize teverruğun ayrı ayrı ticari sözleşmeler temelinde uygulanmasının, ekonomik açıdan meşruiyetini sağlamadığını belirtmektedir. Bu akademisyenler, organize teverruğun ekonomik bakımdan geleneksel faizli kredilerden fazla bir farkı olmadığını vurgulamaktadır. Çünkü teverruk, tıpkı faizli işlemler gibi, gerçek varlıklarla bağdaşmayan finansal kaynakların artışına yol açmakta ve bu da İslami finans işlemlerinin gerçek ekonomiyle olan sıkı bağımlı ciddi şekilde zedelemektedir.¹³⁹

¹³⁷ el-Hunaiti, “Teverruk Hakikatı, Çeşitleri, Meşhur İçtihat ve Düzenlenmiş Bankacılık” (2009), (Erişim 15 Kasım 2024).

¹³⁸ Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu, *Faizsiz Finans Standartları* (Manama, ts.), s. 734.

¹³⁹ Monzer Kahf, *Islamic Finance Contracts*, s.321-332; Mabid Ali Al-Jarhi, “Gaps in the Theory and Practice of Islamic Economics”, *JKAU: Islamic Economics* 26/1 (2013), s.244-245; Mohammad Nejatullah Siddiqi, “Islamic Banking and Finance in Theory and Practice: A Survey of State of the Art”, *Islamic Economic Studies* 13/2 (2006), s.17.

Teverruktaki ticari sözleşmelerin amacı gerçek bir ticaret yapmak değil, sadece yapay bir ticari ilişki oluşturmaktır. Bu işlemlerin nihai amacı, mal alışverişi gerçekleştirmek değil, sadece nakit elde etmektir. Bazen, teverruk işlemlerinde bir ürünün birden fazla müşteriye finanse etmek için kullanılması bu durumun açık bir göstergesidir. İslam ekonomistleri, belirli bir finansal ürüne hüküm verirken yalnızca sözleşmenin fıkıh yapısıyla sınırlı kalmaz, aynı zamanda finansal ürünün nihai ekonomik sonuçlarını da dikkate almaya büyük önem verirler.

3.3. Teverruk Finansal Ürününün Kazakistan'daki Durumu

Teverruk sözleşmesi, Kazakistan'da yasallaştırılan İslami finans ürünleri listesine dahildir. Önceki bölümde sunulan araştırma bulguları, teverruğun Kazakistan'daki İslami bankalarda en yaygın şekilde kullanılan finansal ürün olduğunu ortaya koymuştur. Teverruğun temel İslami finans ürünlerinden birine dönüşmesi yalnızca Kazakistan'da değil, dünya genelinde gözlemlenen bir eğilimdir.

Kazakistan'daki İslami finans kurumlarının, teverruk kullanımındaki başlıca dayanağı, teverruk finansal ürününün uluslararası AAOIFI tarafından İslami bir finansal ürün olarak kabul edilmesi ve buna yönelik özel bir standardın belirlenmesidir. Finansal kurumlar, AAOIFI'nin İslam hukuku konseyinde tartışılıp onaylanan finansal ürünlerin İslam hukukuna uygunluğu konusunda herhangi bir şüphe duyulmasının gereksiz olduğunu vurgulamaktadır.¹⁴⁰ Ayrıca, teverruk finansal ürününün yalnızca Kazakistan'da değil, dünya genelinde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

AAOIFI organizasyonunun temel işlevi, İslami finans kurumlarının hizmetlerini standartlaştırmaktır, bu konu daha önce açıklanmıştır. Kuruluşun her bir standardında, belirli bir finansal ürünün ayrıntılı tanımının yanı sıra, uygulanma süreci ve şartları da yer almaktadır. AAOIFI tarafından yayınlanan standartlar, hukuki bağlayıcılığı olmayan, danışmanlık niteliğinde olmasına rağmen, dünya genelindeki İslami finans kurumlarının büyük bir kısmı, hizmetlerinde bu standartlara

¹⁴⁰ Naveed Mohammad, "Commodity Murabaha Sharia Compliant but Often Abused by Conventional Firms", *Islamic Finance Foundation*, ts., (Erişim 21 Eylül 2024).

dayanmaktadır. Aslında, standartların bağlayıcı veya danışmanlık niteliğinde olma durumu, bu standartları uygulayan hükümetler tarafından belirlenmektedir.

Kazakistan'daki duruma gelince, Kazakistan Cumhuriyeti'nde İslami finans sektöründe iki farklı yargı yetkisi bulunmaktadır. Bunlar, Kazakistan'ın iç yargı yetkisi ile AUFM (Astana Uluslararası Finans Merkezi) yargı yetkisidir. AUFM'nın "AUFM İslami Finans Kuralları" adlı No.FR0013 numaralı yasasında, AUFM'ye kayıtlı İslami finans kurumlarının İslam hukuku ile uyumlu olup olmadığının denetlenmesinin AAOIFI standartlarına göre düzenlendiği açıkça belirtilmiştir.¹⁴¹ Kazakistan'ın iç hukuk sisteminde ise AAOIFI standartları bağlayıcılığı olmayıp danışmanlık niteliğini taşımaktadır. Bu nedenle, Kazakistan Cumhuriyeti'nin İslami finans sektöründeki iç mevzuatları, AAOIFI standartlarıyla tam olarak uyumlu olmayıp yalnızca belirli kısımlarında bu standartlara uygunluk göstermektedir.

Dikkat çekici bir durum, Kazakistan'da İslam bankacılığını hayata geçirmek için yapılan ilk yasal değişiklikler sırasında teverruk finansal ürünü yer almıyordu. Daha somut bir ifadeyle, 2009 tarihli "Kazakistan Cumhuriyetinde Bankalar ve Bankacılık Faaliyetleri Hakkında" yasasında yer alan İslam bankacılığı hizmetlerine ilişkin 4-1. bölümde, İslam bankası ürünleri listesinde teverruk hiçbir şekilde belirtilmemiştir. Teverruk finansal ürününün yasal hale getirilmesi, 2015 tarihli "Kazakistan Cumhuriyeti'nin Bazı Yasal Düzenlemelerine Sigorta ve İslami Finansman Konularında Değişiklikler ve Eklemeler Yapılması Hakkında" 311-V sayılı kanunla mümkün olmuştur. Bu kanunda, "Kazakistan Cumhuriyeti'nde Bankalar ve Bankacılık Faaliyetleri Hakkında" yasasının 4-1. bölümüne, "Bir malı üçüncü kişiye sonradan satılacak şekilde ticari kredi vererek, ticaret aracısı olarak şahıslar ve tüzel kişilerin, İslam bankasının katılımıyla İslami finansman sağlama" maddesi olan 52-12. madde eklenmiştir.¹⁴²

¹⁴¹ Astana Uluslararası Finans Merkezi, AUFM İslami Finans Kuralları (AUFM İslami Finans Kuralları), (2017), s.4.

¹⁴² Adilet.zan.kz, Kazakistan Cumhuriyeti'nin Bazı Yasal Düzenlemelerine Sigorta ve İslami Finansman Konularında Değişiklikler ve Eklemeler Yapılması Hakkında (Kazakistan Cumhuriyeti'nin Bazı Yasal Düzenlemelerine Sigorta ve İslami Finansman Konularında Değişiklikler ve Eklemeler Yapılması Hakkında), (2015), Kanun No. 311-V.

Kazakistan Cumhuriyeti Bankalar ve Bankacılık Faaliyetleri Hakkında Kanunu'na sonradan eklenen 52-12. madde, teverruk finansal ürününün uygulanma usul ve esaslarını içermektedir. Bu bağlamda, söz konusu maddede yer alan düzenlemelerin, AAOIFI organizasyonunun No. 30 standardındaki teverrukla ilgili hükümlerle ne kadar uyumlu olduğunu belirlemek amacıyla karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır. Bu alandaki karşılaştırmalı araştırmanın sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo-5: Kazakistan Cumhuriyeti'nin Bankalar ve Bankacılık Hizmetleri Hakkında Kanunu ile AAOIFI Standardındaki Teverruk Ürününe İlişkin Düzenlemelerin Karşılaştırılması Sonucu.¹⁴³

1	2	3
Kazakistan Cumhuriyeti Bankalar ve Bankacılık Faaliyetleri Hakkında Kanunu'nun 52-12. maddesindeki teverruk ile ilgili hükümler	AAOIFI organizasyonunun No. 30 standardındaki teverruk ile ilgili hükümler	Sonuç
No: 2-2. Ticari kredi sözleşmesi kapsamında, banka müşterisinin mal alımı ve banka müşterisinin malı üçüncü bir tarafa sonraki bir tarihte satması, İslam bankasının katılımıyla gerçekleştirilmektedir.	No: 4-9. Müşteri, malı yalnızca kendisi veya finansal kurumdan bağımsız bir üçüncü şahsın vekili aracılığıyla satmak zorundadır.	Uygun değil
No: 2-2. Ticari kredi sözleşmesi çerçevesinde, banka	No: 4-7. Eğer yerel mevzuat, malın yalnızca ilgili finansal	Uygun

¹⁴³ Adilet.zan.kz, Kazakistan Cumhuriyetinin bankalar ve bankacılık hizmetleri hakkındaki, Kanun No. 2444; Kurumu, *Faizsiz Finans Standartları*, s. 729.

<p>müşterisinin mal alımı ve aynı şekilde, banka müşterisinin malı üçüncü bir tarafa sonraki aşamalarda satması, İslam bankasının katılımıyla gerçekleştirilmektedir.</p>	<p>kurum aracılığıyla satılmasını zorunlu kılıyorsa, müşteri, malı mülkiyetine geçirdikten sonra, onu finansal kurumun temsilcisi aracılığıyla satmasına izin verilmelidir.</p>	
<p>No: 2-3. Ticari kredi, bankanın müşterisinin İslam bankasından satın aldığı malı, belirli şartlarla üçüncü bir tarafa devretmesi koşuluyla verilmektedir.</p>	<p>No: 4-6. Müşterinin finansal kurumdan malı taksitle satın almasıyla, müşterinin malı daha sonra üçüncü bir tarafa nakit olarak satması arasındaki sözleşmeler arasında herhangi bir bağlantı bulunmamalıdır. İki ticari işlem arasında bağlantı kuran herhangi bir sözleşme, gelenek veya düzenleme kuralları olmamalıdır.</p>	<p>Uygun değil</p>
<p>No: 2-4. İslam bankası ve banka müşterisi, aynı malı ticari kredi çerçevesinde birden fazla sözleşme ile aynı anda satma hakkına sahip değildir.</p>	<p>No: 4-2, 4-3, 4-4 maddeleri, teverruk işleminin konusu olan malın, formel olmayan gerçek bir varlık olmasını şart koşturmaktadır.</p>	<p>Uygun</p>
<p>No: 2-6. İslam bankasına mal satan satıcı, malın daha sonra satılacağı üçüncü taraf olamaz.</p>	<p>No: 4-5. Yasaklanmış “İne” ticaretine girmemek için müşteri, malı başlangıçta satan kişiden farklı bir tarafa satmak zorundadır. Malın, başlangıçtaki satıcıya geri dönmesine yol açacak herhangi</p>	<p>Uygun</p>

	bir şart, sözleşme veya gelenek olmamalıdır.	
--	--	--

Yapılan karşılaştırmalı analiz, Kazakistan Cumhuriyeti yasalarının ve AAOIFI organizasyonunun tevruk ile ilgili belirlediği gerekliliklerin büyük ölçüde örtüşmesine rağmen, iki hususta uyumsuzluk bulunduğunu ortaya koymuştur.

İlk olarak, 52-12. maddeye ait 2-2 fıkrasında, malın üçüncü tarafa satılmasının İslam bankasının katılımıyla gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmişken, AAOIFI organizasyonunun No. 30 standardının 4-9 fıkrasında, malın üçüncü tarafa satışının finansal kurumun müdahalesi olmaksızın gerçekleştirilmesi gerektiği talep edilmiştir. Bu durum, söz konusu yasal maddelerin, AAOIFI standardının temsilcilikle ilgili temel kuralına aykırı olduğunu göstermektedir. Ancak, aynı standardın 4-7 fıkrasında, yerel mevzuatın malın finansal kurumun temsilciliği aracılığıyla satılmasını zorunlu kılması durumunda, müşterinin bankanın temsilciliğine başvurmasına izin veren özel bir hüküm bulunmaktadır. Buradan, AAOIFI No. 30 standardının, İslam bankasının müşterisinin malını satmada temsilcilik yapmasına dair sınırlamalar ile izin veren durumların birlikte yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla, Kazakistan Cumhuriyeti mevzuatındaki 52-12. madde 2-2 fıkrası, AAOIFI standardındaki temel kural (4-9 fıkra) ile çelişse de standardın özel durumlar için verilen izin (4-7 fıkra) kapsamında yer alan bir istisna olarak kabul edilebilir.

İkinci olarak, Kazakistan Cumhuriyeti kanununun 52-12. maddesinin 2-3 fıkrasının, AAOIFI standardının 4-6 fıkrasındaki düzenlemeyle çeliştiği tespit edilmiştir. Kanunda belirtilen, müşterinin başlangıçta malı üçüncü tarafa satma şartıyla satın alma gerekliliği, AAOIFI standardına uygun değildir.

Aslında, AAOIFI'nin tevruk için bir standart belirlemesi, bu finansal ürünün tamamen onaylandığı anlamına gelmez. AAOIFI'nin No. 30 standardı, tevruğun uygulanma kurallarını belirlerken, sonunda şu ifadeyi kullanmaktadır: "Tevruk aslında bir yatırım veya finansman aracı değildir. Bu nedenle, tevruk için belirlenen şartlar çerçevesinde yalnızca gerçekten gerekli durumlarda başvurulması daha uygun

olacaktır.”¹⁴⁴ Böylece, teverruk kullanımına gereksiz yere başvurulmasını sınırlamaktadır. Bundan, teverruğu temel finansal ürün olarak kullananların faaliyetlerinin, AAOIFI standardı tarafından onaylanmadığı sonucuna varılmaktadır.

AAOIFI organizasyonunun İslam hukuku Konseyi Başkanı M. Taki Usmani, teverruk konusundaki kişisel görüşlerini de ortaya koymaktadır. M. Taki Usmani, İslami finans kurumlarının teverruğu yalnızca gerçek ihtiyaç durumlarından çıkış aracı olarak kullanmaları gerektiğini belirtmekte ve teverruğu ana finansal ürün olarak benimseyenleri sert bir şekilde eleştirmektedir. Bu bağlamda, İslam hukuku danışmanlarını, denetim altındaki İslami finans kurumlarının teverruğu yalnızca zorunlu durumlarla sınırlı tutmalarını sağlamak adına sınırlamalar getirmeye çağırılmaktadır.¹⁴⁵

Sonuç olarak, Kazakistan Cumhuriyeti’ndeki İslami finans kurumları tarafından kullanılan finansal ürünlerin, teverruk dışında, UIFA ve AAOIFI organizasyonlarının kararlarıyla büyük ölçüde uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Teverruk meselesine gelince, bu ürün, AAOIFI organizasyonu tarafından yasaklanmış olsa da, ancak bireysel teverruk olması halinde belli şartlarla cevaz vermiştir.¹⁴⁶ UIFA kararları doğrultusunda tamamen yasaklanmış bir işlemdir. Organize teverruk, genel olarak İslami finans sektöründe yoğun bir şekilde tartışılan finansal ürünlerden biridir. Dünya genelinde, İslami finans sistemiyle ilgili bilim insanları ve uygulayıcılar, organize teverruğa karşı olanlar ve destekleyenler olarak iki gruba ayrılmaktadır. Ancak yapılan analizler, fıkıh ve İslam ekonomisi bilim insanlarının çoğunluğunun organize teverruğa karşı bir tutum sergilediğini göstermektedir. Kazakistan Cumhuriyeti mevzuatı ile AAOIFI standardı arasındaki karşılaştırmalı analiz, teverruğun uygulanmasına ilişkin yasal düzenlemelerin, standarda tam olarak

¹⁴⁴ Kurumu, *Faizsiz Finans Standartları*, s.730.

¹⁴⁵ Muhammed Taki Usmani, “19. Oturum: Şarika Emirliği –"Tavarruk Hükümleri ve Çağdaş Uygulamaları"”, *Teverruk operasyonlarının genişletilmesi*, 2009, s.10.

¹⁴⁶ Halitoğlu, “Organize Teverruk Üzerine Bir Analiz ve TKBB Danışma Kurulu ve AAOIFI Standartlarının Mukayesesi”, s. 686; İbrahim Çemberlitaş, *AAOIFI ve UFRS’ye göre Teverruk Uygulaması, Muhasebeleştirilmesi ve Raporlanması* (İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2019), s. 56; Yunus Sualhi Zakariya Muhammed b. Nur eş-Şerif, Galiye Buhedde, “AAOIFI Şer’i Standartlarında Maslahatların Dikkate Alınmasının Temeli: Teverruk Standartı Bir Örnek Olarak”, *Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi Dergisi*, (2023), s. 57.

uyumadığını ortaya koymuştur. Ayrıca, mevzuat ya da İslam bankalarının pratikteki deneyimleri AAOIFI standardına ne kadar uyumlu olursa olsun, bu ürünün Kazakistan pazarında yaygın bir şekilde kullanılması, AAOIFI organizasyonunun ana rehberliğine aykırıdır. AAOIFI organizasyonu bireysel teverruğu onaylamış ve bunun için bir standart belirlemiş olsa da, yalnızca zorunlu durumlarda kullanılmasını tavsiye etmektedir. Bu durumda, teverruk, AAOIFI organizasyonunun görüşüne göre bile, temel bir İslami finansal ürünü değil, likidite yönetimi gibi operasyonların geçici çözümü olarak standartlaştırılmıştır. Bu bağlamda, Kazakistan'daki finans kurumlarına teverruğun kullanımını yalnızca (başlangıç aşamalarında karşılaşılan) zorunlu durumlarla sınırlı tutmaları ve buna karşılık diğer İslami finansal ürünlerinin geliştirilmesi yönünde çalışmalar yapmaları önerilmektedir.

3.4. Kazakistan'daki İslami Finans Kurumlarına Hizmet veren İslam Hukuku Danışmanlarının Çalışmaları

İslami finans kurumlarının İslam hukuku hükümlerine uygun bir şekilde faaliyet göstermesini sağlamakta İslam hukuku danışma kurullarının rolü oldukça büyüktür. İslami finans kurumlarını faizli finansal kurumlardan ayıran en temel özellik, onların İslam hukuku hükümlerine uygun hareket etmeleridir. Genel olarak, İslami finans kurumlarının kurulma girişimi, başlangıçta Müslüman toplumunun İslam hukukuna uygun finansal ürünlere duyduğu ihtiyaçtan kaynaklanmıştır.

İslami finans kurumlarının hizmetlerinin İslam hukuku ile uyumunu denetlemek, özel bir İslam hukuku danışma kurulunun faaliyetlerine bağlıdır. Küresel deneyime bakıldığında, birçok ülkede, İslami finans kurumlarının işlemlerinin İslam hukuku hükümlerine uygunluğunun denetlenmesi yasal bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu denetim genellikle İslami bilim insanlarına, özellikle fıkıh alanında uzman olanlara verilmiştir. Ekonomi ve finans uzmanlarının, İslam hukuku bilim insanlarıyla danışmanlık yapması, İslami finans sektörünün ilk gelişmeye başladığı dönemlerden günümüze kadar devam etmektedir.

Bu bağlamda, 1970'li ve 1980'li yıllarda, İslam bankalarında İslam hukuku ile ilgili meselelerle ilgilenen özel danışma kurulları oluşmaya başlamıştır. Özellikle,

1978 yılında Ürdün İslam Bankası ve Sudan Faisal İslam Bankası, 1979 yılında Mısır Faisal İslam Bankası ve Kuveyt Finans Evi'nde bağımsız İslam hukuku danışma kurulları kurulmuştur. O zamandan sonra, İslam hukuku denetim kurullarının faaliyetleri kurumsal olarak gelişmeye başlamıştır.¹⁴⁷

İslam hukuku danışmanlarının rolünün önemi, Kazakistan'da da göz önünde bulundurulmuş ve yasada İslami finans kurumlarında "İslami finansman ilkeleri ile ilgili danışmanların" bulunması talep edilmiştir. "Kazakistan Cumhuriyetinde Bankalar ve Bankacılık Hizmetleri" kanununun 52-1, 52-2.1, 52-2.2, 52-2.3 maddelerinde, her bir İslami bankada "İslami finansman ilkeleri ile ilgili danışmanların" kurulmasının zorunluluğu, danışmanların İslam hukuku ile uyumsuz faaliyetlerin finansmanına yasak getirme yetkisi, danışman kararlarının bağımsızlığı ve bağlayıcılığı ile atama usulleri hakkında ayrıntılar verilmiştir.¹⁴⁸ Kazakistan'da İslami finans operasyonlarının İslam hukukuna uygunluğunu denetlemek, yasal olarak ilk kez bu yasanın kabulü ile başlamıştır. Ülkede, yasa öncesi dönemde ise İslami finans operasyonlarının İslam hukuku hükümlerine uygunluğunu denetleme sorumluluğu finansal kurumların üzerine düşmekteydi.

2012 yılında yapılan yasal değişikliklerde, İslami menkul kıymetlerin ihraç sürecinin İslam hukuku hükümlerine uygun şekilde gerçekleştirilmesinin denetlenmesi gerekliliği eklenmiştir. Bu bağlamda, menkul kıymet ihraç işlemlerini denetleyecek özel bir İslam hukuku danışma kurulunun bulunması zorunlu hale getirilmiş ve kurulun aldığı kararların yerine getirilmesinin zorunlu olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, 2015 yılında kabul edilen İslami sigorta ve leasing sektörlerini düzenleyen yasa hükümlerinde de İslami finansman ilkeleri ile ilgili danışmanların kurulma zorunluluğu getirilmiştir. Yasal düzenlemeye göre, İslami sigorta şirketlerinde İslami finansman ilkeleri ile ilgili danışmanlar yönetim kurulu önerisi üzerine, pay sahiplerinin genel kurulu tarafından atanacaktır.¹⁴⁹ İslami leasing ile ilgili olarak "Finansal Leasing Hakkında" kanununun 24-1 maddesinin 2. fıkrasında şu ifadeye yer

¹⁴⁷ Abdelkader Chachi, "Origin and Development of Commercial and Islamic Banking Operations", *JKAU: Islamic Economics* 18/2 (2005), s. 14-21.

¹⁴⁸ Adilet.zan.kz, Kazakistan Cumhuriyetinin bankalar ve bankacılık hizmetleri hakkındaki, Kanun No. 2444.

¹⁴⁹ Adilet.zan.kz, Sigorta Faaliyeti Hakkında (Sigorta Faaliyeti Hakkında), (2000), Kanun No. 126.

verilmiştir: “İslami finansman ilkeleriyle ilgili kurul veya dış bağımsız bir uzman, leasing veren ve leasing alan tarafların faaliyetlerine ilişkin, yerine getirilmesi zorunlu olan diğer gereklilikleri belirleme yetkisine sahiptir.”¹⁵⁰ Bahsi geçen maddede “İslami finansman ilkeleriyle ilgili kurul” ifadesi, İslami leasing şirketinin iç yapısında bulunan İslam hukuku kuruluna atıfta bulunmaktadır. “İslami finansman ilkeleriyle ilgili dış bağımsız uzman” ise, finansal kurumların faaliyetlerinin İslami finansman gerekliliklerine uygunluğunu denetleyen ve dışarıdan denetim hizmeti sunan outsourcing şirketlerine işaret etmektedir. İslami leasing şirketlerindeki İslam hukuku kurulunun yapısı, leasing portföyünün büyüklüğüne bağlıdır. Eğer leasing portföyünün büyüklüğü on beş milyar tenge’den az ise, şirket, iç İslam hukuku kurulu oluşturmadan, bu hizmeti sağlayacak dış bağımsız şirketlerin outsourcing hizmetlerinden faydalanabilir. Ancak, leasing portföyünün büyüklüğü belirtilen tutardan fazla ise, İslami leasing şirketi iç İslam hukuku kurulu kurmakla yükümlüdür. Kazakistan’da İslami finans kurumlarının faaliyetlerinin İslam hukuku kurulları tarafından denetlenmesinin yasal olarak zorunlu hale getirilmesi olumlu bir gelişmedir. Ancak, yukarıda belirtilen yasalarda, İslam hukuku kurulunun kurulmasının zorunluluğu genel bir şekilde ifade edilmiş olup, bu kurulların faaliyetleri ve yapılarıyla ilgili spesifik şartlar ve gereklilikler belirlenmemiştir.

Bu çalışmanın bu bölümünde, Kazakistan’daki İslami finans kurumlarındaki İslam hukuku denetim sistemi ve İslam hukuku kurullarının faaliyetleri incelenmiştir. Bununla birlikte, Kazakistan’daki İslami finans kurumlarındaki İslam hukuku danışmanlarının çalışmalarını engelleyen bazı faktörler de araştırılmıştır. Amaç, söz konusu hizmetin mevcut durumunu değerlendirmek ve gelecekteki iyileştirme yönünde öneriler sunmaktır. Ülkedeki İslami finans sektörünün gelişim hızını değerlendirmeye yönelik yapılan bilimsel araştırmalar arasında bu spesifik konuya odaklanan bir çalışma neredeyse yoktur. Bu nedenle, bu araştırma çalışmasının sonuçlarının, söz konusu hizmetin etkinliğini artırmaya önemli bir katkı sağlayacağı beklenmektedir.

¹⁵⁰ Adilet.zan.kz, Finansal Kiralama Hakkında (Finansal Kiralama Hakkında), (2000), Kanun No. 78.

3.4.1. İslam Hukuku Danışmanlığı Hizmetini Yürüten Yerel Kadroların Yetersizliği

Kazakistan'daki İslam hukuku danışmanlık hizmetlerinin etkinliğini engelleyen temel engel, İslami finans sektörünü derinlemesine bilen yerel dini uzmanların yetersizliğidir. Kazakistan'da İslami finans sistemi ve yasalarını aynı anda bilen İslam hukuku uzmanı neredeyse yoktur. Ülkede muamelat fikhını okuyan uzmanlar pek az değildir. Ancak bu alanda sadece fikhı bilmek yeterli değildir. Bunun yanı sıra ekonomi ve finans sektörüne dair bilgi de gereklidir.¹⁵¹ Yerel İslami finans kurumlarına hizmet veren danışmanlar arasında yer alan tüm uzmanlar yabancı uyrukludur. Şu anda, bu alanda Kazakistan'dan bir uzman bulunmamaktadır. Ülkedeki dini uzmanların çoğu fikh bilgisine sahip olmasına rağmen, modern İslami finans sistemi konusunda özel bir eğitim almış değildir.

Kadro eksikliği, İslami finans kurumlarındaki İslam hukuku danışma kurullarının etkinliğine olumsuz etki yapmaktadır. İslam hukuku danışma kurullarında yer alan yabancı bilim insanları ve uzmanlar, her ne kadar deneyimli olsalar da, Kazakistan'ın iç durumu ve yerel yasaları hakkında tam bilgiye sahip değildirler. Kazakistan ve çevre ülkelerdeki ekonomik durum, İslami finans konusunda ilerlemiş olan Orta Doğu, Malezya ve Pakistan gibi ülkelere önemli ölçüde farklıdır. Bu nedenle, genellikle bu bölgelerden gelen İslam hukuku danışmanları için, BDT ülkelerinin iç piyasası yabancı ve tanıdık değildir.

Yabancı İslam hukuku danışmanları, genellikle yerel yasala özgü özellikleri, çoğunlukla kurum çalışanlarından aldıkları bilgiler aracılığıyla öğrenirler. Ancak, yabancı danışmanlara, ülkenin yasalarındaki özellikler ve kısıtlamalarla ilgili bilgilerin finansal kurum çalışanları tarafından iletilmesi, çıkar çatışmalarına yol açabilir. Çünkü burada, finansal kurum çalışanlarının Kazakistan Cumhuriyeti yasalarını doğru şekilde iletmeme riski bulunmaktadır.

¹⁵¹ G.B. Alina, "Modern İslami Bankacılık Gelişim Trendleri: Yurt Dışı ve Yerli Deneyimler", *Kazakistan Ekonomi, Finans ve Uluslararası Ticaret Üniversitesi Dergisi* 2 (2024), s. 288.

İslam hukuku danışmanlık hizmetlerinde yalnızca yabancı uzmanların görev almasının zayıf yönlerinden biri, onların coğrafi olarak uzak mesafelerde bulunmasıdır. Ülkedeki finansal kurumların İslam hukuku danışmanlıklarına üye uzmanların tamamı, yurt dışında ikamet etmektedir. Bu durum, İslam hukuku danışmanlarının, İslami finans kurumlarıyla yakın bir ilişki kurmalarını ve bu kurumların çalışanlarının bilgi seviyelerini artırmaya yönelik çeşitli kurslar düzenleme imkânlarını sınırlamaktadır. Ülkedeki İslami finans kurumlarının çalışanlarının çoğunluğunun temel eğitimi ve önceki deneyimleri, faizli finansman sistemine dayanmaktadır. Bu nedenle, çalışanların İslami finans sektöründeki bilgi ve becerilerini artırmaya yönelik seminerlerin düzenlenmesi oldukça önemlidir. Ancak, bu tür etkinlikler ülkede düzenlenmemektedir, çünkü İslami finans kurumları, yabancı uzmanları sürekli olarak davet etmek zorunda kalmaktadır ve bu durum ek maliyetler gerektirmektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi, şu an itibarıyla Kazakistan’da yabancı danışmanlarla birlikte çalışacak yerel İslam hukuku danışmanlarının eksikliği açıkça görülmektedir. Bu durum, İslami finans sektöründe yerel İslam hukuku danışmanlarını yetiştirme programlarının oluşturulmasının ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Şu anda Kazakistan’da üniversite seviyesinde bu alanda İslam hukuku danışmanı yetiştiren bir fakülte bulunmamaktadır. Diğer yükseköğretim kurumlarını bir yana bırakacak olursak, bu tür bir uzmanlık Kazakistan’daki Nur-Mubarak İslam Üniversitesi’nde bile mevcut değildir. Üniversitedeki İlahiyat bölümü genel olarak İslam bilimine yönelik olduğundan, burada fıkıh muamelat dersleri yalnızca bir ders olarak verilmektedir.¹⁵² Şu anda üniversitelerde İslami finans kurumları için İslam hukuku danışmanları yetiştiren bir eğitim programı bulunmamaktadır. Ülkede İslami finans sektörünün yasallaşması, bu alanda nitelikli personel yetiştirilmesi gerekliliğini gündeme getirmiştir. Bu bağlamda, Nur-Mubarak Üniversitesi’nde İslam hukuku danışmanlarını yetiştiren eğitim programlarının hayata geçirilmesi büyük bir önem taşımaktadır.

¹⁵² Nur-Mubarak Üniversitesi, “İslam Eğitimi Fakültesi”, (Erişim 25 Kasım 2024).

Ülkede şu anda İslam hukuku danışmanlığı hizmeti boyunca yalnızca AAOIFI kuruluşunun “Certified Shariah Advisor and Auditor” sertifikasyon programı sunulmaktadır.¹⁵³ “Certified Shariah Advisor and Auditor” sertifikası, İslam hukuku danışmanlığı alanında uluslararası düzeyde kabul gören bir sertifika olarak kabul edilmektedir. Bu sertifika, AAOIFI tarafından onaylanan İslam hukuku standartlarının tamamını öğrenip, özel bir sınavı başarıyla geçen kişilere verilmektedir. Ancak, bu sertifika, temel İslam hukuku bilgisi olmayan birine İslam hukuku danışmanı olma yetkisi vermez. Zira sertifika, genellikle İslam hukuku ilimlerine, özellikle de muamelat fihhına hâkim olan uzmanların, İslami finans sektörü alanındaki yetkinliklerini artırmalarına yönelik bir araç olarak tasarlanmıştır.¹⁵⁴

Genel olarak, İslam hukuku danışmanlarının eksikliği yalnızca Kazakistan’da değil, diğer ülkelerde de hissedilmektedir. Dünya çapında bu sorunu ele alan S. Faruk ve M. Ömer, İslami finans kurumlarında İslam hukuku danışmanlarının yetersizliğinin yaygın bir sorun olduğunu belirtmektedir. Bunun sonucunda, sınırlı sayıda alim, birden fazla İslam hukuku danışma kuruluna üye olarak, İslami finans kurumlarındaki İslam hukuku danışmanlık hizmetlerinin etkinliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle danışmanların eksikliği nedeniyle şu gibi durumlar ortaya çıkmaktadır: Bir danışmanın birden fazla finansal kuruma danışmanlık yaparak çıkar çatışmalarına yol açması; az sayıda danışmanın, kontrolündeki İslami finans kurumlarının çok sayıda belgesini yeterli derecede inceleyememesi; danışmanların hizmet ücretlerinin artması. Bu sorunun çözümü, İslam hukuku danışmanlık hizmetlerini yalnızca birkaç alimle sınırlamamak, İslam hukuku danışmanlık kurumlarını geliştirerek uzman sayısını artırmak olacaktır.¹⁵⁵

¹⁵³ AUFM, *Astana Uluslararası Finans Merkezi'nin Faaliyetleri Hakkında Yıllık Rapor*. (2019), (Erişim 15 Kasım 2024).

¹⁵⁴ Mohammad Omar Farooq Sayd Farook, “Shariah Governance, Expertise and Profession: Educational Challenges in Islamic Finance”, *ISRA International Journal of Islamic Finance* 5 (2013), s. 145.

¹⁵⁵ Sayd Farook, “Shariah Governance, Expertise and Profession: Educational Challenges in Islamic Finance”, s. 141-145.

3.4.2. Çalışma Dilinin Farklı Olması

Kazakistan'daki mevcut İslam hukuku danışma hizmetlerinin etkinliğini engelleyen faktörlerden biri dil engelidir. Ülkedeki İslami finans kurumlarında sözleşmeler ve belgeler genellikle yerel dilde düzenlenmektedir. Ancak, yabancı İslam hukuku danışmanları Arapça ve İngilizce dillerini kullanmaktadır.¹⁵⁶ Bu durum, yabancı İslam hukuku danışmanlarının ülkedeki İslami finans kurumlarının belgelerini orijinal dilinden inceleyememesi anlamına gelmektedir. Şu anda, İslami finans kurumları bu sorunu, belgeleri ve sözleşmeleri İslam hukuku danışmanlarına İngilizceye tercüme ettirip göndererek çözmektedir. Ancak, belgelerin yabancı dile tercüme edilmesi deneyiminin bazı eksiklikleri bulunmaktadır:

- 1) Her belge ve sözleşmeyi yabancı dile tercüme ettirmek, İslami finans kurumlarını ek maliyetlerle karşı karşıya bırakmaktadır;
- 2) Tercüme işlemleri zaman alır ve genel iş süreçlerini yavaşlatmaktadır;
- 3) Tercüme sırasında bazı terimlerin tam karşılıklarının bulunamama olasılığı vardır.

İslami finans kurumlarının belgelerinin diğer dillere tercüme edilmesi, özel bir uzmanlık gerektiren bir işlemdir. Çünkü tercüman, sadece genel finans terimlerini değil, aynı zamanda İslami finans sistemine özgü terimleri de derinlemesine anlamalıdır. Aksi takdirde, tercüme edilen belgelerde yapılacak hatalar, İslam hukuku danışmanlarını yanıltma riski taşır. Gerçekten de dil engeli hem İslami finans kurumları hem de yabancı İslam hukuku danışmanları için önemli bir zorluk yaratmaktadır.

Sonuç olarak, dil engelinin yalnızca İslam hukuku danışmanlarının hizmetlerini değil, aynı zamanda İslam hukuku denetimi yapan yabancı denetçilerin çalışmalarını da zorlaştırdığını söyleyebiliriz. Hizmet süreçlerinde ortak bir dilin olması son derece önemlidir. Bu önem, özellikle belge alışverişinin yapıldığı işlerde açıkça görülmektedir. Kazak finans kurumlarına ilişkin bu dil engelleri, yerel İslam

¹⁵⁶ R. Bekkin, "İslam Finansal Kurumlarında Şariat Denetiminin Özellikleri: Müslüman ve Gayrimüslim Ülkelerin Güncel Deneyimi", *Saint Petersburg Üniversitesi Dergisi* 5/3 (2014), s. 151.

hukuku danışmanları ve denetçileri yetiştirme ihtiyacını daha da belirgin hale getirmektedir.

3.4.3. İslam Hukuku Denetim Alanını Düzenleyen Hukuki Normatif Temelin Yetersizliği

Genel olarak, Kazakistan’da İslami finans kurumlarının hizmetlerinin İslam hukuku denetimi altında olması yasayla zorunlu kılınmıştır. İslam hukuku konseyinin yasal olarak talep edilmesi ve kararlarının bağlayıcı olması olumlu bir gelişmedir. Ancak, Kazakistan’da İslam hukuku danışmanlık hizmetlerini düzenleyen ayrı yasal normların henüz yeterince gelişmediği görülmektedir.

Kazakistan Cumhuriyeti’ndeki Bankalar ve Bankacılık Hizmetleri Kanunu’nun 52. maddesinin 4. fıkrasında, “İslam bankasının sürekli olarak faaliyet gösteren organı, İslami finansman prensipleri konusundaki danışman görevlerini, işlevlerini ve yetkilerini, ayrıca kurulma usulünü ve İslami finansman prensipleri konusundaki danışman üyelerine yönelik şartları kapsamalıdır” denilmektedir. Bu hüküm, İslam hukuku danışmanlarının yapısı ve diğer ilgili meselelerin, İslam bankasının tüzüğünde yer alması gerektiğini belirtmektedir.¹⁵⁷ Bu durumda, danışman üyelerinin sayısı, onlardan beklenen yetkinlikler ve fonksiyonel görevler gibi meselelerin yasada net bir şekilde belirtilmemiş olması, bu sorumlulukların İslam bankasına bırakıldığını göstermektedir. Yasada bu konuların İslam bankasının yetkisine bırakılması, İslam hukuku danışmanlık hizmetlerinin etkinliğine olumsuz bir etki yapabilir. Başka bir deyişle, İslam hukuku danışman üyelerinin yetkinliklerinin ve fonksiyonlarının İslam bankası tarafından belirlenmesi, çıkar çatışmalarına yol açabilir. Bu eksiklik yalnızca Bankalar Hakkında Kanun’a değil, aynı zamanda Sigorta Hizmetleri Hakkında Kanun’a (Madde 36, fıkra 4 ve 7) da yansımaktadır.

Kazakistan hukukunda İslami finansman ilkeleri ile ilgili danışmanların kurulması hakkında düzenlemeler yalnızca İslami leasing şirketlerine ilişkin olarak belirtilmiştir. Finansal leasing hakkında yasanın 24-2. maddede şu şekilde

¹⁵⁷ Adilet.zan.kz, Kazakistan Cumhuriyetinin bankalar ve bankacılık hizmetleri hakkındaki, Kanun No. 2444.

belirtilmektedir: “İslam leasingi işlemlerinin uygunluğunu belirlemek için leasing veren kişi, mutlaka İslami finansman ilkeleri konusunda bir danışma kurulu oluşturmalıdır. Finansal piyasa ve finansal kuruluşları düzenleme, denetim ve gözetimle yetkili organın normatif hukuki aktöründe öngörülen durumlarda, leasing veren kişi İslami finansman ilkeleri konusunda bir danışma kurulu oluşturmak yerine, İslam leasingi işlemlerinin İslami finansman ilkelerine uygunluğu hakkında bir değerlendirme almak için dış bağımsız uzmanları görevlendirme hakkına sahiptir. Dış bağımsız uzmanlara ilişkin gereksinimler, finansal piyasa ve finansal kuruluşları düzenleme, denetim ve gözetimle yetkili organın normatif hukuki aktöründe belirlenir.”¹⁵⁸ Bu maddede, yetkili organın normatif hukuki aktöründe belirtilen belirli durumlarda leasing şirketlerine iç İslam hukuku danışmanlık kurulu kurmadan, dış İslam hukuku danışmanlık şirketlerinin hizmetlerinden yararlanmasına izin verildiği belirtilmektedir. Yasa, “yetkili organın normatif hukuki aktörü” ifadesiyle, 2015 yılında Ulusal Bankası tarafından çıkarılan 94 numaralı kararnameye atıfta bulunmaktadır. Kararnamede, leasing portföyünün büyüklüğü 15 milyar tengeden az olan şirketlere, iç İslam hukuku danışmanlık kurulu kurmaksızın dış İslam hukuku danışmanlık şirketlerinin hizmetlerini dış kaynak kullanarak temin etmelerine izin verildiği belirtilmiştir. Ayrıca, kararname kapsamında dış kaynak sağlayan İslam hukuku danışmanlarına (danışman üyelerine) yönelik bir dizi yeterlilik şartı belirlenmiştir. Bu şartlar şunlardır:

1. İslam hukuku denetimi alanında en az üç yıllık çalışma deneyimi bulunmalıdır.
2. Dış bağımsız uzmanın yakın akrabaları, onu istihdam eden leasing şirketinde yönetim veya diğer pozisyonlarda görev almamalıdır.
3. Dış İslam hukuku denetimi danışmanlarının sayısı tek sayı olmalı ve üçten az olmamalıdır.¹⁵⁹

Kazakistan yasalarını incelediğimizde, İslam hukuku danışmanlarının yapısına ilişkin düzenlemelerin yalnızca leasing şirketlerinde dış kaynak İslami finansman

¹⁵⁸ Adilet.zan.kz, Finansal Kiralama Hakkında, Kanun No. 78.

¹⁵⁹ Adilet.zan.kz, Sigorta Faaliyeti Hakkında, Kanun No. 126.

ilkeleri ile ilgili danışmanların kullanımı ile ilgili olarak belirlendiği görülmektedir. Bu düzenlemelerde, İslam hukuku danışmanlarına ilişkin olarak yalnızca üç yıllık iş deneyimi, finansal kurum çalışanlarıyla akrabalık ilişkisi olmama ve üyelerin sayısının üçten az olmaması gibi şartlar öngörülmektedir. Bu durum, İslam hukuku konseylerine bilgi ve yeterliliği düşük olan uzmanların kabul edilme riski doğurmaktadır.

Kazakistan'da ister bir İslam bankası ister İslam leasing şirketleriyle ilgili olsun, İslam hukuku danışmanlarına dair yasal düzenlemeler genel bir şekilde kısaca belirtilmiştir. Bu düzenlemelerde, İslam hukuku danışmanlarının bilgi ve deneyimleriyle ilgili herhangi bir spesifik gereklilik yer almamaktadır. Mevcut yasal çerçeve kapsamında, yeterlilik ve yetkinliği eksik bir kişinin İslam hukuku danışmanı olma olasılığı bulunmaktadır. Bu nedenle, İslam hukuku konsey üyeleriyle ilgili yeterlilik gerekliliklerinin yasal olarak net bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Ayrıca, bu tür gereklilik ve düzenlemeler oluşturulurken, uluslararası standartların göz önünde bulundurulması önemlidir.

Kazakistan yasalarında İslam hukuku gözetim danışmanlarına dair belirli düzenlemelerin eksik olduğunu M. Tukulova, araştırmasında vurgulamaktadır. M. Tukulova, İslam hukuku danışmanlarından aşağıdaki yetkinlik türlerini talep etmeyi önermektedir:

1. İslam hukuku ilimleri alanında lisans diploması,
2. İslam finans sektörünü bildiklerini kanıtlayan sertifikalar,
3. İslam hukuku gözetim konseyinde en az bir yıl çalışma deneyimi.

Bu gerekliliklerin yanı sıra, her İslam hukuku danışmanının adaylığının Ulusal Bankaya sunulup onaylanması gerektiği şartını da önermektedir.¹⁶⁰

2015 yılında Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Bankası, ülkedeki İslam hukuku danışma sisteminin etkinliğini artırmaya yönelik bir araştırma yapılmasını talep etmiştir. Bu proje, "İslam Finansmanını Geliştirme Derneğine" devredilmiştir. Proje

¹⁶⁰ Madina Tukulova, "İslam Finansmanı İlkelerine Dayalı Danışma Kurullarının Faaliyetlerinin Analizi", *Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Bankası'nın Ekonomik İncelemesi* 3 (2014), s. 94.

sonucunda, İslam hukuku danışmanlarının yetkinlikleriyle ilgili aşağıdaki katkı gereksinimlerin getirilmesi önerilmiştir:

1. Uluslararası düzeyde tanınan bir İslam üniversitesinin İslam hukuku fakültesinden mezun olmak,
2. İslam finansmanı ve ekonomisi konusunda profesyonel eğitim veren uluslararası bir enstitüden sertifika veya İslam finansmanı alanında yüksek lisans diplomasına sahip olmak,
3. AAOIFI tarafından verilen “Certified Shariah Advisor and Auditor” sertifikasına sahip olmak,
4. Arapça ve İngilizce dillerini iyi derecede bilmek,
5. İslam finansmanı alanında en az 5 yıllık iş deneyimine sahip olmak (bu koşul yalnızca yabancı danışmanlar için geçerlidir).

Bu öneriler pratikte uygulanmamış ve yalnızca kâğıt üzerinde kalmıştır. Ayrıca araştırma projesinde Kazakistan’da merkezi bir İslam hukuku danışma kurulu kurulması önerisi de yapılmıştır. Araştırmacılar, uluslararası deneyimlere dayanarak, Kazakistan’da merkezi bir İslam hukuku danışma kurulu kurulmasının, sektörün sistematik olarak gelişmesine katkı sağlayacağını belirtmişlerdir.¹⁶¹

Sonuç olarak, yasal ve hukuki düzenlemeleri analiz etmenin sonucunda, Kazakistan’daki İslami finans kuruluşlarının İslam hukuku denetimi sisteminin yeterli düzeyde gelişmediği ortaya çıkmıştır. İncelenen konuya dayanarak, İslam hukuku denetimi sisteminin gelişimini engelleyen üç ana sebeple karşılaşıldığı sonucuna varılmıştır:

1. İslam hukuku danışmanlığı ve denetimi hizmetlerinde yerel personel eksikliği. İslam hukuku danışma kurullarında görev alan yabancı uzmanlar, yerel yasalara ve piyasa koşullarına yeterince hâkim olamamaktadırlar, ülkede İslam hukuku danışmanları ve denetçileri yetiştiren akademik eğitim programları yetersizdir.

¹⁶¹ Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Bankası, *Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Bankası’nın 2015 Yılı Raporu* (2016), s.54.

2. İslam hukuku danışmanlık hizmetleri sunan yabancı uzmanların, yerel İslami finans kurumlarının Kazakça ve Rusça dillerine hâkim olmamaları. Analiz sonuçları, bu durumun iki olumsuz etkisinin olduğunu göstermektedir: a) Belgelerin yabancı danışmanlara tercüme edilmesi, finansal kurumlar için zaman ve maliyet açısından verimsizdir. b) Belgelerin finansal kurumlar tarafından tercüme edilmesi, çıkar çatışmalarına yol açmaktadır.
3. İslam hukuku denetimi alanında düzenleyici özel bir hukuki altyapının eksikliği. Kazakistan yasalarında, İslami finans kurumlarının içlerinde İslam hukuku danışma kurulu kurma zorunluluğu olmasına rağmen, İslam hukuku danışma kurulunun yapısı ve üyelerine dair net bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu durum, İslam hukuku danışmanlarına yeterli yetkinliğe sahip olmayan kişilerin atanma olasılığını doğurmaktadır.

Söz konusu engellerin çözümü, iki ana meselenin çözülmesine bağlıdır. İlk olarak, İslam hukuku danışmanlığı ve denetimi hizmetlerinde yerel personel yetiştirme sürecine başlanması gerekmektedir. Bu adım, yukarıda belirtilen birinci ve ikinci engellerin aşılmasını sağlayacaktır. İkinci olarak, İslami finans kurumlarının İslam hukukuna uygunluğunu denetleyen İslam hukuku danışmanlığı ve denetimi hizmetlerini düzenleyen özel yasal ve hukuki düzenlemelerin kabul edilmesi gerekmektedir. Bu tür yasal düzenlemeler, İslam hukuku danışma kurullarının etkinliğini artırmayı ve çıkar çatışmalarının önüne geçmeyi sağlamalıdır.

SONUÇ

Kazakistan’da İslami Finansın Gelişimi başlıklı tezimizde önümüze konulan amaç ve hedefler, belirlenen düzeyde başarıyla gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Birinci bölümde İslami finans sisteminin tarihi ve Kazakistan’daki gelişimi ele alınmıştır. İslami finansın temelleri, 7. yüzyıla kadar uzanmakta olup, bu dönemden itibaren Müslüman toplumlar ticaret, ortaklık ve güvene dayalı yönetim gibi uygulamalarla finansal ilişkilerini geliştirdikleri görülmüştür. 20. yüzyılda yeniden şekillenen bu sistem, özellikle 1970’lerden itibaren uluslararası alanda tanınmış ve uygulanmaya başlandığı tespit edilmiştir.

İslami esaslara dayalı bankacılıkta faizin yasaklandığı ve bu yasağın İslam hukukunun kaynağı olan Kitap ve Sünnet’e dayandığı tespit edilmiştir. İslami finans sisteminin sadece Müslüman topluluklarla sınırlı olmadığı, farklı inanç ve düşünce gruplarına hizmet sunan bir yapı olarak evrildiği anlaşılmıştır. Bu durum, İslami bankacılığın küresel ekonomik sistemdeki rolünün giderek artmakta olduğunu ortaya koymaktadır.

Kazakistan’da, 1990’ların başında başlayan İslami bankacılık denemeleri, ilk deneyimlerin başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen, daha sonra 2009 yılında “Kazakistan Cumhuriyeti’nin İslami esaslara dayalı bankaların ve teşkilatların İslami finansmanının organizasyonu ve işleyişine ilişkin bazı yasal düzenlemelerde değişiklik ve ilaveler yapılması hakkında” adlı yasanın yürürlüğe koyulması ile ülkede İslami finans kurumlarının önemli bir ivme kazandığı açıklanmıştır. Bugün, Kazakistan’da İslami esaslara dayalı iki banka ve iki İslami leasing şirketinin faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir.

Kazakistan Hükümeti, başlangıçta 2020 yılına kadar ülkedeki İslami finansın payını %5’e çıkarmayı hedeflemiş ve bu doğrultuda ülkede bir dizi yasal değişiklik yaparak kurumsal girişimler başlatmıştır. Ancak, İslami finansın Kazakistan pazarındaki payının %1’in altında kalması, sektörde belirlenen hedefin tam olarak gerçekleştirilemediğini göstermektedir. Bu engellerin bir kısmının çözüm önerileri,

2020-2025 yıllarına yönelik Master planda doğrudan veya dolaylı olarak yer aldığı görülmüştür.

Kazakistan'ın İslami finans sektöründeki gelişimi, yasaların ve düzenlemelerin oluşturulması ile ilerlemiş, ancak uygulama aşamasında hala önemli zorluklarla karşı karşıya kaldığı açıklanmıştır. Kazakistan, İslami finans sisteminin daha etkin bir şekilde entegre edilmesi ve geliştirilmesi amacıyla, daha fazla çalışma yapma gerekliliği sonucuna varmıştır.

İkinci bölümde İslami finans sektörünün gelişimini engelleyen faktörler belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, İslami finans sektörünün gelişimini olumsuz etkileyen durumlar şu şekilde sıralanmıştır: İslami finans alanında hukuki altyapının yetersizliği; perakende finans ürünlerinin gelişmemesi; uzmanlaşmış kadroların yetersizliği; toplumda İslami finans bilgisi düzeyinin düşüklüğü.

2020-2025 yıllarını kapsayan Master Planda bu engellerin bir kısmının çözümleri yer aldığı görülmektedir. Ancak, bu planda İslami finans penceresinin yasalaştırılması, yasal gerekliliklerin hafifletilmesi ve yasadaki finansal ürünler listesinde genişletme gibi öneriler doğrultusunda, Kazakistan yargı yetkisi çerçevesinde henüz herhangi bir değişiklik yapılmadığı tespit edilmiştir.

Bu bölümde ayrıca Kazakistan'daki İslami finans kurumlarının sunduğu ürünler incelenmiştir. İslami finans kurumları faizsiz finansman prensiplerine dayalı hizmet sunarak hem bireysel hem de kurumsal müşterilerin ihtiyaçlarını karşılamakta olduğu açıklanmıştır. Araştırma neticesinde Kazakistan'daki İslami finans kurumlarının müşterilere mudârebe, vekâlet, murâbaha, teverruk, icâre finansal ürünlerini sunmakta olduğu tespit edilmiştir.

Üçüncü bölümde Kazakistan'daki İslami finans kurumlarının finansal ürünleri İslam hukuku ile uyumluluk açısından incelenmiştir. Karşılaştırmalı analiz, kolektif fetva veren UIFA (Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi) ve sektörle ilgili özel standartlar belirleyen AAOIFI kararları temel alındığında sonuç itibarıyla İslami finans ürünleri arasında teverruk ürününün şüpheli bir finansal araç olduğu ortaya çıkmıştır. Organize teverruk finansal ürününün kullanımı, AAOIFI ve UIFA

tarafından kesin bir şekilde yasaklanmış olduğu tespit edilmiştir. Bugün, teverruk, genel olarak İslami finans sektöründe büyük bir tartışma konusu haline gelmiş bir ürün olarak değerlendirildiği görülmüştür. Dünyada, İslami finans sisteminin alimleri ve uygulayıcıları arasında teverruk konusunda karşıt görüşler bulunmakta ve bir grup bu ürünü reddederken, diğer grup ise bunu savunmaktadır. Bununla birlikte, yapılan araştırma, fıkıh ve İslam ekonomisi bilim insanlarının çoğunluğunun organize teverruk uygulamalarına karşı olduğunu ortaya koymuştur.

AAOIFI standartları ile Kazakistan Cumhuriyeti mevzuatı arasında yapılan karşılaştırmalı analiz sonucunda, teverruk uygulama sürecine ilişkin mevzuat düzenlemelerinin standarda tam olarak uymadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, bu ürünün Kazakistan pazarında yaygın bir şekilde kullanılması, AAOIFI'nin temel rehber ilkelerine ters düştüğü sonucuna varılmıştır. AAOIFI, teverruk için standartlar belirlemiş olmakla birlikte, yalnızca zorunlu durumlarda kullanılmasını tavsiye etmektedir. AAOIFI'nin görüşüne göre, teverruk, temel bir İslami finans ürünü olarak değil, likidite yönetimi gibi operasyonların geçici çözümü olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, Kazakistan'daki finansal kurumlara, teverruk kullanımını yalnızca zorunlu durumlarla sınırlı tutmaları ve bunun yerine diğer İslami finans ürünlerinin geliştirilmesine öncelik vermeleri önerilmektedir.

Araştırma Kazakistan'da İslami finans kurumlarının İslam hukuku ile uyumluluğunu denetleme sisteminin yeterli düzeyde gelişmediğini ortaya koymuştur. Ele alınan sorunu özetlerken, İslam hukuku denetim sisteminin gelişmesini engelleyen üç temel faktörün bulunduğu belirlenmiştir:

- 1) İslam hukuku danışmanlığı ve denetim hizmetleri alanında yerel personel eksikliği;
- 2) İslam hukuku danışmanlık hizmeti sunan yabancı uzmanların, yerel İslami finans kurumlarının ana çalışma dili olan Kazakçayı bilmemesi;
- 3) İslam hukuku denetimini düzenleyen özel bir yasal altyapının eksikliği. Kazakistan yasalarında, İslami finans kurumlarının içlerinde İslam hukuku danışma kurulu

oluşturmak zorunlu kılınmış olmakla birlikte, İslam hukuku danışmanlık kurulunun yapısı ve üyelerine ilişkin net bir düzenleme bulunmamakta olduğu açıklanmıştır.

Tez çalışmasından elde edilen bilimsel bulgulara dayanarak aşağıdaki pratik öneriler sunulmaktadır:

Toplumun İslami finans konusundaki farkındalığını artırma yönünde, üniversitelerin, İslami finansı geliştirme derneklerinin, basın kuruluşlarının ve sivil toplum örgütlerinin potansiyelinden etkin bir şekilde yararlanılması gerekmektedir.

İslami İlimler ve finans-ekonomi alanlarında eğitim veren yükseköğretim kurumlarıyla iş birliği yaparak, İslami finansı sektöründe İslam hukuku danışmanları yetiştirecek çift diplomalı eğitim programlarını hayata geçirmelidir.

Kazakistan'daki İslam finansı kurumlarına, mevcut durumda, teverruk finansal ürününün kullanımını yalnızca AAOIFI standartlarında belirtilen zorunlu durumlarla sınırlama önerilmektedir. Gelecekte, teverruk ürününün kullanımının tamamen sona erdirilmesi için gerekli adımlar atılmalıdır.

İslam hukuku danışma kurulunun yapısı ve üyelerine ilişkin düzenlemeleri netleştirmek amacıyla mevzuata eklemeler yapılmalıdır.

Kazakistan'da İslam finansı sektörünü geliştirme yönünde, AUFM'nun potansiyelinin mümkün olan en geniş şekilde kullanılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AAOİFİ. *Faizsiz Finans Standartları*. Manama, 2015.
- Abdul-Rahman, Yahia. *İslam'da Bankacılık ve Finansman*. İstanbul, 2015.
- Adilet.zan.kz. Finansal Kiralama Hakkında, Finansal Kiralama Hakkında (Kanun No. 78). (2000). https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z000000078_#z129
- Adilet.zan.kz. İslami Finansmanın Geliştirilmesine Yönelik 2020 Yılına Kadar Yol Haritasının Onaylanması Hakkında, İslami Finansmanın Geliştirilmesine Yönelik 2020 Yılına Kadar Yol Haritasının Onaylanması Hakkında. (2012). <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1200000371>
- Adilet.zan.kz. Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki Bankalar ve Bankacılık Hizmetleri Hakkında, Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki Bankalar ve Bankacılık Hizmetleri Hakkında. (1995). https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z950002444_
- Adilet.zan.kz. Kazakistan Cumhuriyeti'nin Bazı Yasal Düzenlemelerine Sigorta ve İslami Finansman Konularında Değişiklikler ve Eklemeler Yapılması Hakkında, Kazakistan Cumhuriyeti'nin Bazı Yasal Düzenlemelerine Sigorta ve İslami Finansman Konularında Değişiklikler ve Eklemeler Yapılması Hakkında. (2015). <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000311#z189>
- Adilet.zan.kz. Kazakistan Cumhuriyeti'nin İslami Finansman Organizasyonu Konularına İlişkin Bazı Yasama Düzenlemelerinde Değişiklik ve Ekleme Yapılması Hakkında, Kazakistan Cumhuriyeti'nin İslami Finansman Organizasyonu Konularına İlişkin Bazı Yasama Düzenlemelerinde Değişiklik ve Ekleme Yapılması Hakkında. (2011). <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000475>
- Adilet.zan.kz. Kazakistan Cumhuriyetinin bankalar ve bankacılık hizmetleri hakkındaki, Kazakistan Cumhuriyetinin bankalar ve bankacılık hizmetleri hakkındaki (Kanun No. 2444). (1995). https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z950002444_
- Adilet.zan.kz. Sigorta Faaliyeti Hakkında, Sigorta Faaliyeti Hakkında (Kanun No. 126). (2000). https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z000000126_#z1185
- Ahambekova, İnara. "Kazakistan'da İslami Ticaret: Nasıl İşler ve Bilmeniz Gerekenler". *Orda*. Erişim 29 Eylül 2023. <https://orda.kz/biznes-po-shariatu-v-kazahstane-kak-on-ustroen-v-chem-ego-osobennost-i-reguliruetsya-li-deyatelnost-islamskih-bankov/>
- AIFC ve ZICO Şariah. *Kazakistan Cumhuriyeti için 2020-2025 İslami Finans Master Planı* (2020).
- Akademisi, Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî'ye İslam Hukuk. *İslam Fıkıh Akademisi Kararları Mekke-i Mükerrreme*, 2010.
- Alfred Liber. "Eastern Business Practices and Medieval European Commerce". *The*

- Economic History Review* 21 (1968).
- Alina, G.B. “Modern İslami Bankacılık Gelişim Trendleri: Yurt Dışı ve Yerli Deneyimler”. *Kazakistan Ekonomi, Finans ve Uluslararası Ticaret Üniversitesi Dergisi* 2 (2024).
- Aliya, Ordabayeva. *Kazakistan ve Türkiye Bankacılık Sisteminin Karşılaştırmalı Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosya Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, 2007.
- Aliyeva, B.M. “Kazakistan’da İslami Finansmanın Rolü”. *Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi* 2 (2016).
- Aliyeva, Ekaterina. “İslami Bankacılık Kazakistan’da ve Dünyada Nasıl Gelişiyor”. *Kursiv Media*. Erişim 25 Temmuz 2023. <https://kz.kursiv.media/2023-03-17/skvr-muslims/>
- Amanzhol, Nurbolat. “Faizsiz Kredi, Helal İpotek. Kazakistan’da Hangi İslami Finans Ürünleri Mevcut?” *Inform buro*. Erişim 19 Kasım 2023. <https://informburo.kz/kaz/omir/pajyzsyz-kharyz-halal-ipoteka-khazakhstan-dakhandaj-islamdykh-kharzhy-oenimderi-bar>
- Assaeva, Gulfairuz. “İslam Bankası Zaman Banka”. *Forbes Kazakhstan*. Erişim 17 Mart 2024. <https://forbes.kz/ranking/object/39>
- AUFM. *Astana Uluslararası Finans Merkezi’nin Faaliyetleri Hakkında Yıllık Rapor*. (2019). <https://aifc.kz/kz/annual-reports/>
- Avcı, Mustafa. *Türk Hukuk Tarihi*. Ankara, 2022.
- Aydemir, Resul vd. “Türkiye’deki Geleneksel ve Katılım Bankacılığının Karşılaştırmalı Analizi: Ücret ve Komisyon Gelirleri, Mevduat Faizleri ve Kârlılık”. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies, Dergisi*, 78–105. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2117159>
- Azretbergenova, Gulmira ve diğerleri. “Kazakistan’da İslami Finans Alanının Değerlendirilmesi ve Geliştirilmesi Özellikleri”. *Ekonomi: strateji ve uygulama Dergisi* 4/15 (2020), 82–93.
- Bahitov, R. “İslami Finans Araçları: Vergilendirme Uygulamalarındaki Eğilimler”. *Nalogoved*. Erişim 15 Mart 2024. <https://nalogoved.ru/art/1784.html>
- Bakanlığı, Vakıflar ve İslami İşler. *Kuveyt Fıkıh Ansiklopedisi*, 1988.
- Bakelekova, Umitzhan. “Kazak Bankalarına, İslami Finans İlkeleriyle Faaliyet Gösteren Bir Pencere Açma İzni Verilebilir”. *Kursiv Media*. 2024. <https://kz.kursiv.media/kk/2024-06-27/mtzh-qazaqstan-bankteri/>
- Bankası, Kazakistan Cumhuriyeti Merkez. *Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Bankası’nın 2015 Yılı Raporu* (2016).

- Baybazarov, Nurlan. “İslam Kalkınma Bankası, Kazakistan’daki su projelerinin uygulanması için burs ve finansman sağlayacak”. *Primeminister.kz*. Erişim 01 Mayıs 2024. <https://primeminister.kz/news/islam-damu-banki-kazakstanda-su-sharuashylygy-zhobalaryn-iske-asyruga-granttar-men-karzhy-boledi-28124>
- Begaliyev, Yerken. *Kazakistan Bankacılık Sistemi: Uluslararası Bankacılık Standartlarına Uyum Süreci ve Sonuçları*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Teorisi Bilim Dalı, 2006.
- Bekkin, R. “İslam Finansal Kurumlarında Şeriat Denetiminin Özellikleri: Müslüman ve Gayrimüslim Ülkelerin Güncel Deneyimi”. *Saint Petersburg Üniversitesi Dergisi* 5/3 (2014). <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-shariatskogo-nadzora-v-islamskih-finansovyh-institutah-sovremenny-opyt-musulmanskih-i-nemusulmanskih-stran/viewer>
- Boldov, Mihail. “İslami Bankacılık Nedir? Müslüman Bir Banka Nasıl Çalışır?” *Tinkoff.ru*. Erişim 25 Mart 2024. <https://journal.tinkoff.ru/guide/islamskii-banking/>
- Buhari. “Kitâbu’l-Büyu”. *Sahih Hadisler*, ts. <https://hadis.gen.tr/buhari-hadisleri-sayfa-7>
- Çemberlitaş, İbrahim. *AAOIFI ve UFRS’ye göre Teverruk Uygulaması, Muhasebeleştirilmesi ve Raporlanması*. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2019.
- Chachi, Abdelkader. “Origin and Development of Commercial and Islamic Banking Operations”. *JKAU: Islamic Economics* 18/2 (2005). https://www.researchgate.net/publication/38108565_Origin_and_Development_of_Commercial_and_Islamic_Banking_Operations_asl_wttwr_almyat_almsrfyt_altjaryt_walaslamyt
- Durmuş Çetmi. *İslam Hukukunda Teverruk ve Günümüz Uygulaması*. Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2018.
- Ebu İshak eş-Şirazi. *el-Mühezzeb*, 2017.
- el-Hunaiti, Hanaa Muhammed Hilal. “Teverruk Hakikati, Çeşitleri, Meşhur İctihat ve Düzenlenmiş Bankacılık”. *İslam Kitapları Derlemesi*. 2009. <https://ketabonline.com/ar/books/92555/read?part=1&page=6&index=3759440>
- el-Kari, Nureddin Ebü’l-Hasan Ali b.Sultan Muhammed Ali. *Fethu Babil-İnaye bi-Şerhin-Nikaye*, 1997.
- el-Kâsani, Ebu Bekr Alâeddin Ebu Bekr b. Mes’ud b. Ahmrd el-Hanefi. *Bedaiüs-Sanai fi Tertibiş-Şerai*, 2010.
- el-Kurtubi, Ebü’l- Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Rüşd. *Bidayetü’l-*

- Müctehid ve Nihayetü'l Muktesid*, 2023.
- el-Merginani, Burhanuddin. *el Hidaye Şerhu Bidayetil Mübtedi*, 2014.
- el-Mevsili, Abdullah b. Mahmud. *el İhtiyarlı Talilil Muhtar*, 2022.
<https://shamela.ws/book/1066/675>
- el-Mevsili, Ebu'l-Fadl Mecduddin. *el-Muhtar'ın Anahtarı*. ed. Prof. Dr. Orhan Çeker, 2021.
- el-Mevsilî, Ebu'l-Fadl Mecduddin. *el-İhtiyâr*. ed. Celal Yeniçeri. İstanbul, Step Ajans., 2016.
- el-Meydâni, Abdülğani b. Talib b. Hammâde ed-Dimaşki el-Hanefi. *el-Lübab fi Şerhil-Kitab*, 2017.
- el-Mısri, Ahmed vd. “İslami Bankaların İşlemlerinin İslam Ekonomisi İlkeleriyle Uyumunun Değerlendirilmesi”. *King Abdulaziz Üniversitesi Dergisi: İslam Ekonomisi* 30/3 (2017).
- en-Nesefî, Ebü'l-Berekat. *Kenzü'd-Dekaik*, 2019.
- Erdoğan, Seyfettin - Gedikli, Ayfer. *Katılım Bankacılığı Açısından Gelişmekte Olan Ülke Deneyimleri*. İzmit, 2018.
<https://www.researchgate.net/publication/330105053> Kazakistan'da İslami bankacılık uygulamaları
- Gazizkyzy, Tansholpan. “Kazakistanlılar İslami Bankalarda Daha Fazla Mevduat Açmaya Başladı”. *7kun.kz*. Erişim 29 Aralık 2023.
<https://7kun.kz/qazaqstandyqtar-islam-bankterinde-depozitterdi-kobirek-asha-bastady>
- Gündüz, Erol Süleyman - Uslu, Kamil. “Faizsiz Bankacılığın Geleneksel Bankacılığa Uyarlanması”. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* 13/25 (2021), 474–497.
- Haberler, Nazarbayev. “Kazakistan ve İslam Konferansı Örgütü: Bugünü ve Yarını”. *N.Nazarbayev center*. Erişim 25 Mayıs 2023. <https://religions-congress.org/kz/news/novosti/349>
- Halitoğlu, İsmail. “Organize Teverruk Üzerine Bir Analiz ve TKBB Danışma Kurulu ve AAOIFI Standartlarının Mukayesesi”. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.
- İbn Manzûr el-Ensârî. *Lisânü'l-'Arab*. Dar es-Sabr, Beyrut, 1883.
- ICD-Refinitiv. *İslamic Finance Development Report 2020. Progressing Through Adversity* (2020).
- Islahi, Abdul Azim. “Four Generations of Islamic Economists Abdul”. *JKAU: Islamic Economics* 23/1 (2010).

- Kalkan, Cemal. *Faizsiz Bankacılıkta Mudârabe ve Kâr*. İstanbul, 2022.
- Karina, Bikineeva. “Analiz: 2022’de Kazakistan’daki En Karlı Mevduat”. *Bizmedia.kz*. Erişim 15 Ocak 2024. <https://bizmedia.kz/2022/04/12/analiz-samyj-vygodnyj-depozit-v-kazahstane/>
- Kazancı, Fatih. *Uluslararası Ticaretin Faizsiz Finansmanı*. Ankara, 2021.
- Khaki., G. N. - Malik, Bilal Ah. “Islamic Banking and Finance in Post-Soviet Central Asia with Special Reference to Kazakhstan”. *İslami Bankacılık ve Finans* 1/1 (2013).
- KMGF Basın Merkezi. “Mevduat ve garantiler”. *Kazakistan Mevduat Garanti Fonu*. Erişim 02 Haziran 2023. <https://www.kdif.kz/kz/depozity-i-garantiya/garantiya/>
- Kulanbay, Alisultan. “İslami Finans”. *Egemen Qazaqstan Dergisi*. Erişim 21 Mart 2023. <https://egemen.kz/article/42176-islamdyq-qardgylandyru>
- Kurumu, Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme. *Faizsiz Finans Standartları*. Manama, ts.
- laura Kuanova. *The Social Effectiveness of Islamic Finance: Theory and Practice*. (Doctoral dissertationi, Al-Farabi Kazakh National University, 2022), ts.
- Mabid Ali Al-Jarhi. “Gaps in the Theory and Practice of İslamic Economics”. *JKAU: Islamic Economics* 26/1 (2013).
- Magau, Saule. “Kazakistan’da Faizsiz Kredi ve Konut Verilmeye Başlandı”. *Turan Times*. Erişim 02 Ekim 2023. <https://turantimes.kz/qogam/19768-azastanday-islam-bankter-ipotekany-alaj-bered.html>
- Maggs, Peter. “Islamic Banking in Kazakhstan Law Peter”. *Review of Central and East European Law* 36 (2011).
- Maher, Hasan - Dridi Jemma. “Put to the Test. İslamic Banks were More Resilient than Conventional Banks During the Global Financial Crisis”. *Finance & Development*, 46–47. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2010/12/Hasan.htm>
- Merkezi, Astana Uluslararası Finans. AUFM İslami Finans Kuralları, AUFM İslami Finans Kuralları. (2017).
- Mohammad, Naveed. “Commodity Murabaha Sharia Compliant but Often Abused by Conventional Firms”. *İslamic Finance Foundation*, ts. <https://www.sukuk.com/education/commodity-murabaha-sharia-compliant-abused-conventional-firms-269/#/?playlistId=0&videoId=0>
- Monzer Kahf. *İslamic Finance Contracts*. California, 2013.
- Müslim. “Kitâbu’l-Müsâkat”. *Sahih-i Müslim Tercümesi ve Şerhi*. 517. İstanbul, 1908. <https://archive.org/details/sahih-i-muslim-pdf-tercemesi-ve-serhi->

mehmed-sofuoglu-cilt-5/page/108/mode/1up

Nagayev, Ruslan - Jahangir, Rashed. "Islamic Finance in Central Asia and Russia". *IKAM Research Reports* 28 (2022).

Nagimova, Almira. "Kazakistan Ekonomisinde İslami Sermaye". *Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 100–108.

Nazarbayev, Nursultan. Kazakistan Cumhuriyeti'nin İslami bankaların ve Teşkilatların İslami finansmanının organizasyonu ve işleyişine ilişkin bazı yasal düzenlemelerinde değişiklik ve ilaveler yapılması hakkında, Kazakistan Cumhuriyeti'nin İslami bankaların ve Teşkilatların İslami finansmanının organizasyonu ve işleyişine ilişkin bazı yasal düzenlemelerinde değişiklik ve ilaveler yapılması hakkında (Kanun No. 4). 31 (2009).

Nazarbayev, Nursultan. *Yeni Yüzyıl - Yeni Ekonomik Kalkınma - Kazakistan'ın Yeni Fırsatları* (2010). 19.

Nouman, Muhammad vd. "Interest Rate Volatility and Financing of Islamic Banks". *Plos One* 17/7 (2022), 1–21. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0268906>

Nur-Mubarak Üniversitesi. "İslam Eğitimi Fakültesi", ts. https://www.nmu.edu.kz/kk/a_2/islamtanu-kafedrası-2/

Nurbay, Azhar. *Çok Etnikli ve Çok Dinli Gelişmekte Olan Ülkelerde İslami Bankacılık*. Yüksek Lisans Tezi, Paris Amerikan Üniversitesi, 2009.

Omarov, Muhamad Abduh Daniyar. "Muslim's Awareness and Willingness to Patronize Islamic Banking in Kazakhstan". *Journal of Islamic Banking and Finance*, 16–24.

Özsoy, İsmail. "FAİZ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 110–126, 1995. <https://www.islamansiklopedisi.org.tr/faiz>

Öztürk, Prof. Dr. Ali Osman vd. *Yeni Başlayanlar İçin İslami Bankacılık ve Finans*. İstanbul, 2021.

Salikhova, Alfiya R. "Banking Law and Implementation of Islamic Banking in Kazakhstan". *JKAU: Islamic Economics* 29/2 (2016). <https://doi.org/10.4197/Islec.29-2.11>

Sami b. İbrahim el-Suailem. *Teverruk Bankacılık Ürünleri*, 2009.

Sayd Farook, Mohammad Omar Farooq. "Shariah Governance, Expertise and Profession: Educational Challenges in Islamic Finance". *İSRA International Journal of Islamic Finance* 5 (2013). <https://journal.inceif.edu.my/index.php/ijif/article/view/158/130>

Şemsüleimme, Serahsi. *el-Mebsut*, 2009.

Siddiqi, Mohammad Nejatullah. "Islamic Banking and Finance in Theory and

- Practice: A Survey of State of the Art”. *İslamic Economic Studies* 13/2 (2006).
- Slagle, Roger F. *Quantitative Easing, Bank Size and Bank Profitability: An Explanatory Study of U.S. Commercial Banks*. Doctoral dissertation, Capella University, 2021.
- Soldatenkova, İna. “İslam Kalkınma Bankası”. *Banki.ru*. Erişim 25 Nisan 2024. https://www.banki.ru/wikibank/islamskiy_bank_razvitiya/
- Sumer, Serpil - Yanık, Ramazan. “İslami Finansta Döngüsel Ekonomi”. *Hitit İlahiyat Dergisi* 20/3 (2021), 201–224.
- Supugaliyeva, Gulnazym. “Dünya tecrübesinde İslami bankacılığın kullanım özellikleri”. *Al Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi dergisi*, 295–299.
- Tomson Reuters, CIBAFI, IRTI. “Kazakhstan İslamic Finance 2016. A New Frontier for İslamic Finance”. *National Bank of Kazakhstan*.
- Tukulova, Madina. “İslam Finansmanı İlkelerine Dayalı Danışma Kurullarının Faaliyetlerinin Analizi”. *Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Bankası'nın Ekonomik İncelemesi* 3 (2014).
- Türcan, Talip. *İslam Hukuku*. ed. Talip Türcan. Ankara, 2019.
- Udovitch, Abraham. *Bankers Without Banks: Commerce, Banking and Society in the Islamic World of the Middle Ages*, 1981.
- Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi. *Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi'nin Kararları ve Tavsiyeleri*, ts. <https://iifa-aifi.org/ar/تأسيس-المجمع>
- Usmani, Muhammed Taki. “19. Oturum: Şarika Emirliği –"Tavarruk Hükümleri ve Çağdaş Uygulamaları"”. *Tevrük operasyonlarının genişletilmesi*, 2009. <https://ketabonline.com/ar/books/91616/read?part=1&page=11&index=4215565>
- Yanpar, Atila. *İslâmi Finans İlkeler, Araçlar ve Kurumlar*. İstanbul, 2021.
- Yurttadur, Mustafa - Yıldız, İshak. *Faizsiz finans*. İstanbul, 2017.
- Zakariya Muhammed b. Nur eş-Şerif, Galiye Buhedde, Yunus Sualhi. “AAOIFI Şer’i Standartlarında Maslahatların Dikkate Alınmasının Temeli: Tevruk Standartı Bir Örnek Olarak”. *Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi Dergisi*.
- İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetim Kuruluşu. “AAOIFI Hakkında”, ts. <https://aaoifi.com/about-aaoifi/?lang=en>
- AİFP Facebook. “Al Saqr Finance”, ts. https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=119063256514440&id=114348220319277&rdid=kSXmUpyCcC21CdDl#
- Al Hilal İslam Bankası. “Emtia Murâbaha”. Erişim 24 Şubat 2024. <https://alhilalbank.kz/kz/page/commodity-murabaha>

Faizsiz Finans Standartlar, ts.

Al Hilal İslam Bankası. “İcâre”. Erişim 23 Mart 2024.

<https://alhilalbank.kz/kz/page/ijara>

Banker.kz. “İslami finansman ve özellikler”. Erişim 07 Mayıs 2023.

<https://www.banker.kz/news/islamskoe-finansirovanie-i-ego-osobennosti/>

7kun.kz. “Kaspi Banka A.Ş. Hakkında”. Erişim 22 Mayıs 2024.

<https://mail.kz/kz/news/economic/kaspi-bank-ak-turaly>

Muslim.kz. “Kazak Ulusal Üniversitesi’nde İslami Finans Merkezi açıldı.” 2019.

<https://www.muslim.kz/news/qazaq-ulttyq-universitetinde-islam-qarzhly-ortalygy-ashyldy-foto>

Forbes Kazakhstan. “Kazakistan’da İlk Kez ICD ve Al Saqr Finance İş Birliği Memorandumunu İmzaladı.”, ts.

https://forbes.kz/articles/vpervyie_v_kazahstane_icd_i_al_saqr_finance_podpisa_li_memorandum_o_sotrudnichestve

Kazakistan Ulusal Bankası. “Kazakistan’da İslami Finansın Gelişim Kronolojisi”, ts.

<https://nationalbank.kz/ru/page/hronika-razvitiya>

Kazakistan Ulusal Bankası. “Kazakistan’da İslami finansın gelişiminin kroniği”.

Erişim 04 Mayıs 2024. <https://nationalbank.kz/ru/page/hronika-razvitiya>

Al Hilal İslam Bankası. “Kurumsal Murâbaha”. Erişim 29 Mart 2024.

<https://alhilalbank.kz/kz/page/corporate-murabaha>

Al Hilal İslam Bankası. “Mudârebe Mevduatı Güvenilir ve Karlı Bir Yatırımdır”.

Erişim 25 Mart 2024. <https://alhilalbank.kz/kz/page/mudaraba>

FasterCapital. “Murabaha: Şeriata Uygun Finansman Tekniklerini Anlamak”. Erişim

11 Nisan 2024. <https://fastercapital.com/ru/content/Мурабаха--Понимание-методики-финансирования--соответствующего-шариату.html>

FasterCapital. “Murabaha Ürünü: Murâbaha Dünyasını Keşfetmek”. Erişim 05 Şubat

2024. <https://fastercapital.com/ru/content/Товар-Мурамбаха--Изучение-мира-мурабаха.html>

Kazakistan İcara Şirketi. “Şirket Hakkında”, ts.

https://kic.kz/?page_id=5108&lang=kz

Al Hilal İslam Bankası. “Vekâle Ajente Mevduatı”. Erişim 18 Nisan 2024.

<https://zamanbank.kz/>